

VILNIAUS KOOPERACIJOS KOLEGIJA

TEISĖS DALYKO PASKAITŲ CIKLAS

Turinys

TEISĖS TEORIJOS PAGRINDAI.....	3
1 TEMA. VALSTYBĖS SAMPRATA IR POŽYMAI.....	3
2 TEMA. TEISINĖ VALSTYBĖ	3
3 TEMA. TEISĖS SĄVOKA IR POŽYMAI.....	4
4 TEMA. TEISĖS NORMOS IR JŲ POŽYMAI	4
5 TEMA. TEISĖS REALIZAVIMAS	4
6 TEMA. TEISĖS ŠALTINIAI.....	5
7 TEMA. TEISINIAI SANTYKIAI	5
8 TEMA. TEISINĖ ATSAKOMYBĖ IR POŽYMAI	6
KONSTITUCINĖ TEISĖ	7
1 TEMA. 1992 M. LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJA.....	7
2 TEMA. KONSTITUCIJŲ RAIDA LIETUVOJE.....	7
3 TEMA. ŽMOGAUS TEISĖS IR LAISVĖS, PAREIGOS	7
4 TEMA. TEISMŲ SISTEMA LIETUVOJE	8
5 TEMA. LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIS TEISMAS.....	9
6 TEMA. PILIETYBĖ	9
7 TEMA. VALSTYBINĖ VALDŽIA.....	10
1. Lietuvos Respublikos Seimas	10
2. Lietuvos Respublikos Vyriausybė	11
3. Lietuvos Respublikos Prezidentas.....	12
8 TEMA. VIETOS SAVIVALDA.....	13
1. Savivaldybės taryba	13
2. Savivaldybės valdyba	13
3. Meras ir jo pavaduotojai	14
4. Savivaldybės kontrolierius.....	14
ADMINISTRACINĖ TEISĖ	15
1 TEMA. ADMINISTRACINIO TEISĖS PAŽEIDIMO SĄVOKA	15
2 TEMA. ADMINISTRACINIO TEISĖS PAŽEIDIMO SUBJEKTAS.....	15
3 TEMA. ADMINISTRACINĖS NUOBAUDOS.....	16
BAUDŽIAMOJI TEISĖ	18
1 TEMA. NUSIKALTIMO SĄVOKA IR POŽYMAI	18
2 TEMA. BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS SUBJEKTAI.....	19
3 TEMA. BENDRININKAVIMAS PADARANT NUSIKALTIMĄ	19
4 TEMA. APLINKYBĖS, KURIOMS ESANT NEKYLA BAUDŽIAMOJI ATSAKOMYBĖ.....	19
5 TEMA. NUSIKALTIMŲ SUDĖTIS IR KVALIFIKAVIMAS	20
6 TEMA. BAUSMIŲ SISTEMA IR JŲ RŪŠYS	20
7 TEMA. TEISTUMAS.....	21
CIVILINĖ TEISĖ	22
1 TEMA. CIVILINĖS TEISĖS OBJEKTAI.....	22
2 TEMA. CIVILINĖS TEISĖS SUBJEKTAI	22
3 TEMA. SANDORIAI IR JŲ FORMA.....	23
4 TEMA. TERMINAI IR IEŠKINIO SENATIS.....	23
5 TEMA. ATSTOVAVIMAS	24
6 TEMA. ATSKIROS SUTARČIŲ RŪŠYS	25
1. Paskola.....	25
2. Dovanojimas	26
3. Lizingas (finansinė nuoma).....	26
4. Daiktų pirkimas – pardavimas išsimokėtinai.....	26
KOMERCINĖ TEISĖ.....	27
1 TEMA. ŪKINĖS VEIKLOS ORGANIZACINĖS FORMOS	27
2 TEMA. KONCERNAS.....	27
3 TEMA. KONSORCIUMAS	28

4 TEMA. ĮMONIŲ ASOCIACIJA.....	28
5 TEMA. ĮMONIŲ FORMOS	28
6 TEMA. INDIVIDUALI (PERSONALINĖ) ĮMONĖ	29
7 TEMA. AKCINĖ BENDROVĖ (AB, UAB, IB)	29
8 TEMA. ŪKINĖ BENDRIJA (TIKROJI IR KOMANDITINĖ).....	30
9 TEMA. ŽEMĖS ŪKIO BENDROVĖ	31
10 TEMA. VALSTYBĖS IR SAVIVALDYBĖS ĮMONĖ.....	32
11 TEMA. VIEŠOJI ĮSTAIGA	33
DARBO TEISĖ.....	34
1 TEMA. DARBO TEISĖS SUBJEKTAI	34
2 TEMA. DARBO SUTARTIS IR JOS TURINYS.....	34
3 TEMA. IŠBANDYMO TERMINAS	34
4 TEMA. DARBO SUTARTIES SUDARYMAS.....	35
1. Susitarimas dėl darbo sutarties sąlygų.....	35
2. Darbo sutarties įforminimo procedūra.....	35
3. Supažindinimas su lokaliniais (arba vidaus) teisės aktais.....	35
4. Privalomų dokumentų pateikimas, sudarant darbo sutartį.....	36
5. Specifiniai reikalavimai, sudarant darbo sutartį.....	36
5 TEMA. APRIBOJIMAI PRIIMANT Į DARBĄ	37
6 TEMA. DARBO SUTARČIŲ RŪŠYS	37
1. Terminuota darbo sutartis.....	37
2. Sezoninė darbo sutartis.....	37
3. Laikinoji darbo sutartis.....	37
4. Papildomo darbo ir antraeilių pareigų darbo sutartis.....	38
5. Darbo sutartis su namudininkais.....	38
6. Patarnavimo sutartis.....	38
7 TEMA. DARBO SUTARTIES PASIBAIGIMAS.....	38
1. Darbo sutarties nutraukimas šalių susitarimu (DK 125 straipsnis).....	38
2. Darbo sutarties nutraukimas suėjus terminui (DK 126 straipsnis).....	38
3. Darbo sutarties nutraukimas darbuotojo pareiškimu (DK 127 straipsnis).....	38
4. Darbo sutarties nutraukimas dėl nepriklausančių nuo darbuotojo aplinkybių (DK 128 straipsnis).....	39
5. Darbo sutarties nutraukimas darbdavio iniciatyva, kai nėra darbuotojo kaltės (DK 129 straipsnis).....	39
6. Darbo sutarties nutraukimas be įspėjimo (DK 136 straipsnis).....	39
7. Ypatingi atvejai ir garantijos, nutraukiant darbo sutartį.....	40
8 TEMA. DARBO GINČŲ NAGRINĖJIMO TVARKA	40

Parengė:
dėstytoja Jūratė Valančiūtė

2003-02-01
Vilnius

TEISĖS TEORIJOS PAGRINDAI

Teisės teorija yra įvadas į teisės mokslą. Norint atsakyti į klausimą – *kas yra teisė* – yra būtina susipažinti su tam tikromis teisinėmis sąvokomis, kurias nagrinėja teisės teorijos mokslas.

Teisė yra vienas reikšmingiausių ir kartu sudėtingiausių žmogaus kūrinų. Pats klausimas, *kas yra teisė*, tradiciškas, bet atsakymai į jį netradiciniai. Tai klausimas, kuris neturi galutinio atsakymo; kiekviena epoka, o neretai ir kiekviena žmonių karta vis iš naujo atsakinėja, regis, į jau seniai atsakytus klausimus. Ir atsakinėja ne todėl, kad būtų užmiršusi ankstesnių kartų atsakymus, o todėl, kad tie atsakymai nuolat praranda savo pakankamumą keičiantis žmogaus egzistavimo sąlygoms.

1 tema. Valstybės samprata ir požymiai

Valstybė ir teisė yra skirtingi visuomenės reiškiniai, bet visai atskirti jų negalima, nes negali būti valstybės be teisės. Jos yra labai glaudžiai susijusios istoriškai. Valstybės ir teisės santykį apibūdina toks reiškinys kaip *teisė valstybė*.

Valstybė – tai suvereni žmonių bendrija, kuri yra įsikūrusi tiksliai apibrėžtoje teritorijoje, turi savo įteisintą viešąją valdžią, yra nepriklausoma ir pripažįstama kitų suverenių valstybių.

Valstybės požymiai:

1. **Tauta**, kurios narius jungia bendra kalba, bendra religija, bendra istorinė praeitis, daugiau ar mažiau aiškus teritorinis apsigyvenimo centras. Tauta suprantama dvejopai: etnografinė ir politinė tauta. *Etnografinė tauta* būdinga bendra praeitis, tradicijos, kalba, kultūra ir kt. *Politinę tautą* sudaro valstybės nuolatiniai gyventojai. Be politinės tautos nėra ir negali būti valstybės; politinė tauta susikuria ir išnyksta kartu su valstybe; politinė tauta yra nuolat kintanti gyventojų atžvilgiu; pilietybė yra politinės tautos pagrindas. Pvz., JAV būdinga politinė tauta, nes JAV nuolatiniai gyventojai yra įvairių valstybių buvę piliečiai, kuriems tikrai nėra būdinga bendra istorinė praeitis, kalba, kultūra. JAV gyventojai nuolat gali keistis, vieniems imigruojant, kitiems emigruojant, tačiau dėl to nebus manoma, kad JAV nėra tautos ar valstybės.
2. **Teritorija** – tai viena svarbiausių valstybės egzistavimo sąlygų. Be jos negali atsirasti valstybė. Jeigu kokiame nors apibrėžtame sausumos plote yra įsikūrusi viena valstybė, tai jame negali būti kitos valstybės, negali reikštis kitos valstybės valdžia. Teritorija teisine prasme reiškia ne tik tam tikrą žemės rutulio dalį, susidedančią iš sausumos, vandens, oro, bet ir jūrinius, kosminius laivus, lėktuvus, esančius su valstybės vėliava, povandeninius kabelius, vamzdynus, pravesčius jūroje, jungiančius atskiras valstybės dalis, valstybės atstovybes kitose valstybėse – ambasadas, konsulatus ir kt.
3. **Viešoji valdžia** – valdymo (Respublikos vadovas, Parlamentas, Vyriausybė) ir prievartos (kariuomenė, policija, teismai ir kt.) institucijų visuma. Yra trys valdžios šakos: įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžia.
4. **Suverenitetas** – valstybinės valdžios viršenybė šalies viduje ir valstybės nepriklausomybė užsienio reikaluose. Valstybės suverenitetas yra skirstomas į vidinį ir išorinį. *Vidinis suverenitetas* reiškia, kad valstybės įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžios gali neribotai veikti visoje šalies teritorijoje savo kompetencijos ribose. *Išorinis suverenitetas* reiškia, kad valstybė gali nepriklausomai ir savarankiškai nuo kitų valstybių dalyvauti tarptautiniuose santykiuose ir niekas neturi teisės kištis į valstybės reikalus iš išorės.
5. **Tarptautinis pripažinimas** – tai pagrindinis valstybės nepriklausomybės įrodymas, kai viena valstybė ar grupė valstybių pareiškia pripažįstanti naujai susikūrusią valstybę ir nusako santykį su ja pobūdį ir apimtį, sutinka gerbti jos nepriklausomybę.
6. **Mokesčių rinkimas** – tai specialių valstybės institucijų (mokesčių inspekcijos, muitinės, socialinio draudimo ir kitos įstaigos) mokesčių rinkimas iš gyventojų.

2 tema. Teisinė valstybė

Kai valstybės valdžios institucijos veikia savo kompetencijos ribose, t.y. teisėtai, kai yra užtikrinamos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės valstybėje, kai teisė yra suprantama kaip aukščiausią galią turintis reiškinys, tai turime omenyje teisinę valstybę. Teisinės valstybės požymiai:

1. Ja gali būti tik demokratinė valstybė.
2. Joje pripažįstama įstatymų viršenybė prieš kitus norminius teisės aktus.
3. Valdžios institucijų veikla yra grindžiama valdžių padalijimo principu, atskiriant įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžių kompetencijas, kad valdžia nebūtų sukoncentruota vieno asmens ar vienos institucijos rankose. Kiltų pagrindas atsirasti diktatūrai.
4. Čia negali būti ignoruojamos žmogaus teisės ir laisvės, numatytos pagrindiniuose nacionaliniuose ir tarptautiniuose teisės aktuose. Žmogaus teisės reglamentuoja 1992 m. LR Konstitucija, 1966 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1948 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas, 1996 m. Europos socialinė chartija.
5. Teisinei valstybei būdingas pliuralizmas – nuomonių įvairovė, politinių ir kitų organizacijų veikla.
6. Kiekvienas asmuo turi teisę ginti savo pažeistas teises teisme ar kitose institucijose.

Visi šie teisinės valstybės požymiai turi būti įtvirtinti Konstitucijoje, suderinti su kitais teisės aktais, kad būtų geriau saugomos žmogaus teisės, efektyviau vykdoma valstybės valdžių veikla, užtikrintos asmenų, ginančių savo teises, garantijos.

3 tema. Teisės sąvoka ir požymiai

Teisė – tai valstybės nustatytos ir sankcionuotos visiems privalomos formaliai apibrėžtos bendro elgesio taisyklės, skirtos reguliuoti visuomeninius santykius ir prireikus garantuoti valstybės prievartą.

Požymiai:

1. **Normiškumas** reiškia, kad teisė reguliuoja visuomeninius santykius, nustatydamą jų dalyviams bendras elgesio taisykles, kurios vadinamos teisės normomis.
2. **Visuotinis privalomumas** reiškia, kad bendro elgesio taisyklės, t.y. teisės normos, yra visiems privalomos, kam jos yra skirtos, neatsižvelgiant į jokių kieno nors požiūrį į jas.
3. **Formalus apibrėžtumas** reiškia, kad teisės normos yra ne paprastai idėjos ir mintys, o konkrečiai nustatyto ir formaliai teisės aktuose išreikšto bendro elgesio taisyklės.
4. **Prievartos garantavimas** reiškia, kad teisės normų realizavimą (jų įgyvendinimą, laikymąsi) garantuoja valstybė, taikydama teisinės atsakomybės priemones tiems, kurie nesilaiko ar netinkamai laikosi teisės normų.
5. **Daugkartinis taikymas** reiškia, kad teisės normos visą galiojimo laiką yra taikytinos neribotą atvejų skaičių.
6. **Sistemingumas** reiškia, kad teisės normos nėra padrikos, o sąveikaudamos sudaro sistemą. Vienos teisės normos realizavimas dažnai yra pagrindas realizuoti kitą teisės normą.

4 tema. Teisės normos ir jų požymiai

Elgesio taisyklės, kurios reguliuoja santykius tarp žmonių, visuomenės, vadinamos socialinėmis normomis. Labiausiai paplitusi socialinių normų rūšis yra *teisės normos*.

Teisės norma – tai įstatymuose ir kituose teisės aktuose valstybės nustatyta visiems privaloma bendro pobūdžio elgesio taisyklė, kurios įgyvendinimas garantuojamas valstybės prievartos priemonėmis.

Teisės normos reguliuoja svarbiausius visuomeninius periodiškai besikartojančius santykius ir šios elgesio taisyklės skirtos ne kokiam konkrečiam subjektui, o privalomos visiems. Teisės normų įgyvendinimą garantuoja valstybė prievartos priemonėmis. Teisės normas kuria valstybės institucijos arba jos atsiranda referendumo keliu.

Kiekvieną teisės normą sudaro trys tarpusavyje susiję elementai:

1. **Hipotezė** – nurodo faktines aplinkybes, kurioms esant ta teisės norma veikia, t.y. ji apibrėžia tam tikrus asmenis, laiką, veikimo sferą, kurioje ta norma galioja.
2. **Dispozicija** – konkretizuoja visuomeninio santykio dalyvio elgesį, t.y. jam leidžia, draudžia ar įpareigoja tam tikrą elgesį.
3. **Sankcija** – nurodo, kokios prievartos priemonės yra taikomos už hipotezėje nurodytiems asmenims, tam tikru laiku ir veikimo sferoje neįvykdant ar netinkamai vykdant dispozicijoje numatytas pareigas.

Vadinasi, teisės normos gali būti:

1. **Įpareigojančios** – nustato tam tikrą pareigą atlikti tam tikrus aktyvius teigiamus veiksmus (pvz. pareiga mokėti mokesčius valstybei).
2. **Draudžiančios** – nustato pasyvią pareigą, t.y. pareigą susilaikyti, nevykdyti draudžiančių veiksmų (pvz., nevogti, nežudyti, nevažiuoti per raudoną šviesą).
3. **Įgaliojančios** – suteikia teisę atlikti tam tikrus teigiamus veiksmus (pvz., teisė sudaryti sandorius, teisė susituokti, teisė kreiptis į teismą).

5 tema. Teisės realizavimas

Pagrindinė teisės paskirtis – reguliuoti visuomeninius santykius. Įstatymuose ir kituose poįstatyminiuose aktuose įtvirtintos teisės normos sukurtos tam, kad jų reikalavimai būtų įgyvendinami, kad jos būtų realizuojamos.

Teisės realizavimas – tai teisės normų nustatytų reikalavimų ir galimybių įgyvendinimas teisės subjektų (valstybės institucijų, nevalstybinių organizacijų, pareigūnų, piliečių) praktinėje veikloje.

Teisės realizavimas reikalingas tam, kad būtų galima realiai reguliuoti visuomeninius santykius, veikti jų dalyvių elgesį. Teisė be realizavimo netenka savo prasmės. Tik realizuojant pasiekiami teisės normų tikslai. Yra išskiriamos keturios teisės realizavimo formos: laikymasis, vykdymas, taikymas ir naudojimasis teise.

Teisės laikymasis – tai tokia teisės realizavimo forma, kai teisės subjektas susilaiko nuo teisė uždraustų veikų, t.y. neatlieka jų. Tai teisės subjekto pasyvi elgesio forma. Laikantis teisės normų reikalavimų nereikia atlikti kokios nors specialios veiklos, o užtenka nevykdyti veiksmų, kuriuos draudžia teisės normos (ATPK – nepažeisti kelių eismo taisyklių, BK – nevogti, nežudyti).

Teisės vykdymas – tai tokia teisės realizavimo forma, kai teisės subjektai teisėta veikla įgyvendina savo aktyvias pareigas (pvz., atlikti karinę tarnybą, mokėti mokesčius).

Naudojimasis teise – kai teisės subjektas savo nuožiūra realiai įgyvendina teisės normomis leistinas veikas (teisė tuoktis, teisė dalyvauti rinkimuose).

Teisės taikymas – tai teisės realizavimo forma, kai teisės normų nustatytus reikalavimus įgyvendina valstybės kompetentingos institucijos ir pareigūnai, priimdami specialius aktus (nuosprendžius, sprendimus, nutarimus, įsakymus) ir esant reikalui panaudodami valstybės prievartos priemones.

Taigi, teisės laikymasis, vykdymas ir naudojimas teise yra tiesioginės teisės realizavimo formos, nes patys teisės subjektai savo veikla tiesiogiai įgyvendina teisės normų nurodymus. Tačiau realizuojant teisę dažnai pasitaiko tokių momentų, kai šios formos neleidžia visu mastu realizuoti teisių ir pareigų, numatytų teisės normose. Tuo atveju būtina taikyti teisę kaip ypatingą jos realizavimo formą.

6 tema. Teisės šaltiniai

Tam, kad teisės norma taptų visuotinai privaloma, turi būti atitinkamai išreikšta, suformuluota. Teisės normos išraiškos forma yra vadinama *teisės šaltiniu*. **Teisės šaltinis – tai oficialus valstybės dokumentas (įstatymas, poįstatyminis aktas), kuriame įtvirtintos teisės normos įgauna formalų apibrėžtumą ir visuotinio privalomumo pobūdį.**

Kadangi ne visi teisės šaltiniai turi vienodą teisinę galią, yra pripažįstama tokia teisės šaltinių hierarchija:

1. Pagrindiniai teisės šaltiniai:

- **Lietuvos Respublikos Konstitucija** – priimta 1992 m. spalio 25 d. tautos referendumu.
- **Konstituciniai įstatymai** – jais yra keičiama arba papildoma LR Konstitucija ypatinga tvarka.
- **Paprastieji įstatymai** – juos priima LR Seimas. Įstatymai negali prieštarauti LR Konstitucijai.
- **Poįstatyminiai aktai** – tai norminiai aktai, kurie konkretizuoja įstatymus bei lengvina jų įgyvendinimą. Tai LR Vyriausybės nutarimai, Seimo nutarimai, Respublikos Prezidento dekretai, Konstitucinio Teismo teisės aktai, ministerijų įsakymai, vietos savivaldos institucijų (tarybos, valdybos, mero) leidžiami teisės aktai.

Ypatingą vietą pagrindinių teisės šaltinių hierarchijoje užima **tarptautinės sutartys**. Jos turi mažesnę teisinę galią negu Lietuvos Respublikos Konstitucija, tačiau aukštesnę juridinę galią už paprastesius įstatymus ir tik tada, kai įstatymuose numatytos skirtingos nuostatos negu tarptautinėse sutartyse. Lietuva ir kaip daugelis valstybių laikosi nuostatos, kad esant nacionalinio įstatymo ir tarptautinės sutarties prieštaravimams (kolizijai), yra taikomos tarptautinių sutarčių nuostatos.

2. Papildomi teisės šaltiniai:

- **Teisinis paprotys** – tai istoriškai du ar tris kartus pasikartojęs visuotinai priimtas elgesys, kuris valstybei tampa privaloma elgesio taisykle. Papročiai nėra įtvirtinti kaip įstatymai.
- **Teismo precedentas** – tai teismo sprendimas konkrečioje byloje, kuris tampa visuotinai privalomas sprendžiant analogines bylas. Žemesnės instancijos teismams yra privalomi aukštesnės instancijos teismų priimami sprendimai.
- **Teisės doktrina** – tai teisininkų nuomonės, mintys, teisės aktų komentarai, išsakyti tam tikruose teisiniuose leidiniuose, mokslo darbuose, kuriais galima remtis kaip teisės šaltiniu.
- **Teisės principai** – tai visuotinai pripažinti lygiateisiškumo, teisingumo, žmogaus teisių, sąžiningumo principai, įtvirtinti įstatymuose.

7 tema. Teisiniai santykiai

Kai teisė reguliuoja visuomeninius santykius, jie vadinami *teisiniais santykiais*. Juose svarbiausia tai, kad jie asmenys tampa teisiškai reikšmingų visuomeninių santykių dalyviais, įgyjančiais teisės normose numatytas teises ir pareigas.

Tam, kad egzistotų teisiniai santykiai, yra būtini teisių santykių subjektai, objektas ir turinys.

Teisių santykių subjektai – tai fiziniai (piliečiai, užsieniečiai, asmenys be pilietybės, pabėgėliai) ir juridiniai asmenys, turintys teisingumą ir veiksnumą. Kad taptų teisių santykių subjektais, konkretus asmuo turi pasižymėti tam tikra teisine charakteristika – *teisiniu subjektiškumu*. Tai kompleksinė sąvoka, kurią sudaro du struktūriniai elementai: teisingumas ir veiksnumas.

Teisingumas – tai teisės normomis nustatytas gebėjimas turėti subjektyvias teises ir pareigas. Teisingumas atsiranda asmeniui gimus ir baigiasi jam mirus. Teisingumui būdingas visuotinumumas. Tai reiškia, kad valstybės valdžia iš pat pradžių pripažįsta savo piliečiams vieną bendrą savybę – teisinį leidimą įgyti atitinkamas teises ir pareigas ir šitaip skatina asmenis pareigų vykdymui. Kiekvienas asmuo turi teisę įgyti bet kurią įstatymo nedraudžiamą teisę, pvz., teisę į darbą, į mokslą, dalyvauti rinkimuose, į santuoką. Jeigu vienas pilietis tam tikru metu neturi teisės įsteigti advokato kontorą, kurią turi kitas asmuo, tai dar nereiškia, kad jų teisingumas yra skirtingas. Teisingumas tas pats, o subjektyvių teisių ir pareigų ratas skirtingas, nes subjektyvią teisę lemia ir paties asmens gebėjimai (fiziniai, dvasiniai, ekonominiai, socialiniai, profesiniai).

Kadangi teisingumas įgyjamas tik gimus, tai jo turinį nustato valstybė, kurioje gimstame. Čia teisingumas susijęs su prigimtinėmis teisėmis. Kokias žmogaus teises savo Konstitucijoje ir teisės aktuose numato valstybė, tokio turinio ir yra asmens teisingumas.

Veiksnumas – tai teisės normomis nustatytas galėjimas pačiam savo veiksmais įgyti teises ir sukurti pareigas, taip pat atsakyti už padarytus teisės pažeidimus. Veiksnumas asocijuojasi su asmens amžiumi ir jo psichine būseną. Tik tam tikro įstatyme numatyto amžiaus sulaukęs asmuo ir būdami psichiškai sveiki gali būti teisių santykių dalyviais. Pvz., CK numato, kad fizinio asmens veiksnumas atsiranda sulaukus pilnametystės, t.y. kai jam sueina 18 metų. Tačiau nepilnamečiai iki 14 metų bei nuo 14 iki 18 metų amžiaus taip pat turi teisę sudaryti smulkius buitinius sandorius. Santuoka leidžiama asmenims, sukačiams 18 metų, tačiau teisingumas nešumo ir kitais atvejais gali šį amžių sumažinti 3 metais.

Skirtingai nei fizinių asmenų, juridinio asmens teisingumas ir veiksnumas atsiranda tuo pačiu metu, nuo jo įstatų patvirtinimo momento, o tais atvejais, kai juridinis asmuo turi veikti remdamasis bendrais tos rūšies organizacijų nuostatais – nuo momento, kai kompetentinga institucija išleidžia nutarimą jį steigti. Jeigu įstatai turi būti įregistruojami, juridinio asmens teisingumas atsiranda nuo jų įregistravimo momento.

Yra išskiriamos labai artimos, bet ne tapačios sąvokos – *teisės subjektas* ir *teisinių santykių subjektas*. Teisės subjektas yra platesnė sąvoka negu teisinio santykio subjektas, nes galimi atvejai, kai konkretus asmuo, būdamas teisės subjektu, negali būti tam tikrų santykių subjektu. Teisės subjektas – tai tik potencialus teisinių santykių subjektas, galintis niekada ir netapti konkrečių santykių subjektu. Pvz., asmuo, sėdintis ant suoliuko miesto aikštėje, yra teisės subjektas, o asmuo, kurie eina per pėsčiųjų perėją, yra laikomas ne tik teisės subjektu, bet ir konkretaus teisinio santykio subjektu (nes jis naudojasi teise laikytis tam tikrų reikalavimų, kurie įpareigoja jį pereiti gatvę ne bet kurioje vietoje, o būtent pėsčiųjų perėjoje). Teisinio santykio subjektas yra asmuo, kuris jau turi konkrečias teises ir pareigas, o teisės subjektas – kuris gali tokias teises ir pareigas įgyti. Ant suoliuko sėdintis asmuo yra teisės subjektas tuo atžvilgiu, kad jam leista bet kada atsistoti ir eiti per gatvę – tapti teisinio santykio subjektu.

Buvimas teisės subjektu yra nuolatinis, o buvimas teisinio santykio subjektu – momentinis, terminuotas, trunkantis priklausomai nuo konkretaus teisinio santykio. Vadinasi, teisės subjektas sietinas tik su teisnumu, o teisinių santykių subjektas – dar ir su veiksnium. Bet tai nėra griežta, nes ir neveiksnius asmuo, būdamas teisės subjektas, tam tikrais atvejais gali būti ir kai kurių teisinių santykių subjektas atstovavimo, globos, rūpybos srityje.

Teisinių santykių objektas – tai vertybė, daiktas, turtas, dėl kurio atsiranda teisiniai santykiai. Tai materialinės vertybės: pinigai, daiktai; intelektualinės ir dvasinės vertybės: meno darbai, atradimai; asmeninės neturtinės vertybės: garbė, orumas, sveikata, gyvybė. Išskiriamos tokios grupės teisinių santykių objektų:

- 1) *materialiosios vertybės* – tai dažniausiai civilinių turtinių santykių objektai: pirkimo – pardavimo, dovanojimo, mainų, pasaugos, paskolos, paveldėjimo ir kt. objektai.
- 2) *asmeninės nematerialiosios vertybės* – tai garbė, orumas, laisvė, saugumas, teisė į vardą, asmens neliečiamybė, žmogaus gyvybė, sveikata.
- 3) *teisinio santykio subjektų elgesys, įvairios paslaugos, jų rezultatai* – tai objektai teisinių santykių, kurie dažniausiai formuojasi valdymo, buities paslaugų, ūkinės ir kitos veiklos srityse.
- 4) *dvasinės kūrybos rezultatai* – tai mokslo, meno kūriniai, dėl kurių atsiranda autorių teisių apsaugos teisiniai santykiai.
- 5) vertybiniai popieriai, oficialūs dokumentai (obligacijos, akcijos, vekseliai, loterijos bilietai, pinigai, privatizavimo čekiai, pasai, diplomai, atestatai ir kt., kurie gali tapti teisinio santykio objektais tais atvejais, kai pametus reikia juos atkurti, išduoti dublikatus.

Teisinių santykių turinys – tai santykio dalyvių teisės ir pareigos, t.y. tai, kas jiems leidžiama, draudžiama, įpareigojama.

8 tema. Teisinė atsakomybė ir požymiai

Teisinė atsakomybė – tai teisės normų numatyta subjekto pareiga už padarytą teisės pažeidimą patirti valstybinio poveikio priemones – bausmes, baudas ir kt. Teisinė atsakomybė visada yra susijusi su valstybės prievarta. Niekas kitas neturi teisės taikyti prievartos priemonių, išskyrus valstybės vardu valstybinės institucijos.

Požymiai:

1. Teisinės atsakomybės pagrindas yra teisės pažeidimo padarymo faktas.
2. Teisinę atsakomybę nustato valstybės teisės normų sankcijos.
3. Teisinė atsakomybė visada susijusi su kokiomis nors neigiamomis pasekmėmis teisės pažeidėjui, pvz., bauda, turto konfiskavimas, laisvės atėmimas, atleidimas iš darbo.
4. Teisinę atsakomybę nustato tik kompetentingos valstybės institucijos: teismai, policija, administracinės, higienos ir kt. komisijos.
5. Valstybės prievartos priemonės gali būti taikomos tik laikantis įstatymo nustatytos procesinės tvarkos.

Teisinės atsakomybės rūšys:

1. **Baudžiamoji** – tai griežčiausios valstybės prievartos priemonės, kurias taiko tik teismai už nusikaltimus.
2. **Administracinė** – už administracinius teisės pažeidimus numatyta atsakomybė, kurią taiko teismai, policija ir kitos valstybės institucijos ir pareigūnai.
3. **Drausminė** – atsiranda pažeidus darbo drausmę pagal vidaus darbo tvarkos taisykles visiems pagal darbo sutartį dirbantiems darbuotojams.
4. **Materialinė** – atsiranda dėl teisės pažeidimo, kuriuo vienas darbo teisinio santykio subjektas (darbuotojas ar darbdavys) padaro žalą kitam subjektui, nevykdydamas arba netinkamai vykdydamas savo darbines teises ir pareigas.
5. **Civilinė teisinė** – skolininko pareiga kompensuoti kreditorių pažeistas teises. Tai pareiga atlyginti padarytą žalą ir nuostolius, sumokėti netesybas, grąžinti skolą ir kt.

Rekomenduojama literatūra:

1. Čiočys P. Teisės pagrindai. – Vilnius, VVK leidykla, 2000
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33 – 1014
3. Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius, Justitia, 2000

KONSTITUCINĖ TEISĖ

Konstitucinė teisė nagrinėja žmogaus teises, įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir tarptautiniuose teisės aktuose, valstybinės valdžios kompetenciją, sudarymo tvarką, tarpusavio santykius, Lietuvos ūkio sistemą, privačios ir valstybinės nuosavybės klausimus.

Konstitucinės teisės šaltiniai:

- 1) Lietuvos Respublikos Konstitucija
- 2) Įstatymai (paprastieji, konstituciniai įstatymai)
- 3) Poįstatyminiai aktai (Prezidento dekretai, Vyriausybės nutarimai, ministrų įsakymai ir kt.)
- 4) Seimo ratifikuotos ir neratifikuotos tarptautinės sutartys.
- 5) Teisės principai
- 6) Teisės doktrina
- 7) Teisės paprotys

1 tema. 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija

Ji buvo priimta 1992 m. spalio 25 d. tautos referendumu. Pagrindiniai jos bruožai:

1. Konstitucija įtvirtina pamatinius valstybės dėsnius;
2. Įtvirtina pagrindines žmogaus teises ir laisves;
3. Numato valstybinės valdžios institucijų sudarymo tvarką, kompetenciją, statuso pasibaigimo tvarką;
4. Numato teismų sistemą, išskiria Konstitucinio teismo vietą;
5. Ji yra tiesiogiai taikomas teisės aktas, t.y. kiekvienas asmuo, kurio teisės pažeistos, gali tiesiogiai remtis Konstitucija ir taip ginti savo teises teisme;
6. Ji yra aukščiausia juridinę galią turintis teisės aktas, t.y. joks kitas teisės aktas negali jai prieštarauti, kitaip būtų pripažintas negaliojančiu;
7. Jai būdingas stabilumas, nes numatyta sudėtinga Konstitucijos keitimo tvarka garantuoja, kad nebus priimti skuboti sprendimai, norint ją pakeisti.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos keitimas. Sumanymą keisti ar papildyti Lietuvos Respublikos Konstituciją turi teisę pateikti Seimui ne mažesnė kaip $\frac{1}{4}$ visų Seimo narių grupė ar nemažiau kaip 300 tūkstančių rinkėjų. Nepaprastosios padėties ar karo metu Konstitucija negali būti taisoma. Konstitucijos 1 straipsnio nuostata "Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika" gali būti pakeista tik referendumu, jeigu už tai pasisakytų ne mažiau kaip $\frac{3}{4}$ Lietuvos piliečių, turinčių rinkimų teisę. Tik referendumu gali būti keičiamos 1 skirsnio "Lietuvos valstybė" ir 14 skirsnio "Konstitucijos keitimas" nuostatos. Konstitucijos pataisos dėl kitų Konstitucijos skirsnių turi būti svarstomos ir dėl jų balsuojama Seime du kartus. Tarp šių balsavimų turi būti daroma ne mažesnė kaip 3 mėnesių pertrauka. Įstatymo projektas dėl Konstitucijos keitimo laikomas Seimo priimtu, jeigu kiekvieno balsavimo metu už tai balsavo nemažiau kaip $\frac{2}{3}$ visų Seimo narių.

Pagal keitimo būdą, išskiriamos **lanksčios** (D.Britanija), **griežtos** (JAV) arba **mišraus tipo** (Lietuva) konstitucijos.

2 tema. Konstitucijų raida Lietuvoje

1918 m. vasario 16 d. aktu Lietuvos valstybė paskelbė nepriklausomybę.

Laikinosios Lietuvos valstybės konstitucijos:

1918 m. rugsėjo mėn. priimti Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai;

1919 m. balandžio 4 d. tie Dėsniai buvo papildyti ir priimta nauja Laikinoji Konstitucija;

1920 m. birželio 10 d. priimta Laikinoji Lietuvos valstybės Konstitucija.

Nuolatinės Lietuvos valstybės konstitucijos:

1922 m. rugpjūčio 2 d. priimta Lietuvos valstybės konstitucija – pirmasis dokumentas, atitinkantis tarptautinius reikalavimus;

1928 m. gegužės 15 d. Lietuvos valstybės konstitucija, kuri sustiprino Prezidento įgaliojimus. Čia Prezidentą rinko ne tauta, bet ypatingieji tautos atstovai 7 metams. Taip formuojasi prezidentinės respublikos modelis.

1938 m. gegužės 12 d. priimta Lietuvos Konstitucija, kuri ypatingai sustiprino Prezidento galias. Dėl to ši konstitucija vadinama turinčia autoritarinių bruožų.

1940 – 1990 m. okupacinis laikotarpis, kuomet Lietuvoje galiojo SSSR konstitucijos.

1990 m. kovo 11 d. aktu Lietuva paskelbė atkurianti Lietuvos nepriklausomybę.

1990 m. kovo 11 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas (Konstitucija), galiojęs iki 1992 m., kol buvo priimta šiuo metu galiojanti LR Konstitucija.

3 tema. Žmogaus teisės ir laisvės, pareigos

Pagrindinės žmogaus teisės, laisvės ir pareigos – tai valstybės nustatytos, suteiktos ir garantuotos Konstitucijoje, įtvirtintos kiekvieno asmens galimybės veikti ir kartu pareigos veikti.

Pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės įtvirtintos 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje.

Paprastai skiriama tokia žmogaus teisių ir laisvių klasifikacija:

1. Asmeninės teisės
2. Socialinės – ekonominės, kultūrinės teisės
3. Politinės (pilietinės) teisės
4. Žmogaus ir piliečio pareigos.

Asmeninės teisės – tai prigimtinės kiekvieno žmogaus teisės, atsiradusios nuo jo gimimo. Tai teisė į gyvybę, į laisvę, asmens neliečiamumą, nuosavybės neliečiamumą, teisė turėti įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, minties, tikėjimo, sąžinės laisvė, teisė laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje ir kt.

Socialinės – ekonominės, kultūrinės teisės – tai žmogaus konstitucinių teisių, suteikiančių jam teisinę galimybę pretenduoti gauti iš valstybės, esant tam tikroms sąlygoms, atitinkamų gėrybių socialinėje ir ekonominėje sferoje, visuma. Tai teisė laisvai pasirinkti darbą bei verslą, teisė turėti tinkamas darbo sąlygas, tinkamą apmokėjimą už darbą, teisė į socialinę apsaugą, teisė į nemokamą sveikatos priežiūrą, teisė į poilsį ir kasmetines atostogas, teisė laisvai jungtis į profsąjungas, teisė gauti senatvės ir invalidumo pensijas, teisė į mokslą ir kt.

Politinės (pilietinės) teisės – tai tik piliečiams suteikiamos galimybės dalyvauti visuomeniniame ir politiniame gyvenime. Tai piliečių teisė dalyvauti rinkimuose (*pasyvioji rinkimų teisė* – teisė būti išrinktam ir *aktyvioji rinkimų teisė* – teisė rinkti), teisė kritikuoti valstybės institucijų ar pareigūnų darbą, veiksmus, apskųsti jų sprendimus (pvz., Seimo kontrolieriams galima skųsti pareigūnų veiksmus dėl jų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo), teisė laisvai vienytis į politines partijas, asociacijas, piliečių teisė rinktis be ginklo į taikius susirinkimus, teisė priešintis bet kam, kas prievarta kėsiasi į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką.

Žmogaus ir piliečio pareigos – tai Konstitucijoje ir įstatymuose išreikštas valstybės siekimas nustatyti bet kurių asmenų tam tikro elgesio taisykles. Tai piliečių pareiga atlikti karinę tarnybą, žmonių (ne tik piliečių) pareiga mokėti mokesčius, asmenims iki 16 m. amžiaus pareiga mokytis, tėvų pareiga auklėti savo vaikus, vaikų pareiga gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą, kiekvieno asmens pareiga saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių, piliečio pareiga ginti savo valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo. Už šių konstitucinių pareigų nevykdymą galima baudžiamoji, administracinė ar civilinė atsakomybė.

4 tema. Teismų sistema Lietuvoje

Lietuvoje egzistuoja bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismai. Bendrosios kompetencijos teismai – tie, kurie sprendžia ir baudžiamąsias, ir civilines, ir administracines, ir darbo bylas. Specialiosios kompetencijos teismai – kurie specializuojasi tik vienos rūšies bylų nagrinėjime. Nuo 1999 metų Lietuvoje veikia vieninteliai specializuoti teismai – administraciniai teismai, nagrinėjantys išimtinai administracines bylas.

Teismų grandys:

1. Apylinkių teismai
2. Apygardų teismai (penki: Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių)
3. Lietuvos apeliacinis teismas
4. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas.

Teismų instancijos:

1. *Pirmoji teisminė instancija* – dauguma bylų paprastai pradedamos nagrinėti apylinkių teismuose. Tam tikros bylos gali būti pradedamos nagrinėti apygardų teismuose kaip pirmos instancijos teismuose. Pvz. visos civilinės bylos nagrinėjamos apylinkių teismuose kaip pirmos instancijos teismuose, išskyrus bankroto bylas, bylas, kurių ginčo suma didesnė nei 100 000 Lt, ginčus dėl patentų ir kt. nagrinėja apygardos teismai kaip pirmosios instancijos teismai.
2. *Apeliacinė instancija* – tai pirmosios instancijos neįsigaliojusio teismo sprendimo, nutarties ar nutarimo apskundimas aukštesnei teisminei instancijai. Pvz., jeigu pirmoji instancija buvo apylinkės teismas, tai apeliacinė instancija bus apygardos teismas; jeigu pirmoji instancija buvo apygardos teismas, tai apeliacinė instancija bus Lietuvos apeliacinis teismas.
3. *Kasacinė instancija* – tai apeliacinės instancijos įsigaliojusio teismo sprendimu, nutarties ar nutarimo apskundimas Lietuvos Aukščiausiam Teismui, nes tik jis Lietuvoje yra kasacinė instancija. Jo sprendimai yra galutiniai ir neskundžiami, t.y. aukštesnės skundimo instancijos Lietuvoje nebėra.

Administraciniai teismai Lietuvoje:

1. Apygardų administraciniai teismai
2. Vyriausiasis administracinis teismas kaip apeliacinė instancija apygardų teismų sprendimams ir kaip pirmoji instancija specialioms ginčams.
3. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kaip kasacinė instancija.

5 tema. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas

Konstitucinis teismas teismų sistemoje užima ypatingą vietą. Jo funkcijos ir kompetencija skiriasi nuo bendrosios jurisdikcijos teismų.

Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams.

Konstitucinį Teismą sudaro 9 teisėjai, skiriami devyneriems metams ir tik vienai kadencijai. Konstitucinis Teismas kas treji metai atnaujinamas vienu trečdaliu. Po tris kandidatus į Konstitucinio Teismo teisėjus skiria Seimas iš kandidatų, kuriuos pateikia Respublikos Prezidentas, Seimo Pirmininkas ir Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, o teisėjais juos skiria Seimas. Konstitucinio Teismo pirmininką iš šio teismo teisėjų skiria Seimas Respublikos Prezidento teikimu.

Konstitucinio Teismo teisėjais gali būti skiriami nepriekaištingos reputacijos Lietuvos Respublikos piliečiai, turintys aukštąjį teisinį išsilavinimą ir ne mažesnę kaip 10 metų teisinio ar mokslinio pedagoginio darbo pagal teisininko specialybę stažą.

Prieš pradėdami eiti savo pareigas, Konstitucinio Teismo teisėjai Seime prisiekia būti ištikimi Lietuvos Respublikai ir Konstitucijai. Konstitucinio Teismo teisėjams taikomi darbo ir politinės veiklos apribojimai, nustatyti teismų teisėjams. Konstitucinio Teismo teisėjai turi tokią pat asmens neliečiamybės teisę kaip ir Seimo nariai.

Konstitucinis Teismas priima sprendimus, nutarimus ir išvadas.

Konstitucinis Teismas nagrinėja ir priima **sprendimą**, ar neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai, ar neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymams Respublikos Prezidento aktai ir Respublikos Vyriausybės aktai.

Konstitucinis Teismas teikia **išvadas**:

- 1) ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus;
- 2) ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas;
- 3) ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai;
- 4) ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai.

Nutarimus Konstitucinis Teismas priima procesiniais klausimais, nagrinėdamas bylą, pvz., pateikti įrodymus, kviesti liudytojus, bylos nagrinėjimą atidėti ir pan.

Teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl 105 straipsnio pirmojoje dalyje nurodytų aktų turi Vyriausybė, ne mažiau kaip 1/5 visų Seimo narių, taip pat teismai. Dėl Respublikos Prezidento aktų sutikimo su Konstitucija ir įstatymais į Konstitucinį Teismą turi teisę kreiptis ne mažiau kaip 1/5 visų Seimo narių ir teismai. Dėl Vyriausybės aktų sutikimo su Konstitucija ir įstatymais į Konstitucinį Teismą gali kreiptis ne mažiau kaip 1/5 visų Seimo narių, teismai, taip pat Respublikos Prezidentas.

Prašyti Konstitucinio Teismo išvados gali Seimas, o dėl Seimo rinkimų ir tarptautinių sutarčių – ir Respublikos Prezidentas.

Lietuvos Respublikos įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis) negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, kad atitinkamas aktas (ar jo dalis) prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami.

Konstitucinio Teismo teisėjo įgaliojimai nutrūksta, kai:

- 1) pasibaigia įgaliojimų laikas;
- 2) jis miršta;
- 3) atsistatydina;
- 4) negali eiti savo pareigų dėl sveikatos būklės;
- 5) Seimas jį pašalina iš pareigų apkaltos proceso tvarka.

6 tema. Pilietybė

Pilietybė – tai asmens nuolatinis teisinis ryšys su konkrečia valstybe. Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo, netekimo, išsaugojimo, atsisakymo klausimus reguliuoja Pilietybės įstatymas.

Užsieniečiai – asmenys, kurie nėra Lietuvos Respublikos piliečiai, neatsižvelgiant į tai, ar jie turi kurios nors užsienio valstybės pilietybę ar neturi jokios. Užsienietis, turintis dvi pilietybes, vadinamas *bipatridu*, o užsienietis, neturintis jokios valstybės pilietybės – *apatridu*.

Pabėgėlis – užsienietis, kuris visiškai pagrįstai baimindamasis būti persekiojamas dėl rasės, religijos, tautybės, priklausymo tam tikrai socialinei grupei ar dėl politinių įsitikinimų negali arba bijo naudotis tos valstybės, kurios pilietis jis yra, gynyba arba neturi tam tikros pilietybės ir yra už valstybės, kurioje buvo jo nuolatinė gyvenamoji vieta, ribų ir dėl išvardytų priežasčių negali ar bijo į ją grįžti.

Pilietybė įgyjama *kraujo teise* – kai asmuo laikomas Lietuvos Respublikos piliečiu, jeigu jo tėvai yra Lietuvos Respublikos piliečiai, nepriklausomai nuo to, ar jis gimė tėvų pilietybės valstybėje, ar už jos ribų; *žemės teise* – kai asmuo laikomas Lietuvos Respublikos piliečiu, gimęs Lietuvos Respublikos teritorijoje, nepriklausomai nuo tėvų pilietybės.

Lietuvos Respublikos pilietybė įgyjama:

- 1) gimus – *filiacija*;
- 2) suteikus Lietuvos Respublikos pilietybę – *natūralizacija*;
- 3) įgyvendinus teisę į Lietuvos Respublikos pilietybę;

- 4) optavimo būdu ar kitais Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių numatytais pagrindais;
- 5) kitais šio įstatymo numatytais pagrindais.

Lietuvos Respublikos pilietybė gali būti **suteikiama** asmeniui pagal jo prašymą, jeigu jis sutinka prisiekti Lietuvos Respublikai ir atitinka šias sąlygas:

- 1) išlaikė lietuvių kalbos egzaminą (moka kalbėti ir skaityti lietuviškai);
- 2) turi nuolatinę gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikos teritorijoje pastaruosius dešimt metų;
- 3) turi nuolatinę darbo vietą arba nuolatinį legalų pragyvenimo šaltinį Lietuvos Respublikos teritorijoje;
- 4) išlaikė Lietuvos Respublikos Konstitucijos pagrindų egzaminą;
- 5) yra be pilietybės arba yra pilietis tokios valstybės, pagal kurios įstatymus Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo atveju praranda tos valstybės pilietybę, arba raštu praneša apie savo sprendimą atsisakyti turimos kitos valstybės pilietybės, kai jam bus suteikta Lietuvos Respublikos pilietybė.

Lietuvos Respublikos pilietybė **neteikiama** natūralizacija asmenims, kurie:

- 1) padarė tarptautinės teisės numatytų nusikaltimų žmogiškumui ar vykdė genocidą;
- 2) dalyvavo nusikalstamoje veikloje prieš Lietuvos valstybę;
- 3) iki atvykimo gyventi į Lietuvą kitoje valstybėje buvo teisti laisvės atėmimo bausme už tyčinį nusikaltimą, už kurį baudžiamąją atsakomybę nustato ir Lietuvos Respublikos įstatymai, arba buvo bausti Lietuvoje už tyčinį nusikaltimą, už kurį numatoma laisvės atėmimo bausmė;
- 4) yra chroniški narkomanai, alkoholikai ar toksikomanai;
- 5) serga ypač pavojingomis infekcinėmis ligomis.

Reikalavimas laikyti lietuvių kalbos ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos pagrindų egzaminus netaikomas asmenims, sulaukusiems 65 metų, I ir II grupės invalidams, taip pat sergantiems sunkiomis chroninėmis psichinėmis ligomis.

Pilietybė įgyjama ir **įgyvendinus teisę** į Lietuvos Respublikos pilietybę. Tai netradicinis pilietybės įgijimo būdas. Tai Lietuvos išeivių, įgijusių kitos valstybės pilietybę, Lietuvos Respublikos pilietybės išsaugojimas.

Teisė į Lietuvos Respublikos pilietybę neterminuotai išsaugoma:

- 1) asmenims, iki 1940 m. birželio 15 d. turėjusiems Lietuvos pilietybę, jų vaikams ir vaikaičiams (jeigu šie asmenys, jų vaikai ar vaikaičiai neregistravo iš Lietuvos), gyvenantiems kitose valstybėse;
- 2) lietuvių kilmės asmenims, gyvenantiems kitose valstybėse.

Pilietybė gali būti įgyjama **optavimo būdu**. Optacija – tai laisvas savo noru pilietybės pasirinkimas tais atvejais, kai keičiasi valstybės teritorija. Pilietybės įgijimas šiuo būdu taikomas tais atvejais, kai tam tikros buvusios valstybės teritorijoje susikuria nauja valstybė arba iš buvusios valstybės teritorijos yra atskiriama tam tikra jos dalis, kuri įtraukiama į kitos valstybės teritoriją. Šiuo atveju keičiamos teritorijos dalies piliečiams leidžiama pasirinkti: ar likti savo buvusios teritorinės valstybės piliečiais, ar tapti naujos valstybės, į kurios teritoriją ta dalis įtraukiama, piliečiais.

Pilietybės įstatymas draudžia Lietuvos Respublikos piliečiui turėti kelias pilietybes, tačiau kartu numato ir kelias išimtis. Dviguba pilietybė (*bipatrizmas*) gali atsirasti dėl žemės teisės principo ir kraujo teisės principo nesuderinamumo. Tokiu atveju vaikas, gimęs tėvams užsieniečiams šalyje, kur dominuoja žemės teisės principas, pagal kraujo teisės principą įgis savo tėvų pilietybę, o pagal žemės teisės principą – šalies, kurioje gimė, pilietybę.

Jeigu vaiko tėvai turi skirtingas pilietybes, vaikas įgis ir tėvo, ir motinos pilietybę.

Respublikos Prezidentas gali suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę nusipelnusiems Lietuvai užsienio valstybių piliečiams išimties tvarka – netaikant jiems numatytų pilietybės suteikimo sąlygų. Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimas išimties tvarka savaime nesukelia teisinių pasekmių pilietybę įgijusio asmens šeimos nariams.

7 tema. Valstybinė valdžia

Lietuvos Respublikos Konstitucija įtvirtina valdžios padalijimo principą – valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Vyriausybė ir Prezidentas, Teismas. Tai reiškia, kad svarbu, jog visa valdžia nebūtų sutelkta vienoje rankose, kad tas pats subjektas nebūtų ir Seimas, ir Prezidentas, Vyriausybė bei Teismas viename asmenyje, nes tokiu atveju atsirastų anarchija.

1. Lietuvos Respublikos Seimas

Seimą sudaro Tautos atstovai – 141 Seimo narys, kurie renkami ketveriems metams remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu. Seimas laikomas išrinktu, kai yra išrinkta ne mažiau kaip 3/5 Seimo narių.

Seimo nariu gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris nesusijęs priešais ar pasižadėjimu užsienio valstybei ir rinkimų dieną yra ne jaunesnis kaip 25 metų bei nuolat gyvena Lietuvoje. Seimo nariais negali būti renkami asmenys, nebaigę atlikti bausmės pagal teismo paskirtą nuosprendį, taip pat asmenys, teismo pripažinti neveiksniais.

Seimo nario pareigos, išskyrus jo pareigas Seime, nesuderinamos su jokiais kitomis pareigomis valstybinėse įstaigose ir organizacijose, taip pat su darbu verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse. Savo įgaliojimų laikui Seimo narys atleidžiamas nuo pareigos atlikti krašto apsaugos tarnybą.

Seimo narys gali būti skiriamas tik Ministru Pirmininku ar ministru.

Seimo nario darbas, taip pat išlaidos, susijusios su jo parlamentine veikla, atlyginamos iš valstybės biudžeto. Seimo narys negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus atlyginimą už kūrybinę veiklą.

Seimo nario asmuo neliečiamas. Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamajon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė.

Seimo nario įgaliojimai nutrūksta, kai:

- 1) pasibaigia įgaliojimų laikas arba susirenka į pirmąjį posėdį pirmalaikiuose rinkimuose išrinktasis Seimas;
- 2) jis miršta;
- 3) atsistatydina;
- 4) teismas pripažįsta jį neveiksnium;
- 5) Seimas panaikina jo mandatą apkaltos proceso tvarka;
- 6) rinkimai pripažįstami negaliojančiais arba šiurkščiai pažeidžiamas rinkimų įstatymas;
- 7) pereina dirbti arba neatsisako darbo, nesuderinamo su Seimo nario pareigomis;
- 8) netenka Lietuvos Respublikos pilietybės.

Seimo kompetencija:

- 1) svarsto ir priima Konstitucijos pataisus;
- 2) leidžia įstatymus;
- 3) priima nutarimus dėl referendumų;
- 4) skiria Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimus;
- 5) steigia įstatymo numatytas valstybės institucijas bei skiria ir atleidžia jų vadovus;
- 6) pritaria ar nepritaria Respublikos Prezidento teikiamai Ministro Pirmininko kandidatūrai;
- 7) svarsto Ministro Pirmininko pateiktą Vyriausybės programą ir sprendžia, ar jai pritarti;
- 8) Vyriausybės siūlymu steigia ir panaikina Lietuvos Respublikos ministerijas;
- 9) prižiūri Vyriausybės veiklą, gali reikšti nepasitikėjimą Ministru Pirmininku ar ministru;
- 10) skiria Konstitucinio Teismo teisėjus, Aukščiausiojo Teismo teisėjus bei šių teismų pirmininkus;
- 11) skiria ir atleidžia valstybės kontrolierių, Lietuvos banko valdybos pirmininką;
- 12) skiria savivaldybių tarybų rinkimus;
- 13) sudaro Vyriausiąją rinkimų komisiją ir keičia jos sudėtį;
- 14) tvirtina valstybės biudžetą ir prižiūri, kaip jis vykdomas;
- 15) nustato valstybinius mokesčius ir kitus privalomus mokėjimus;
- 16) ratifikuoja ir denonsuoja Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, svarsto kitus užsienio politikos klausimus;
- 17) nustato Respublikos administracinį suskirstymą;
- 18) steigia Lietuvos Respublikos valstybinius apdovanojimus;
- 19) leidžia amnestijos aktus;
- 20) įveda tiesioginį valdymą, karo ir nepaprastąją padėtį, skelbia mobilizaciją ir priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas.

Įstatymų leidybos iniciatyvos teisė Seime priklauso Seimo nariams, Respublikos Prezidentui ir Vyriausybei. Įstatymų leidybos iniciatyvos teisę turi taip pat Lietuvos Respublikos piliečiai. 50 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, gali teikti Seimui įstatymo projektą, ir jį Seimas privalo svarstyti.

2. Lietuvos Respublikos Vyriausybė

Lietuvos Respublikos Vyriausybę sudaro Ministras Pirmininkas ir ministrai.

Ministrą Pirmininką Seimo pritarimu skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas. Ministrus skiria ir atleidžia Ministro Pirmininko teikimu Respublikos Prezidentas. Ministras Pirmininkas ne vėliau kaip per 15 dienų nuo jo paskyrimo pristato Seimui savo sudarytą ir Respublikos Prezidento patvirtintą Vyriausybę ir pateikia svarstyti jos programą.

Vyriausybė grąžina savo įgaliojimus Respublikos Prezidentui po Seimo rinkimų arba išrinkus Respublikos Prezidentą. Nauja Vyriausybė gauna įgaliojimus veikti, kai Seimas posėdyje dalyvaujančių Seimo narių balsų dauguma pritaria jos programai.

Pradėdami eiti savo pareigas, Ministras Pirmininkas ir ministrai Seime prisiekia būti ištikimi Lietuvos Respublikai, laikytis Konstitucijos ir įstatymų.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės kompetencija:

- 1) tvarko krašto reikalus, saugo Lietuvos Respublikos teritorijos neliečiamybę, garantuoja valstybės saugumą ir viešąją tvarką;
- 2) vykdo įstatymus ir Seimo nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo, taip pat Respublikos Prezidento dekretus;
- 3) koordinuoja ministerijų ir kitų Vyriausybės įstaigų veiklą;
- 4) rengia valstybės biudžeto projektą ir teikia jį Seimui;
- 5) vykdo valstybės biudžetą, teikia Seimui biudžeto įvykdymo apyskaitą;
- 6) rengia ir teikia Seimui svarstyti įstatymų projektus;
- 7) užmezga diplomatinis santykius ir palaiko ryšius su užsienio valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis;
- 8) vykdo kitas pareigas, kurias Vyriausybei paveda Konstitucija ir kiti įstatymai.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė solidariai atsako Seimui už bendrą Vyriausybės veiklą. Ministrai, vadovaudami jiems pavestoms valdymo sritims, atsakingi Seimui, Respublikos Prezidentui ir tiesiogiai pavaldūs Ministrui Pirmininkui.

Ministras Pirmininkas atstovauja Lietuvos Respublikos Vyriausybei ir vadovauja jos veiklai. Kol nėra Ministro Pirmininko ar jis negali eiti savo pareigų, Respublikos Prezidentas ne ilgesniam kaip 60 dienų laikui Ministro Pirmininko teikimu

paveda vienam iš ministrų jį pavaduoti, o kai tokio teikimo nėra, Respublikos Prezidentas vienam iš ministrų paveda pavaduoti Ministrą Pirmininką.

Ministras vadovauja ministerijai, sprendžia ministerijos kompetencijai priklausančius klausimus, taip pat vykdo kitas įstatymų numatytas funkcijas. Ministrą laikinai gali pavaduoti tik Ministro Pirmininko paskirtas kitas Vyriausybės narys.

Ministras Pirmininkas ir ministrai negali užimti jokių kitų renkamų ar skiriamų pareigų, dirbti verslo, komercijos ar kitokiose privačiose įstaigose ar įmonėse, taip pat gauti kitokį atlyginimą, išskyrus jam nustatytą pagal pareigas Vyriausybėje bei užmokestį už kūrybinę veiklą.

Ministras Pirmininkas ir ministrai negali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn, suimti, negali būti kitaip suvaržyta jų laisvė be išankstinio Seimo sutikimo, o tarp Seimo sesijų – be išankstinio Respublikos Prezidento sutikimo.

Vyriausybė privalo atsistatydinti taip pat šiais atvejais:

- 1) kai Seimas du kartus iš eilės nepitaria naujai sudarytos Vyriausybės programai;
- 2) kai Seimas visų Seimo narių balsų dauguma slapto balsavimu pareiškia nepasitikėjimą Vyriausybe ar Ministru Pirmininku;
- 3) kai Ministras Pirmininkas atsistatydina ar miršta;
- 4) po Seimo rinkimų, kai sudaroma nauja Vyriausybė.

Ministras privalo atsistatydinti, kai nepasitikėjimą juo slapto balsavimu pareiškia daugiau kaip pusė visų Seimo narių. Vyriausybės ar ministro atsistatydinimą priima Respublikos Prezidentas.

3. Lietuvos Respublikos Prezidentas

Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas. Jis atstovauja Lietuvos valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų.

Respublikos Prezidentu gali būti renkamas Lietuvos pilietis pagal kilmę, ne mažiau kaip trejus pastaruosius metus gyvenęs Lietuvoje, jeigu jam iki rinkimų dienos yra suėję ne mažiau kaip keturiasdešimt metų ir jeigu jis gali būti renkamas Seimo nariu.

Respublikos Prezidentą renka Lietuvos Respublikos piliečiai penkeriems metams, remdamiesi visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slapto balsavimu. Tas pats asmuo Respublikos Prezidentu gali būti renkamas ne daugiau kaip du kartus iš eilės.

Respublikos Prezidento eiliniai rinkimai vykdomi paskutinį sekmadienį likus dviem mėnesiams iki Respublikos Prezidento kadencijos pabaigos.

Išrinktu laikomas tas kandidatas į Respublikos Prezidento vietą, kuris pirmą kartą balsuojant ir dalyvaujant ne mažiau kaip pusei visų rinkėjų, gavo daugiau kaip pusę visų rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų. Jeigu rinkimuose dalyvavo mažiau kaip pusė visų rinkėjų, išrinktu laikomas tas kandidatas, kuris gavo daugiausia, bet ne mažiau kaip 1/3 visų rinkėjų balsų.

Jeigu pirmajame balsavimo rate nė vienas kandidatas nesurenka reikiamos balsų daugumos, po dviejų savaičių rengiamas pakartotinis balsavimas dėl dviejų kandidatų, gavusių daugiausia balsų. Išrinktu laikomas kandidatas, surinkęs daugiau balsų.

Jeigu pirmajame rate dalyvavo ne daugiau kaip du kandidatai ir nė vienas negavo reikiamo balsų skaičiaus, rengiami pakartotiniai rinkimai.

Išrinktas Respublikos Prezidentas savo pareigas pradeda eiti rytojaus dieną pasibaigus Respublikos Prezidento kadencijai, po to kai Vilniuje, dalyvaujant Tautos atstovams – Seimo nariams, prisiekia Tautai būti ištikimas Lietuvos Respublikai ir Konstitucijai, sąžiningai eiti savo pareigas ir būti visiems lygiai teisingas.

Respublikos Prezidentas negali būti Seimo nariu, negali užimti jokių kitų pareigų ir gauti kitokio atlyginimo, išskyrus Respublikos Prezidentui nustatytą atlyginimą ir atlyginimą už kūrybinę veiklą.

Asmuo, išrinktas Respublikos Prezidentu, turi sustabdyti savo veiklą politinėse partijose ir politinėse organizacijose iki naujos Respublikos Prezidento rinkimų kampanijos pradžios.

Respublikos Prezidento kompetencija:

- 1) sprendžia pagrindinius užsienio politikos klausimus ir kartu su Vyriausybe vykdo užsienio politiką;
- 2) pasirašo Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis ir teikia jas Seimui ratifikuoti;
- 3) Vyriausybės teikimu skiria ir atšaukia Lietuvos Respublikos diplomatinis atstovus užsienio valstybėse ir prie tarptautinių organizacijų; priima užsienio valstybių diplomatinį atstovų įgaliojamuosius ir atšaukiamuosius raštus;
- 4) teikia aukščiausius diplomatinis rangus ir specialius vardus;
- 5) Seimo pritarimu skiria Ministrą Pirmininką, paveda jam sudaryti Vyriausybę ir tvirtina jos sudėtį;
- 6) Seimo pritarimu atleidžia Ministrą Pirmininką;
- 7) priima Vyriausybės atsistatydinimą ir prireikus paveda jai toliau eiti pareigas arba paveda vienam iš ministrų eiti Ministro Pirmininko pareigas, kol bus sudaryta nauja Vyriausybė; priima ministrų atsistatydinimą ir gali pavesti jiems eiti pareigas, kol bus paskirtas naujas ministras;
- 8) Ministro Pirmininko teikimu skiria ir atleidžia ministrus;
- 9) nustatyta tvarka skiria ir atleidžia įstatymų numatytus valstybės pareigūnus;
- 10) teikia Seimui Aukščiausiojo Teismo teisėjų kandidatūras, o paskyrus visus Aukščiausiojo Teismo teisėjus, iš jų teikia Seimui skirti Aukščiausiojo Teismo pirmininką; skiria Apeliacinio teismo teisėjus, o iš jų – Apeliacinio teismo pirmininką, jeigu jų kandidatūroms pritaria Seimas; skiria apygardų ir apylinkių teismų teisėjus ir pirmininkus, keičia jų darbo vietas; įstatymo numatytais atvejais teikia Seimui atleisti teisėjus;
- 11) teikia Seimui trijų Konstitucinio Teismo teisėjų kandidatūras, o paskyrus visus Konstitucinio Teismo teisėjus, iš jų teikia Seimui skirti Konstitucinio Teismo pirmininko kandidatūrą;

- 12) Seimo pritarimu skiria ir atleidžia kariuomenės vadą ir saugumo tarnybos vadovą;
- 13) suteikia aukščiausius karinius laipsnius;
- 14) ginkluoto užpuolimo, gresiančio valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, atveju priima sprendimus dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties įvedimo, taip pat dėl mobilizacijos ir pateikia šiuos sprendimus tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui;
- 15) įstatymo nustatyta tvarka teikia Lietuvos Respublikos pilietybę;
- 16) skiria valstybinius apdovanojimus;
- 17) teikia malonę nuteistiesiems.

Respublikos Prezidentas, įgyvendindamas jam suteiktus įgaliojimus, leidžia aktus-dekretus.

Respublikos Prezidento asmuo neliečiamas: kol eina savo pareigas, jis negali būti suimtas, patrauktas baudžiamojon ar administracinėn atsakomybėn.

Respublikos Prezidentas gali būti prieš laiką pašalintas iš pareigų tik šiurkščiai pažeidęs Konstituciją arba sulaužęs priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas. Respublikos Prezidento pašalinimo iš pareigų klausimą sprendžia Seimas apkaltos proceso tvarka.

Respublikos Prezidento įgaliojimai nutrūksta, kai:

- 1) pasibaigia laikas, kuriam jis buvo išrinktas;
- 2) įvyksta pirmalaikiai Respublikos Prezidento rinkimai;
- 3) atsistatydina iš pareigų;
- 4) Respublikos Prezidentas miršta;
- 5) Seimas jį pašalina iš pareigų apkaltos proceso tvarka;
- 6) Seimas, atsižvelgdamas į Konstitucinio Teismo išvadą, 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma priima nutarimą, kuriuo konstatuojama, kad Respublikos Prezidento sveikatos būklė neleidžia jam eiti savo pareigų.

8 tema. Vietos savivalda

Kiekvienoje valstybėje organizuojamas centrinis ir vietos valdymas. Todėl paprastai valstybės teritorija yra skirstoma į smulkesnes dalis – administracinius teritorinius vienetų, ir jų teisiniai įgaliojimai gali skirtis.

Vietos savivalda – valstybės teritorijos administracinio vieneto – savivaldybės teisė laisvai ir savarankiškai tvarkytis pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją ir įstatymus per gyventojų tiesiogiai išrinktų atstovų savivaldybės tarybą bei jos sudarytas vykdomąsias institucijas.

Savivaldybė – valstybės teritorijos administracinis vienetas, turintis juridinio asmens statusą bei Lietuvos Respublikos Konstitucijos laiduotą savivaldos teisę, įgyvendinamą per savivaldybės tarybą.

Savivaldybės institucijos – atstovaujamoji institucija – savivaldybės *taryba* ir vykdomosios institucijos – savivaldybės *valdyba*, savivaldybės *meras*, turinčios vietos valdžios ir viešojo administravimo teises bei pareigas. Savivaldybės institucijos yra atsakingos už savivaldos teisės ir savo funkcijų įgyvendinimą bendruomenės interesais.

Savivaldybės kontrolės institucija – savivaldybės *kontrolierius*, kontroliuojantis savivaldybės biudžeto naudojimą bei atliekantis savivaldybės vidaus audito funkcijas.

1. Savivaldybės taryba

Savivaldybės taryba susideda iš įstatymų nustatyta tvarka demokratiškai išrinktų savivaldybės bendruomenės atstovų.

Savivaldybės tarybos įgaliojimai prasideda, kai į pirmąjį posėdį susirenka išrinkti tarybos nariai, ir baigiasi, kai į pirmąjį posėdį susirenka naujai kadencijai išrinkti tarybos nariai. Per du mėnesius nuo pirmojo naujai išrinktos savivaldybės tarybos posėdžio sušaukimo dienos turi būti išrinktas savivaldybės meras ir sudaryta valdyba.

Savivaldybės taryba savo įgaliojimus įgyvendina kolegialiai savivaldybės tarybos posėdžiuose. Savivaldybės tarybos posėdžiams klausimus rengia savivaldybės tarybos komitetai bei komisijos savo posėdžiuose, tarybos narių frakcijos ir grupės pasitarimuose ir savivaldybės administracija. Savivaldybės taryba svarstomais klausimais priima sprendimus ir kontroliuoja jų įgyvendinimą.

Savivaldybės taryba ne rečiau kaip vieną kartą per metus tarybos veiklos reglamente nustatyta tvarka turi pateikti savivaldybės gyventojams viešą atlikto darbo ataskaitą. Ataskaitą savivaldybės tarybos vardu pateikia meras.

2. Savivaldybės valdyba

Savivaldybės taryba savo įgaliojimų laikui iš savivaldybės tarybos narių sudaro valdybą ir nustato jos narių skaičių.

Valdybos nariai pagal pareigas yra meras ir mero pavaduotojas (pavaduotojai). Kitų (neetatinių) valdybos narių kandidatūras iš tarybos narių savivaldybės tarybai tvirtinti teikia meras.

Valdyba sprendimus priima posėdžiuose. Posėdis yra teisėtas, jeigu jame dalyvauja ne mažiau kaip 2/3 visų jos narių. Valdybos sprendimai priimami posėdyje dalyvaujančių narių balsų dauguma. Kai valdybos narių balsai pasiskirsto po lygiai, lemia mero arba kito posėdžiui pirmininkaujančio valdybos nario balsas.

Valdybos įgaliojimai pasibaigia, kai į pirmąjį posėdį susirenka naujai išrinktos tarybos nariai. Iki naujos valdybos sudarymo jos įgaliojimus laikinai vykdo meras.

3. Meras ir jo pavaduotojai

Savivaldybės taryba savo įgaliojimų laikui iš tarybos narių renka merą ir mero siūlymu skiria vieną ar kelis mero pavaduotojus. Savivaldybės taryba gali nuspręsti, kad mero pavaduotojas pareigas atlieka visuomeniniais pagrindais. Meras renkamas, o mero pavaduotojas skiriamas slaptu balsavimu. Laikoma, kad meras išrinktas, o mero pavaduotojas paskirtas, jeigu už jų kandidatūras balsavo visų tarybos narių dauguma. Su meru darbo sutartis nesudaroma.

Meras, mero pavaduotojas prieš terminą netenka savo įgaliojimų savivaldybės tarybos sprendimu, jeigu už tai balsuoja visų tarybos narių dauguma:

- 1) Vyriausybės arba valstybės kontrolės institucijos siūlymu už įstatymų ar kitų teisės aktų pažeidimus, dėl kurių padaryta esminės žalos valstybės ar savivaldybės interesams bei nuosavybei;
- 2) kai dėl laikino nedarbingumo nedirba daugiau kaip šimtą dvidešimt kalendorinių dienų iš eilės arba daugiau kaip šimtą keturiasdešimt dienų per paskutinius dvylika mėnesių;
- 3) kai pateikia atsistatydinimo prašymą.

Pasibaigus savivaldybės tarybos įgaliojimams, šios tarybos išrinkto mero įgaliojimai baigiasi, kai naujai išrinkta savivaldybės taryba išrenka merą. Jeigu meras atsisako eiti pareigas iki to laiko, kol naujai išrinkta savivaldybės taryba išrinka merą, laikoma, kad jis atsistatydino savo noru, ir jam išieitinė pašalpa nemokama. Šiuo atveju savivaldybės taryba mero pareigas laikinai eiti paveda vienam naujai išrinktos tarybos nariui.

4. Savivaldybės kontrolierius

Savivaldybės kontrolierius skiriamas į pareigas Valstybės tarnybos įstatymo nustatyta tvarka atviro konkurso būdu 5 metams. Pasibaigus kadencijai, savivaldybės kontrolierius gali pakartotinai dalyvauti konkurse į tas pačias pareigas naujam terminui. Kadencijų skaičius tam pačiam asmeniui neribojamas.

Savivaldybės kontrolierius privalo turėti aukštąjį išsilavinimą ir ne mažesnę kaip trejų metų darbo stažą finansų, ekonomikos, kontrolės arba viešojo administravimo srityse.

Savivaldybės kontrolierius gali būti savivaldybės tarybos sprendimu atleistas iš pareigų iki kadencijos pabaigos Valstybės tarnybos įstatymo numatytais pagrindais.

Savivaldybės kontrolieriaus, taip pat savivaldybės kontrolieriaus tarnybos (jeigu ji steigama) finansinį, ūkinį bei materialinį aptarnavimą atlieka savivaldybės administracija. Savivaldybės kontrolierius (savivaldybės kontrolieriaus tarnyba) turi savo antspaudą.

Savivaldybės kontrolierius, taip pat savivaldybės kontrolieriaus tarnybos tarnautojai negali būti savivaldybės, kurioje jie dirba, tarybos nariais.

Rekomenduojama literatūra:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33 – 1014
2. *Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt.* Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius: LTU, 2001
3. *Čiočys P.* Teisės pagrindai. – Vilnius: VVK leidykla, 2000
4. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 13 – 308
5. Lietuvos Respublikos administracinių teismų įsteigimo įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 13 – 309
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas // Valstybės žinios, 1993, Nr. 6 – 120
7. Lietuvos Respublikos peticijų įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 66 – 2128
8. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas // Valstybės žinios, 1991, Nr. 36 – 977
9. Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatymas // Valstybės žinios, 1993, Nr. 69 – 1291
10. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 46 – 851
11. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 91 – 2832

ADMINISTRACINĖ TEISĖ

Administracinė teisė – tai teisės šaka, reguliuojanti visuomeninius santykius, atsirandančius viešojo valdymo sferoje. Tai viešojo valdymo institucijų sistemoje atsirandantys santykiai bei santykiai tarp žmonių ir valstybės pareigūnų, kai reikia taikyti administracinę atsakomybę už administracinius teisės pažeidimus.

Administracinė atsakomybė – tai specialius įgaliojimus turinčių valstybės pareigūnų reagavimo į teisės pažeidimus forma, už kuriuos įstatymas nustato administracines sankcijas, numatytas Administracinių teisės pažeidimų kodekse (ATPK). Pavyzdžiui, ATPK 174 straipsnis numato administracinę atsakomybę už nedidelį chuliganizmą. Nedidelis chuliganizmas, tai yra necenzūriniai žodžiai ar gestai viešosiose vietose, išeidžiamas kibimas prie žmonių ar kiti panašūs veiksmai, pažeidžiantys viešąją tvarką ir žmonių rimtį, užtraukia baudą nuo 100 iki 300 litų arba administracinį areštą iki 30 parų.

1 tema. Administracinio teisės pažeidimo sąvoka

Administraciniu teisės pažeidimus laikomas **priešingas teisei, kaltas** (tyčinis ar neatsargus) **veikimas ar neveikimas**, kuriuo kėsinama į valstybinę arba viešąją tvarką, nuosavybę, piliečių teises ir laisves, į nustatytą valdymo tvarką, už kurią įstatymai numato administracinę atsakomybę.

Pagal šią sąvoką galima išskirti tokius administracinio teisės pažeidimo požymius:

Jis turi būti priešingas teisei. Tai reiškia, kad jeigu įstatymas nenumato tokio pažeidimo, vadinasi jis nėra laikomas priešingu teisei, o tai reiškia – nėra pažeidimas (yra leidžiamas veiksmas).

Jis padaromas esant asmens kaltei, kurios formos gali būti – tyčia ir neatsargumas. Pavyzdžiui, tyčia – sugadinamas pasas kaip oficialus dokumentas; neatsargumas – pametamas pasas.

Pažeidimas gali būti padaromas aktyviais veiksmais – veikimu, arba pasyviais veiksmais – neveikimu. Pavyzdžiui, veikimas – chuliganizmas; neveikimas – mokesčių nemokėjimas.

Administracinė teisė panaši į baudžiamąją, nes šios abi yra viešosios, o ne privatinės teisės šakos. Jų abiejų tikslas – nubausti ir auklėti asmenį, padariusį teisės pažeidimą. Tačiau kartu šios dvi teisės šakos skiriasi. Pagrindinis skirtumas yra pavojingumas. Administracinis teisės pažeidimas nėra toks pavojingas visuomenei ar žmogui kaip nusikaltimas.

Administracinės ir baudžiamosios atsakomybės skirtumai.

Administracinė atsakomybė	Baudžiamoji atsakomybė
Ji taikoma padarius administracinį teisės pažeidimą, numatytą ATPK.	Ji taikoma padarius nusikaltimą, numatytą BK.
Ji yra mažiau griežta atsakomybė nei baudžiamoji, nes dėl savo mažareikšmiškumo nėra tokia pavojinga visuomenei.	Ji yra pati griežčiausia atsakomybė visoje teisės sistemoje.
Neužtraukia teistumo asmeniui.	Užtraukia teistumą asmeniui.
Ją skiria valstybės pareigūnai: policija, mokesčių inspekcija, darbo inspekcija ir kiti, kuriems pagal ATPK yra numatyta tokia kompetencija. Taip pat ją gali skirti teismas.	Ją skiria tik teismas.

Kartais būna sunku atskirti administracinį teisės pažeidimą nuo nusikaltimo. Pavyzdžiui, BK 271 straipsnis numato baudžiamąją atsakomybę už vagystę ir ATPK 50 straipsnis numato administracinę atsakomybę už smulkų svetimo turto pagrobimą (vagystę). Kaip atskirti, kokią atsakomybę taikyti asmeniui, kuris pavogė turtą? Čia svarbiausia yra pavogto turto vertė. Turto vagystė laikoma smulkia, jeigu pavogto turto vertė neviršija 1 MGL dydžio sumos. Be vertės, taip pat atsižvelgiama ir į pavogtų daiktų natūralų kiekį (svorį, dydį). Vadinasi, jeigu pavogto turto vertė viršija 1 MGL, tai asmuo bus traukiamas baudžiamajon atsakomybėn, jeigu neviršija – administracinėn atsakomybėn.

Kitas pavyzdys. ATPK 126 straipsnis numato administracinę atsakomybę už transporto priemonių vairavimą, vairuotojui esant neblaiviam, o BK 246(1) straipsnis numato baudžiamąją atsakomybę už vairavimą neblaiviam, jeigu avarijoje buvo sužalotas arba sužeistas žmogus. Priklausomai nuo atsiradusių pasekmių ir girtumo laipsnio bus aišku, kokią atsakomybę taikyti – ar administracinę, ar baudžiamąją.

2 tema. Administracinio teisės pažeidimo subjektas

Administracinėn atsakomybėn traukiami asmenys, kuriems iki administracinio teisės pažeidimo padarymo sukako **16 metų**.

Nepilnamečiai **nuo 16 iki 18 metų** amžiaus už padarytus pažeidimus traukiami administracinėn atsakomybėn kaip ir suaugę, išskyrus su tam tikromis lengvinančiomis išimtimis:

- 1) jiems gali būti skiriamos visos galimos nuobaudos, išskyrus administracinį areštą;
- 2) jeigu jiems paskirta piniginė bauda kaip nuobauda, tai ji turi būti sumažinama 50 proc. ir kt.
- 3) nepilnametis, padaręs turtinės žalos, privalo ją atlyginti, jeigu jos suma neviršija 50 litų;
- 4) jei jie neturi savarankiškų pajamų, bauda išieškoma iš tėvų ar globėjų, atstovų.

Už nepilnamečių nuo 14 iki 16 metų amžiaus padarytus tam tikrus pažeidimus administracinėn atsakomybėn traukiami tėvai arba juos atstojantys asmenys. Pavyzdžiui, už nepilnamečių nuo 14 iki 16 metų vartojimą narkotinių ar psichotropinių medžiagų be gydytojo paskyrimo; už paauglių nuo 14 iki 16 metų padarytą nedidelį chuliganizmą ir kt.

Ypatingą statusą administracinėje teisėje turi pareigūnai. Jiems administracinė atsakomybė yra griežtesnė, jeigu jie padaro administracinį teisės pažeidimą eidami savo pareigas ar būdami tarnyboje.

Pareigūnais laikomi tokie asmenys, kurie nuolat ar laikinai vykdo valdžios atstovų funkcijas, taip pat kurie valstybinės ar kitų nuosavybės formų įmonėse, įstaigose ar organizacijose nuolat arba laikinai eina tarnybą, susijusią su organizacinių-tvarkymo ar administracinių – ūkinių pareigų vykdymu, arba kurie tokias pareigas eina minėtose įmonėse, įstaigose ar organizacijose pagal įgaliojimą.

Pareigūnai administracinėn atsakomybėn traukiami už administracinius teisės pažeidimus, susijusius su jų pareigų vykdymu, taip pat už pažeidimus, susijusius su nesilaikymu nustatytų valdymo tvarkos, valstybinės ir viešosios tvarkos, aplinkos, gyventojų sveikatos apsaugos bei kitų taisyklių, kurių laikymąsi užtikrinti yra jų tarnybinė pareiga.

3 tema. Administracinės nuobaudos

Administracinė nuobauda yra atsakomybės priemonė, kuri skiriama administracinį teisės pažeidimą padariusiems asmenims nubausti bei siekiant auklėti, kad jie laikytųsi įstatymų, gerbtų bendro gyvenimo taisykles, taip pat kad tiek pats teisės pažeidėjas, tiek ir kiti asmenys nepadarytų naujų teisės pažeidimų.

Už administracinių teisės pažeidimų padarymą gali būti skiriamos šios administracinės nuobaudos:

1. Įspėjimas. Įspėjimas yra pati švelniausia administracinė nuobauda, skiriama už didesnio pavojaus nekeliančius teisės pažeidimus. Pavyzdžiui, už rūkymą draudžiamose vietose, už kapinių tvarkymo taisyklių pažeidimą ir kt. Įspėjimas kaip administracinė nuobauda pareiškiamas raštu. Įstatymų numatytais atvejais įspėjimas įforminamas kitokiu nustatytu būdu (žodžiu). Įspėjimas sukelia tam tikras teises pasekmes – asmenys, kuriems pareikštas įspėjimas, pakartotinai padarę naują analogišką administracinį teisės pažeidimą, baudžiami griežčiau.

2. Bauda. Tai plačiausiai taikoma turtinio pobūdžio piniginė bauda, numatyta beveik už visus administracinius teisės pažeidimus. Už administracinius teisės pažeidimus piliečiams skiriama bauda negali būti mažesnė kaip 10 litų ir didesnė kaip 1000 litų. Už administracinius teisės pažeidimus pareigūnams skiriama bauda negali būti mažesnė kaip 20 litų ir didesnė kaip 2000 litų.

Už atskirų rūšių administracinius teisės pažeidimus įstatymo gali būti nustatyta didesnė bauda, negu numatyta. Už administracinius teisės pažeidimus nepilnamečiui gali būti skiriama ne daugiau kaip pusė baudos, numatytos ATPK.

Baudą pažeidėjas privalo sumokėti ne vėliau kaip per 15 dienų nuo įgalioto pareigūno nutarimo skirti baudą įteikimo jam dienos. Jeigu nutarimas skirti baudą yra skundžiamas, tai pažeidėjas baudą turi sumokėti ne vėliau kaip per 15 dienų nuo pranešimo apie skundo atmetimą (nepatenkinimą) dienos.

Bauda teismo gali būti pakeičiama viešaisiais darbais, skaičiuojant 1 nemokamų viešųjų darbų valandą už 10 litų baudos. Nemokami viešieji darbai gali būti skiriami tik darbingiems asmenims. Pažeidėjui nesutikus, bauda gali būti pakeista administraciniu areštu, skaičiuojant vieną arešto parą už 20 litų baudos, bet ne ilgiau kaip 30 parų.

3. Daikto, kuris buvo administracinio teisės pažeidimo padarymo įrankis arba tiesioginis objektas, ir pajamų, kurios buvo gautos administracinio teisės pažeidimo padarymu, konfiskavimas. Daikto, kuris buvo administracinio teisės pažeidimo padarymo įrankis arba tiesioginis objektas, ir pajamų, kurios buvo gautos administracinio teisės pažeidimo padarymu, konfiskavimas yra priverstinis neatlygintinas šio daikto ir šių pajamų pavertimas valstybės nuosavybe. Konfiskuota gali būti tik daiktas ir pajamos, kurie yra pažeidėjo nuosavybė, išskyrus daiktą ir pajamas, kurie buvo administracinio teisės pažeidimo padarymo įrankis arba tiesioginis objektas ir kurie buvo gauti administracinio teisės pažeidimo padarymu.

Šaunamojo ginklo, kitų medžioklės įrankių ir šaudmenų konfiskavimas negali būti skiriamas asmenims, kuriems medžioklė yra pagrindinis pragyvenimo šaltinis.

4. Suteiktos asmeniui specialiosios teisės (teisės vairuoti transporto priemonės, teisės skraidyti orlaivio įgulos nariu, atlikti orlaivių techninę priežiūrą, dirbti skrydžių vadovu, teisės medžioti arba žvejoti) atėmimas. Asmeniui suteiktos specialiosios teisės (teisės vairuoti transporto priemonės, teisės skraidyti orlaivio įgulos nariu, atlikti orlaivių techninę priežiūrą, dirbti skrydžių vadovu, teisės medžioti arba žvejoti) atėmimas skiriamas iki 5 metų už šiurkštų arba sistemingą naudojimosi šia teise tvarkos pažeidimą. Tokios teisės atėmimo laikas negali būti trumpesnis kaip 1 mėnuo, jeigu kitaip nenustato Lietuvos Respublikos įstatymai.

Atėmimas teisės vairuoti transporto priemonės negali būti skiriamas asmenims, kurie naudojami šiomis priemonėmis dėl invalidumo, išskyrus atvejus, kai jas vairuoja neblaivūs.

Atėmimas teisės medžioti arba žvejoti negali būti skiriamas asmenims, kuriems medžioklė arba žvejyba yra pagrindinis pragyvenimo šaltinis.

5. Administracinis areštas. Administracinis areštas nustatomas ir skiriamas tik išimtiniais atvejais už atskirų rūšių administracinius teisės pažeidimus iki 30 parų. Administracinį areštą skiria rajono (miesto) apylinkės teismas (apylinkės teismo teisėjas).

Administracinis areštas negali būti skiriamas nėščioms moterims; moterims, turinčioms vaikų iki 12 metų amžiaus; asmenims, kuriems nesukako 18 metų; I ir II grupių invalidams.

6. Nušalinimas nuo darbo (pareigų). Nušalinimas nuo darbo (pareigų) skiriamas už atskirų rūšių administracinius teisės pažeidimus, padarytus ryšium su darbuotojo tarnybinių pareigų atlikimu. Nušalinimą nuo darbo (pareigų) skiria rajono (miesto) apylinkės teismas (teisėjas).

Lietuvos Respublikos įstatymai gali nustatyti ir kitokias negu nurodytos ATPK administracinių nuobaudų rūšis. ATPK numatytais atvejais kaip alternatyvi nuobauda rajono (miesto) apylinkės teismo nutarimu ir pažeidėjo sutikimu bauda gali būti pakeista nemokamais viešaisiais darbais.

Nuobaudos yra skirstomos į *pagrindines ir papildomas*. Visos nuobaudos yra skiriamos tik kaip pagrindinės, išskyrus daikto konfiskavimas, specialiosios teisės atėmimas ir nušalinimas nuo darbo (pareigų) gali būti skiriamas kaip pagrindinės ir kaip papildomosios administracinės nuobaudos.

Už vieną administracinį teisės pažeidimą gali būti paskirta pagrindinė arba pagrindinė ir papildomoji nuobauda.

Rekomenduojama literatūra:

1. Čiočys P. Teisės pagrindai. – Vilnius, 2000
2. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios, 1985, Nr. 1 – 1
3. Petkevičius P. Administracinė atsakomybė. – Vilnius, 1998

BAUDŽIAMOJI TEISĖ

Baudžiamoji teisė – tai įstatymų, apibrėžiančių nusikalstamų veikų ratą, bausmių už jas rūšis ir dydžius, baudžiamosios atsakomybės taikymo pagrindus, sistema.

Baudžiamosios teisės normos (baudžiamieji įstatymai) nustato:

- 1) kokios veikos (veikimas ir neveikimas), pavojingos visuomenei, yra nusikaltimai;
- 2) kokios bausmės gali būti taikomos už jų padarymą;
- 3) kas yra pagrindas patraukti baudžiamojon atsakomybėn;
- 4) kokios kriminalinės bausmės skyrimo sąlygos ir tvarka;
- 5) kokios atleidimo nuo bausmės sąlygos ir tvarka.

1 tema. Nusikaltimo sąvoka ir požymiai

Nusikaltimu laikoma baudžiamojo įstatymo numatyta pavojinga veika (veikimas arba neveikimas), kuria kėsiniama į Lietuvos Respublikos visuomeninę santvarką, jos politinę ir ekonominę sistemas, nuosavybę, į piliečių asmenybę, politines, darbine, turtines ir kitas jų teises ir laisves, taip pat kitokia baudžiamojo įstatymo numatyta pavojinga veika, kuria kėsiniama į Lietuvoje nustatytą teisėtumą.

Kėsinimosi objektas įstatyme yra numatytas todėl, kad BK skyriai numato atskirų nusikaltimų kategorijas, pavyzdžiui, nusikaltimai asmens gyvybei, sveikatai, lytinei laisvei; nusikaltimai nuosavybei; nusikaltimai teisingumui; nusikaltimai ūkininkavimo tvarkai, finansams ir kt.

Nėra nusikaltimas toks veikimas arba neveikimas, kuris formaliai kad ir turi kurios nors baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymius, bet **dėl mažareikšmiškumo nėra pavojingas**. Tokiu atveju padarytas teisės pažeidimas gali būti pripažįstamas ne nusikaltimu, bet administraciniu teisės pažeidimu.

Kiekvienam nusikaltimui yra būdingi šie požymiai:

1. Pavojingumas visuomenei reiškia, kad asmens veikimu ar neveikimu turi būti padaroma tam tikra žala arba sukeliamas pavojus žalai atsirasti (vadinasi, žala dar nepadaroma, bet gali būti padaroma ateityje) asmeniui ar visuomenei. Nepavojinga veika negali būti pripažinta nusikaltimu. *Nėra žalos arba grėsmės – nėra nusikaltimo.*

2. Priešingumas teisei reiškia, kad tam tikras veikimas arba neveikimas yra draudžiamas baudžiamojo įstatymo. BK išvardytos visos veikos, kurios pripažįstamos nusikaltimais. *Jeigu nėra baudžiamajame įstatyme numatytos veikos, tai nėra ir nusikaltimo.* Pavyzdžiui, seksualinis priekabiavimas prie moters, kuri yra tarnybiškai ar materialiai priklausoma nuo kaltininko, baudžiamas pagal BK, tačiau seksualinis priekabiavimas moteriai tarnybiškai ar materialiai nepriklausant nuo kaltininko įstatymo nėra draudžiamas. Suprantama, kad taip yra kėsiniama į moters lytinę laisvę, tačiau įstatyme tokio straipsnio nėra, kuris numatytų baudžiamąją atsakomybę už seksualinį priekabiavimą nesant priklausomumui tarp aukos ir kaltininko. Čia įstatymo spraga. Tokiu atveju kaltininkas nėra baudžiamas pagal BK.

3. Kaltumas reiškia, kad nusikaltimas yra padaromas esant kaltei. Baudžiamojoje teisėje yra dvi kaltės formos – tyčia ir neatsargumas. Nusikaltimas laikomas padarytu *tyčia*, jeigu jį padaręs asmuo suprato pavojingą visuomenei savo veikimo arba neveikimo pobūdį, numatė pavojingas visuomenei jo pasekmes ir jų norėjo. Nusikaltimas laikomas padarytu *tyčia* ir tuo atveju, kai jį padaręs asmuo suprato pavojingą visuomenei savo veikimo arba neveikimo pobūdį, numatė pavojingas visuomenei jo pasekmes ir, nors nenorėjo šių pasekmių, sąmoningai leido joms kilti.

Nusikaltimas laikomas padarytu dėl *neatsargumo*, jeigu jį padaręs asmuo numatė, kad jo veikimas arba neveikimas gali sukelti pavojingas visuomenei pasekmes, bet lengvabūdiškai tikėjosi, kad jų bus išvengta. Nusikaltimas laikomas padarytu dėl *neatsargumo* ir tuo atveju, kai jį padaręs asmuo nenumatė, kad gali kilti tokios pasekmės, nors turėjo ir galėjo jas numatyti.

Baudžiamojoje teisėje atsakomybė gali kilti ir be kaltės. Tai **kazusas**. Padaryta veika laikoma kazusu, kai asmuo supranta daromos veikos rizikingą pobūdį, numato įstatyme numatytų pasekmių kilimo galimybę, bet pagrįstai tikisi jų išvengti. Pavyzdžiui, važiuojant 120 km per valandą greičiu, sprogo nauja mašinos padanga. Mašina susidūrė su kita mašina. Žuvo kitos mašinos vairuotojas. Nors vairuotojas ir pažeidė kelių eismo taisykles, viršydamas greitį, jis pagrįstai tikėjosi, kad naujos geros padangos gerame kelyje nesprogs. Apskaičiavimai nebuvo lengvabūdiški, todėl negalima sakyti, kad nusikaltimas (autoįvykis, sukėlęs žmogaus mirtį) padarytas esant neatsargumui. Tai kazusas.

Kitas pavyzdys. Jei medicinos seselė suleis ligoniui ne tuos vaistus, kuriuos paskyrė gydytojas, ir ligonis mirs, tai visai nereikia, kad seselė automatiškai pripažįstama kalta dėl kilusių pasekmių. Taip, ji turi pareigą būti dėmesinga, dirbdama savo darbą, bet gali kilti klausimas, ar galėjo ji šioje situacijoje išvengti klaidos? Jei, pavyzdžiui, bus nustatyta, kad prieš ją budėjusi seselė padėjo į šią lentyną kitos rūšies vaistus, be to, vaistai buvo taip pat įpakuoti, išoriškai taip pat atrodė, o reikiami vaistai buvo padėti visai kitur, galima padaryti išvadą, kad asmuo negalėjo išvengti klaidos. Tai kazusas.

4. Baudžiamumas reiškia, kad už padarytą nusikaltimą yra numatyta kriminalinė bausmė. *Jei yra nusikaltimas, turi būti ir bausmė.* Tačiau tam tikrais atvejais asmuo, nuteistas už nusikaltimo padarymą, gali būti atleistas nuo bausmės atlikimo. Asmuo, padaręs nusikaltimą, atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, jei teismas pripažįsta, jog iki bylos nagrinėjimo teisme veika prarado pavojingumą dėl aplinkybių pasikeitimo.

Asmuo taip pat gali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu jis:

- 1) prisipažino padaręs nusikaltimą;
- 2) savanoriškai atlygino žalą, padarytą valstybei, fiziniam ar juridiniam asmeniui;
- 3) susitaikė su nukentėjusiuoju arba valstybės institucijos ar juridinio asmens atstovu.

Asmenims, nuteistiems laisvės atėmimu arba pataisos darbais, taip pat asmenims, lygtinai paleistiems iš laisvės atėmimo vietų, gali būti taikomas lygtinis atleidimas nuo bausmės prieš terminą arba neatliktosios bausmės dalis pakeista švelnesne bausme.

Asmuo, padaręs nusikaltimą, gali būti atleidžiamas nuo bausmės, jeigu iki teismo nuosprendžio priėmimo jis suserga sunkia nepagydoma liga, dėl kurios jis negali atlikti bausmės. Šiuo atveju teismas priima apkaltinamąjį nuosprendį, paskiria tokiam asmeniui bausmę ir atleidžia jį nuo bausmės atlikimo.

2 tema. Baudžiamosios atsakomybės subjektai

Pagal baudžiamuosius įstatymus atsako tik fiziniai asmenys, kuriems prieš padarant nusikaltimą yra suėję **16 metų**. Asmenys, kurie padaro nusikaltimą turėdami **nuo 14 iki 16 metų** amžiaus, atsako pagal baudžiamuosius įstatymus tik už tam tikrus sunkius nusikaltimus. Sunkiais nusikaltimais įstatymas pripažįsta konkrečius nusikaltimus, išvardintus BK 8(1) straipsnyje. Tai tyčinis nužudymas sunkinančiomis aplinkybėmis, traukinio katastrofos sukėlimas ir kt.

Baudžiamąją tvarką asmenys atsako asmeniškai. Už nepilnamečius tėvai neatsako. Asmenys iki 14 metų visiškai neatsako už padarytą nusikaltimą.

Norint patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, šalia amžiaus yra svarbus ir pakaltinamumas. Jeigu asmuo pripažįstamas nepakaltinamu, tai jis neatsako pagal įstatymus.

Nepakaltinamumo būseną, tai yra nebegalėjimas suprasti savo veiksmų esmės arba jų valdyti dėl lėtinės psichinės ligos, laikino psichinės veiklos sutrikimo, silpnaprotystės ar kitokios patologinės būsenos. Tokiam asmeniui, teismo paskyrimu, gali būti taikomos priverčiamosios medicininio pobūdžio priemonės. Nebaustinas taip pat toks asmuo, kuris padarė nusikaltimą būdamas pakaltinamumo būsenoje, bet, prieš teismui priimančiam nuosprendį, susirgo psichine liga, dėl kurios jis negali suprasti savo veiksmų esmės arba jų valdyti. Tokiam asmeniui, teismo paskyrimu, gali būti taikomos priverčiamosios medicininio pobūdžio priemonės, o pasveikęs jis gali būti baustinas.

Vadinasi, nepakaltinamu pripažįstamas arba nusikaltimo padarymo metu tokioje būsenoje buvęs asmuo, arba iki teismo nuosprendžio priėmimo tokiu tapęs, o nusikaltimo padarymo metu buvęs sveikas.

3 tema. Bendrininkavimas padarant nusikaltimą

Bendrininkavimu laikomas tyčinis bendras dviejų ar daugiau asmenų dalyvavimas nusikaltimo padaryme. Nusikaltimo bendrininkais laikomi vykdytojai, organizatoriai, kurstytojai ir padėjėjai.

Vykdytoju laikomas asmuo, betarpiškai padaręs nusikaltimą. Jie veikia tyčia, kartu su kitais bendrininkais numato, kokią rezultatą jie pasieks bendromis pastangomis.

Organizatoriumi laikomas asmuo, organizavęs nusikaltimo padarymą ar vadovavęs jo padarymui. Jis parenka asmenis nusikaltimui padaryti, numato nusikaltimo objektą, parengia nusikaltimo veiklos planą, atlieka kitas organizacines funkcijas. Jo veikla pripažįstama pavojingiausia, nes jam pirma dažniausiai kyla mintis padaryti nusikaltimą.

Kurstytoju laikomas asmuo, palenkęs kitą asmenį padaryti nusikaltimą. Būdai, kuriais kurstoma padaryti nusikaltimą, labai įvairūs: pasiūlymas, įtikinimas, prašymas, papirkimas, grasinimas ir kt.

Padėjėju laikomas asmuo, padėjęs padaryti nusikaltimą, duodamas patarimą, nurodymą, teikdamas priemonių arba šalindamas kliūtis, taip pat asmuo, iš anksto pažadėjęs paslėpti nusikaltėlį, nusikaltimo padarymo įrankius ir priemones, nusikaltimo pėdsakus ar daiktus, įgytus nusikalstamu būdu.

Teismas, skirdamas bausmę, turi atsižvelgti į kiekvieno iš bendrininkų dalyvavimo nusikaltimo padaryme vaidmenį, laipsnį ir pobūdį. Vaidmuo – tai vykdytojas, organizatorius ar kt.

4 tema. Aplinkybės, kurioms esant nekyla baudžiamoji atsakomybė

Baudžiamojoje teisėje yra numatytos kelios aplinkybės, kurioms esant veika nėra pripažįstama pavojinga visuomenei, o tik išoriškai gali priminti nusikaltimą. Tai būtinoji gintis, būtinasis reikalingumas, nusikaltėlio sulaikymas.

Būtinoji gintis. Nėra nusikaltimas toks veikimas, kuris nors ir formaliai atitinka baudžiamajame įstatyme numatytos veikos požymius, tačiau padarytas esant būtinajai ginčiai, tai yra ginant save, kitą asmenį, nuosavybę, būsto neliečiamybę, kitas teises, visuomenės ar valstybės interesus nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio pavojingo kėsینimosi, jei tuo nebuvo peržengtos būtiniosios ginties ribos.

Būtiniosios ginties ribų peržengimas yra aiškus gynybos neatitikimas kėsینimosi pobūdžiui ir pavojingumui. *Nelaikomas būtiniosios ginties ribų peržengimu veikimas, jeigu:*

- 1) besikėsinančiajam padarytas lengvas ar apysunkis kūno sužalojimas, materialinė žala.
- 2) būtiniosios ginties ribos buvo peržengtos dėl didelio sumišimo ar didelio išgąsčio, kurį sukėlė kėsینimasis, arba ginantis nuo įsibrovimo į būstą.
- 3) besikėsinančiajam padaryta žala dėl neatsargumo.

Tais atvejais, kai būtiniosios ginties ribų peržengimas užtraukia baudžiamąją atsakomybę, gali būti skiriama švelnesnė negu įstatymo nustatyta bausmė.

Nusikaltėlio sulaikymas. Neužtraukia baudžiamosios atsakomybės veiksmai, kai vejantis, sustabdant, neleidžiant ištrūkti ar kitais veiksmais aktyviai vengiančiam sulaikymo nusikaltimą padariusiam asmeniui padaroma materialinė žala, lengvas ar

apysunkis kūno sužalojimas, o sulaikant nusikaltimo vietoje asmenį, padariusį tyčinį nužudymą, - sunkus kūno sužalojimas, jeigu kitaip jo nebuvo galima sulaikyti.

Būtinasis reikalingumas. Nėra nusikaltimas toks veikimas, kuris kad ir atitinka baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymius, bet padarytas būtinojo reikalingumo būklėje, tai yra siekiant pašalinti pavojų, gresiantį Lietuvos valstybės interesams, visuomenės interesams, to asmens ar kitų piliečių asmenybei arba teisėms, jeigu šis pavojus tomis aplinkybėmis negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis ir *jeigu padarytoji žala yra mažiau reikšminga, negu išvengtoji žala.*

5 tema. Nusikaltimų sudėtis ir kvalifikavimas

Vertinant žmogaus elgesį kaip nusikalstamą ar nenusikalstamą, baudžiamojoje teisėje naudojamas nusikaltimo sudėties modelis. Remiantis šiuo modeliu, išvadai dėl nusikaltimo padarymo ir jo kvalifikavimo būtina nustatyti visus nusikaltimo sudėties požymius.

Nusikaltimų sudėties modelis naudojamas kvalifikuojant pavojingą veiką, remiantis konkrečiame BK straipsnyje numatytais nusikaltimo požymiais bei pačiu nusikaltimu. Tik nusikaltimo sudėties nustatymas suteikia teisę pavadinti veiką nusikaltimu, o veiką padariusį asmenį vadinti nusikaltėliu.

Nusikaltimo kvalifikavimas – tai tam tikram nusikalstamam elgesiui pritaikymas konkretų BK straipsnį. Pavyzdžiui, gatvėje iš praeivio grubiai atimta rankinė. Reikia nustatyti, ar tai bus nusikaltimas pagal BK 271 straipsnį – vagystė, ar pagal BK 272 straipsnį – plėšimas?

Teisingai ir tinkamai kvalifikuoti nusikaltimą galima tik išsiaiškinus visus nusikaltimo sudėties elementus ir požymius.

Nusikaltimų sudėtis

Elementai	Požymiai
Objektas	Objektas parodo, <i>į ką yra kėsiamasi</i> , pavyzdžiui, jeigu turtas pagrobiamas, tai bus nusikaltimai nuosavybei, jeigu nužudomas asmuo, tai bus nusikaltimai asmens gyvybei ir kt.
Objektyvioji pusė	Čia svarbu <i>priemonės, įrankiai, būdai</i> , kuriais buvo padarytas nusikaltimas. Taip pat svarbios <i>kilusios pasekmės</i> , jų dydis bei žala, nes, pavyzdžiui, nuo to priklausys, ar nusikaltimas bus kvalifikuotas kaip sunkus kūno sužalojimas ar lengvas. Didelės reikšmės turi ir <i>priežastinis ryšys</i> tarp padarytos veikos ir kilusių pasekmių, pavyzdžiui, jeigu nustatysime, kad žmogus mirė dėl to, jog jis buvo stipriai primuštas, o ne dėl to, kad sirgo sunkia kraujagyslių liga, kas lengvai jam sudavus, sukėlė mirtį, tai vadinasi, priežastinis ryšys tarp sumušimo ir asmens mirties yra, vadinasi, gali būti ir nusikaltimas.
Subjektas	Svarbu kaltininko <i>amžius</i> ir jo <i>pakaltinamumas</i> . Jeigu nusikaltimas padarytas darbinėje ar valstybės tarnybos aplinkoje, tai subjektas turi būti specialus, pavyzdžiui, pareigūnas, įmonės direktorius, buhalteris ir kt.
Subjektyvioji pusė	Tai <i>kaltė</i> , kuri gali būti tiek tyčia, tiek ir neatsargumas. Taip pat tam tikruose nusikaltimuose turi būti nustatomas <i>tikslas</i> ir <i>motyvas</i> . Jeigu, pavyzdžiui, nužudymo byloje išsiaiškinama, kad kaltininkas neturėjo jokio tikslo ir motyvo žudyti aukos, tai galima ir suabejoti, ar jis galėjo padaryti šį nusikaltimą.

6 tema. Bausmių sistema ir jų rūšys

Kriminalinė bausmė yra valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu asmeniui, padariusiam nusikaltimą, ir apribojanti nuteistojo teises bei laisves visuomenės interesais.

Kriminalinės bausmės paskirtis:

- 1) sulaikyti asmenis nuo nusikaltimų padarymo;
- 2) nubausti nusikaltimą padariusį asmenį;
- 3) atimti ar apriboti nuteistajam galimybes daryti naujus nusikaltimus;
- 4) siekti, kad asmenys, atlikę bausmę, laikytųsi valstybėje galiojančių įstatymų ir nedarytų naujų nusikaltimų.

Bausmė nesiekia daryti fizinių kančių arba žeminti žmogaus orumą.

Asmeniui, pripažintam kaltu padarius nusikaltimą, gali būti skiriamos *pagrindinės* ir *papildomos* bausmės.

Pagrindinės bausmės yra šios:

- 1) **laisvės atėmimas iki gyvos galvos.** Panaikinus Lietuvoje mirties bausmę už pačius sunkiausius nusikaltimus, griežčiausia bausmė tapo laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Ji skiriam už genocidą, tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis, banditizmą.
- 2) **laisvės atėmimas.** Tai pagrindinė bausmė, kurios galimas terminas **nuo 3 mėnesių iki 20 metų**, o skiriant bausmę, kai neatlikus bausmės padaromas naujas nusikaltimas – **iki 25 metų**. Asmenims, kuriems nusikaltimo padarymo dieną nebuvo 18 metų, laisvės atėmimo bausmė negali viršyti **10 metų**. Atlikti laisvės atėmimo bausmę teismas savo nuosprendžiu skiria priklausomai nuo lyties, amžiaus, nusikaltimo pobūdžio, kaltininko asmenybės, kitų bylos aplinkybių (lengvinančių ir sunkinančių).
- 3) **pataisos darbai be laisvės atėmimo.** Tai bausmė rūšis, kai nuteistasis dirba ir iš jo uždarbio į valstybės pajamas atskaitomas tam tikras procentas. Tokie darbai skiriami **nuo 2 mėnesių iki 2 metų** ir atliekami pagal teismo nuosprendį nuteistojo darbovietėje, išskaičiuojant iš nuteistojo uždarbio **nuo 5 iki 20 proc.** darbo užmokesčio.
- 4) **bauda.** Tai piniginė bausmė, teismo skiriama kaip pagrindinė arba kaip papildoma. Ji skiriama **nuo 100 iki 1 000 MGL** dydžio, o už savanaukiškus nusikaltimus – **nuo 200 iki 50 000 MGL** dydžio. Nepilnamečiams bauda kaip pagrindinė bausmė gali būti skiriama **nuo 10 iki 500 MGL** dydžio.

Kartu su pagrindine bausme gali būti skiriamos ir *papildomos bausmės*:

- 1) **turto konfiskavimas.** Tai priverstinis nuteistojo nuosavybės pasavinimas valstybės nuosavybėn. Konfiskuojamas tik nuteistajam ar kitiems asmenims priklausantis turtas, kai teismas numato konkrečią konfiskuojamo turto dalį. Konfiskuojamas arba nuteistajam priklausantis jo turtas, arba turtas, įgytas nusikalstamu būdu, arba nusikaltimo įrankiai ir priemonės.
- 2) **bauda.** Kaip papildoma bausmė, ji gali būti skiriama **nuo 10 iki 500 MGL** dydžio, o nepilnamečiams – **nuo 5 iki 200 MGL** dydžio.
- 3) **atėmimas teisės eiti tam tikras pareigas, dirbti tam tikrą darbą ar užsiimti tam tikra veikla.** Skiriama tada, kai nusikaltimas padaromas kaltininko darbinės veiklos srityje arba piktnaudžiaujant jam suteikta teise, ir teismas tokiu atveju prieina išvados, kad nuteistajam negalima palikti teisės eiti tam tikras pareigas, dirbti tam tikrą darbą ar užsiimti tam tikra veikla. Ši bausmė skiriama **nuo 1 iki 5 metų**.

7 tema. Teistumas

Baudžiamieji teisiniai santykiai pasibaigia atlikus bausmę, nes teistumas pats savaime nesukelia asmeniui jokių papildomų baudžiamųjų teisinių apribojimų. Teistumas daro įtakos asmens teisei padėčiai tik tada, kai jis padaro naują nusikaltimą:

- 1) teistumas parodo didesnę nusikaltimo pavojingumą, nes tas pats asmuo, padaręs nusikaltimą antrą kartą, t.y. jau kartą buvęs teistas, yra pavojingesnis nei tas, kuris padarė nusikaltimą tik vieną kartą.
- 2) teistumas yra atsakomybė sunkinanti aplinkybė.
- 3) teistumas yra būtina sąlyga norint pripažinti asmenį recidyvistu.
- 4) teistumas neleidžia atleisti asmens nuo baudžiamosios atsakomybės.
- 5) teistumas sukelia asmeniui ir kai kurias valstybines teises pasekmes, pavyzdžiui, draudimą eiti tam tikras pareigas (policininko, teisėjo, vidaus tarnybos pareigūno ir kt.), gauti Lietuvos Respublikos pilietybę.

Teistumas negali asmens persekioti visą laiką, todėl BK numato sąlygas, kurioms esant teistumas išnyksta savaime arba gali būti panaikintas teismo sprendimu.

Teistumas išnyksta savaime, kai atliekama pagrindinė ir papildoma bausmė, asmuo nebuvo pripažintas itin pavojingu recidyvistu ir per įstatymo nustatytus terminus nepadarė naujo nusikaltimo. Teistumo išnykimo terminų trukmė priklauso nuo bausmės rūšies arba laisvės atėmimo dydžio.

Rekomenduojama literatūra:

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (netekęs galios) // Valstybės žinios, 1961, Nr. 18 – 147
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89 – 2741
3. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. – Vilnius, 1998
4. Čiočys P. Teisės pagrindai. – Vilnius, 2000
5. Piesliakas V. Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį. – Vilnius, 1996

CIVILINĖ TEISĖ

Civilinė teisė – tai teisės šaka, reguliuojanti turtinius santykius ir su jais susijusius asmeninius neturtinius santykius.

Turtiniai santykiai tai tokie, kurie tarp civilinės teisės subjektų atsiranda dėl materialaus turto: daiktų, pinigų, vertybinių popierių, turtinių teisių. Asmeniniai neturtiniai santykiai atsiranda dėl neturtinių vertybių: garbės, orumo įžeidimo, intelektinės veiklos rezultatų (literatūros, meno kūrinių), reputacijos, prekės ženklo, komercinės ir profesinės paslapties.

1 tema. Civilinės teisės objektai

Visos šios vertybės – tiek materialinės, tiek nematerialinės – yra civilinės teisės objektai.

Daiktai kaip civilinės teisės objektai skirstomi į rūšis, kurios turi tam tikrą teisinę reikšmę.

1. Kilnojamieji ir nekilnojamieji daiktai. *Nekilnojamieji daiktai* yra žemė ir kiti daiktai, kurie susiję su žeme ir kurių negalima perkelti iš vienos vietos į kitą nepakeitus jų paskirties bei iš esmės nesumažinus jų vertės (pastatai, įrenginiai, sodiniai ir kiti daiktai, kurie pagal paskirtį ir prigimtį yra nekilnojamieji). *Nekilnojamiesiems daiktams* taip pat prilyginami įstatymuose numatyti laivai ir orlaiviai, kuriems nustatyta privaloma teisinė registracija. Įstatymai gali pripažinti nekilnojamaisiais daiktais ir kitą turtą. Daiktai, kuriuos galima perkelti iš vienos vietos į kitą nepakeitus jų paskirties ir iš esmės nesumažinus jų vertės, laikomi *kilnojamaisiais*, jeigu įstatymai nenustato ko kita.

Klasifikacijos teisinė reikšmė. Priklausomai nuo to, ar daiktas yra kilnojamasis, ar nekilnojamasis, skirtinga būna sudaromos sutarties forma (pavyzdžiui, jeigu dovanojamas nekilnojamasis daiktas, sutartis turi būti notarinės formos, jeigu kilnojamasis daiktas, kurio suma neviršija 50 000 litų – paprastos rašytinės formos).

2. Suvartojami ir nesuvartojami daiktai. *Suvartojamaisiais daiktais* laikomi daiktai, kurie, panaudoti pagal paskirtį, iš karto sunaikinami, prarandami arba iš esmės pasikeičia. *Nesunaudojamaisiais daiktais* laikomi daiktai, kurie, naudojami pagal paskirtį, ilgą laiką iš esmės nepakeičia savo vertės ir paskirties.

Klasifikacijos teisinė reikšmė. Pavyzdžiui, paskolos sutarties objektu gali būti tik suvartojami daiktai. Tuo tarpu nuomos sutarties objektu – atvirkščiai – tik nesuvartojami daiktai.

3. Dalomi ir nedalomi daiktai. *Dalomais daiktais* laikomi daiktai, kurių, fiziškai juos padalijus, nepasikeičia tikslinė paskirtis ir kiekviena dalis gali būti kaip savarankiškas daiktas. *Nedalomais daiktais* laikomi daiktai, kurių, fiziškai juos padalijus, pasikeičia tikslinė paskirtis, ir dalieji pagal prigimtį daiktai, kuriuos nedaliaisiais pripažįsta įstatymai. Dalomi pagal prigimtį daiktai šalių susitarimu gali būti laikomi nedaliaisiais daiktais.

4. Išimti iš apyvartos, ribotai esantys ir neišimti iš apyvartos daiktai. Kiekvienas asmuo nuosavybės teise gali turėti bet kuriuos daiktus, jeigu tie daiktai *neišimti iš apyvartos* arba nėra ribotai esantys apyvartoje (pavyzdžiui, bet kurie daiktai, kuriuos įstatymas leidžia pirkti, parduoti, nuomot, dovanoti ir kt.). *Išimti iš apyvartos* yra tik išimtinė valstybės nuosavybė esantys daiktai (pavyzdžiui, valstybei išimtinė nuosavybės teise priklauso Baltijos jūra, vidaus vandens, parkai ir kt. Tai reiškia, kad šie objektai negali būti privačių santykių objektais). *Ribotai esantys apyvartoje* daiktai yra tam tikras savybes turintys daiktai, kurių apyvarta ribojama saugumo, sveikatos apsaugos ar kitų visuomenės poreikių (pavyzdžiui, ginklai, narkotinės ir psichotropinės medžiagos, kurių naudojimas ir laikymas gali būti įstatymo ribojamas, numatant tam išimties leidimą).

Klasifikacijos teisinė reikšmė. Ne bet kurie daiktai gali būti sutarties objektas, pavyzdžiui, pirkti išimčių iš apyvartos daiktų negalima, nes jie priklauso valstybei.

2 tema. Civilinės teisės subjektai

Civilinės teisės subjektais gali būti fiziniai ir juridiniai asmenys, turintys veiksnumą ir teisnumą.

Teisnumas – tai galėjimas turėti civilines teises ir pareigas, kuris pripažįstamas visiems fiziniams asmenims. Fizinio asmens civilinis teisnumas atsiranda asmens gimimo momentu ir išnyksta, jam mirus. Būti teisnumui reiškia galimybę turėti turtą, kaip privačios nuosavybės objektą, teisę verstis ūkine komercine veikla, steigti įmones ar kitokius juridinius asmenis, paveldėti turtą ir palikti jį testamentu, pasirinkti veiklos rūšį ir gyvenamąją vietą, turėti išradimo, pramoninio pavyzdžio autoriaus teises, taip pat turėti kitokias turtines ir civilines teisės saugomas asmenines neturtines teises.

Veiksnumas – tai galėjimas savo veiksmais įgyti civilines teises ir susikurti civilines pareigas, kuris atsiranda visiškai, kai asmuo sulaukia pilnametystės, t. y. kai jam sueina **18 metų**. Tais atvejais, kai įstatymai leidžia fiziniui asmeniui sudaryti santuoką anksčiau, nei sueis 18 metų, asmuo, kuriam nėra suėjęs šis amžius, įgyja visišką civilinį veiksnumą nuo santuokos sudarymo momento. Jeigu vėliau ši santuoka nutraukiama ar pripažįstama negaliojančia dėl priežasčių, nesusijusių su santuokiniu amžiumi, nepilnametis įgyto visiško veiksnumo nenustoja.

Vadinasi, tam, kad asmuo galėtų būti civilinių teisinių santykių subjektu, jis privalo turėti ne tik teisnumą, bet ir veiksnumą, nes teisnumas – tik teisė būti tų santykių subjektu, o veiksnumas – tai galimybė savo veiksmais tą teisę įgyvendinti. Jeigu tos galimybės nėra arba dar nėra, tai vien teisnumas nesuteikia galimybės tapti civilinių teisinių santykių subjektu.

Fizinių asmenų veiksnumas yra dvejopas: visiškas ir ribotas. Visiškas veiksnumas atsiranda asmenims sulaukus **18 metų**. Tuo tarpu ribotą veiksnumą turi nepilnamečiai **iki 14 metų** ir **nuo 14 iki 16 metų** amžiaus.

Nepilnamečių iki 14 metų veiksnumas. Nepilnamečiai iki 14 metų turi teisę savarankiškai sudaryti smulkius buitinius sandorius, sandorius, susijusius su asmeninės naudos gavimu neatlygintinai, taip pat sandorius, susijusius su savo uždirbtų lėšų, atstovų pagal įstatymą ar kitų asmenų suteiktų lėšų panaudojimu, jeigu šiems sandoriams nėra nustatyta notarinė ar kita speciali forma.

Už nepilnamečius iki 14 metų sandorius jų vardu sudaro tėvai arba globėjai. Pagal nepilnamečio iki 14 metų sutartines prievoles atsako jo atstovai pagal įstatymą, jeigu neįrodo, kad prievolė buvo pažeista ne dėl jų kaltės.

Nepilnamečių nuo 14 iki 18 metų veiksnumas. Nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų, turi teisę savarankiškai disponuoti savo pajamomis bei turtu, įgytu už šias pajamas, įgyvendinti autorių teises į savo kūrinius, išradimus, pramoninį dizainą, taip pat sudaryti smulkius buitinius sandorius.

Nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų sandorius sudaro, turėdami tėvų arba rūpintojų sutikimą. Sutikimo forma turi atitikti sudaromo sandorio formą. Sandoriai, sudaryti be atstovų pagal įstatymą sutikimo, galioja, jeigu tokį sutikimą atstovas pagal įstatymą duoda po sandorio sudarymo.

Nepilnamečių nuo 14 iki 18 metų teisę padėti į kredito įstaigas indėlius ir jais disponuoti nustato teisės aktai. Nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų patys atsako pagal savo sutartines prievoles.

Nepilnametis, sulaukęs **16 metų**, jo tėvų, globos (rūpybos) institucijų, jo rūpintojo ar jo paties pareiškimu gali būti teismo tvarka pripažintas visiškai veiksniu (emancipuotas), jeigu yra pakankamas pagrindas leisti jam savarankiškai įgyvendinti visas civilines teises ar vykdyti pareigas. Visais atvejais, kad nepilnametis būtų pripažintas visiškai veiksniu, reikalingas paties nepilnamečio sutikimas. Teismas gali nepilnamečio tėvų, rūpintojo ar globos (rūpybos) institucijų pareiškimu panaikinti tokį visiško veiksnumo pripažinimą, jeigu nepilnametis, savarankiškai įgyvendindamas savo teises ar vykdydamas pareigas, daro žalos savo ar kitų asmenų teisėms ar teisėtiems interesams.

Juridiniai asmenys kaip civilinės teisės subjektai yra viešieji ir privatūs asmenys, valstybė profesinės sąjungos, religinės bendruomenės ir bendrijos. Valstybė ir savivaldybės taip pat laikomos juridiniais asmenimis.

3 tema. Sandoriai ir jų forma

Sandoriais laikomi asmenų veiksmai, kuriais siekiama sukurti, pakeisti arba panaikinti civilines teises ir pareigas. Sandoriai gali būti vienašaliai, dvišaliai ir daugiašaliai. *Vienašaliu* sandoriu laikomas toks, kuriam sudaryti būtina ir pakanka vienos šalies valios, pavyzdžiui, testamentas. *Dvišaliu* laikomas sandoris, kuriam sudaryti būtina dviejų šalių suderinta valia, pavyzdžiui, pirkimas – pardavimas, nuoma, paskola, panauda ir kt. *Daugiašaliu* sandoriu laikomas toks, kuriam sudaryti reikalinga suderinta trijų ar daugiau šalių valia, pavyzdžiui, koncernas susiruošęs pastatyti mieste tiltą, tai reiškia, kad kelios įmonės, susibūrusios į koncerną, suderino savo vieningą tikslą ir jį pasiekusios gali išsiskirstyti.

Sandorių forma. Sandoriai sudaromi žodžiu, raštu (paprasčia arba notarine forma) arba konkludentiniais veiksmais.

Konkludentiniai veiksmai – tai asmens kūno kalbos veiksmai, pagal kuriuos galima spręsti, kad jis nori sudaryti sutartį, pavyzdžiui, aukciono metu rankos pakėlimas reiškia, kad asmuo perka.

Sandoriai, kuriems įstatymai ar šalių susitarimas nenustato rašytinės formos, gali būti sudaromi *žodžiu*.

Paprasta rašytinė forma turi būti sudaromi:

- 1) fizinių asmenų sandoriai, kai sandorio suma sudarymo metu yra didesnė kaip 5 000 litų, išskyrus sandorius, kurie ir įvykdomi sudarymo metu;
- 2) juridinių asmenų steigimo sandoriai;
- 3) prekių pirkimo-pardavimo išsimokėtinai sutartys;
- 4) draudimo sutartys;
- 5) kilnojamojo ir nekilnojamojo daikto nuomos ilgesniam nei 1 metų terminui sutartys;
- 6) kiti sandoriai.

Notarine forma turi būti sudaromi:

- 1) vedybų sutartys (ikivedybinė ir povedybinė);
- 2) nekilnojamojo daikto dovanojimo sutartis;
- 3) nekilnojamojo daikto pirkimo – pardavimo sutartis;
- 4) kiti sandoriai, kuriems CK nustato privalomą notarinę formą.

Sandorių teisinė registracija. Įstatymas gali nustatyti privalomą tam tikrų sandorių teisinę registraciją. Šalims sandoris galioja, nors ir nėra privalomai įregistruotas. Šalių teisės ir pareigos tokiais atvejais atsiranda ne nuo sandorio įregistravimo, o nuo to momento, kuris yra nustatytas įstatyme ar šalių susitarimu, išskyrus atvejus, kai šis kodeksas nustato, kad šalių teisės ir pareigos atsiranda tik nuo sandorio įregistravimo. Neįregistravusios sandorio šalys negali panaudoti sandorio fakto prieš trečiuosius asmenis ir įrodinėti savo teisių prieš trečiuosius asmenis remdamosi kitais įrodymais.

4 tema. Terminai ir ieškinio senatis

Terminai sandoriuose skaičiuojami pagal tam tikrą kalendorinę datą arba pagal tam tikro juridinio fakto atsiradimą ir pasibaigimą. Terminas prasideda rytojaus dieną nuo 0.00 val. po tos kalendorinės dienos arba to įvykio, kuriais apibrėžiama termino pradžia, jeigu įstatymas arba šalių susitarimas nenustato ko kito. Metais skaičiuojamas terminas pasibaigia atitinkamą paskutinių termino metų mėnesį ir dieną 24.00 val. Savaitėmis skaičiuojamas terminas pasibaigia atitinkamą paskutinės termino savaitės dieną 24.00 val. Oficialių švenčių ir ne darbo dienos įskaitomos į terminą. Jeigu paskutinė termino diena tenka ne darbo ar oficialios šventės dienai, termino pabaigos diena laikoma po jos einanti darbo diena.

Jeigu kuriam nors veiksmui atlikti yra nustatytas terminas, tai šis veiksmas turi būti atliktas iki paskutinės termino 24.00 val. Tačiau jeigu veiksmas turi būti atliktas organizacijoje, terminas baigiasi tą valandą, kurią šioje organizacijoje pagal nustatytas taisykles baigiasi darbo laikas.

Visi rašytiniai pareiškimai ir pranešimai, įteikti paštui ar telegrafui arba perduoti kitomis ryšio priemonėmis iki paskutinės termino dienos 24.00 val., laikomi atliktais laiku.

Termino teisinė reikšmė. Jeigu pareigos atsiradimas siejamas su tam tikro termino pabaiga, negalima reikalauti pareigą atlikti, kol baigsis tas terminas. Jeigu tam tikros sandorio teisinės pasekmės siejamos su termino pabaiga, tai sandoris ar prievolė nustoja galioti tam terminui pasibaigus.

Ieškinio senatis – tai įstatymų nustatytas laiko tarpas (terminas), per kurį asmuo gali apginti savo pažeistas teises pareikšdamas ieškinį teisme. Bendrasis ieškinio senaties terminas yra **10 metų**. Įstatymas numato ir trumpesnius ieškinio senaties terminus dėl tam tikrų pažeistų teisių gynimo.

Ieškinio senaties terminas prasideda nuo teisės į ieškinį atsiradimo dienos. Teisė į ieškinį atsiranda nuo tos dienos, kurią asmuo sužinojo arba turėjo sužinoti apie savo teisės pažeidimą. Jeigu prievolei įvykdyti yra nustatytas terminas, tai iš tokios prievolės atsirandančio reikalavimo ieškinio senaties terminas prasideda pasibaigus prievolės įvykdymo terminui. Jeigu prievolės įvykdymo terminas nenustatytas, ieškinio senaties terminas prasideda nuo reikalavimo įvykdyti prievolę pareiškimo momento.

Ieškinio senaties terminas sustabdomas:

- 1) jeigu pareikšti ieškinį kliudė nepaprastas įvykis, kuriam tomis sąlygomis nebuvo galima užkirsti kelio (nenugalima jėga);
- 2) jeigu Vyriausybė nustato, kad prievolių vykdymas atidedamas (moratoriumas);
- 3) jeigu ieškovas arba atsakovas tarnauja Lietuvos Respublikos krašto apsaugos dalinyje, kuriame paskelbta karinė padėtis;
- 4) jeigu neveiksniam ar ribotai veiksniam asmeniui nepaskirtas globėjas ar rūpintojas;
- 5) jeigu prievolės šalys yra sutuoktiniai;
- 6) jeigu prievolės šalys yra globėjas ir globotinis, rūpintojas ir rūpintinis;
- 7) jeigu prievolės šalys yra tėvai ir nepilnamečiai jų vaikai;
- 8) jeigu sustabdomas įstatymo ar kito teisės akto, reglamentuojančio ginčo santykius, veikimas.

Ieškinio senaties terminas sustabdomas tik tuo atveju, jeigu šios aplinkybės atsirado arba buvo paskutiniais 6 ieškinio senaties termino mėnesiais, o kai tas terminas yra trumpesnis negu 6 mėnesiai, – visą ieškinio senaties laiką.

Nuo tos dienos, kurią išnyko aplinkybė, buvusi pagrindas ieškinio senaties terminą sustabdyti, senaties terminas tęsiasi toliau. Šiuo atveju likusi termino dalis prailginama iki 6 mėnesių, o jeigu ieškinio senaties terminas buvo trumpesnis negu 6 mėnesiai, – iki viso ieškinio senaties termino.

Ieškinio senaties termino nutraukimas. Ieškinio senaties terminą nutraukia ieškinio pareiškimas įstatymų nustatyta tvarka. Ieškinio senaties terminą taip pat nutraukia skolininko atlikti veiksmai, kurie liudija, kad jis pripažįsta prievolę.

Nutrauktas ieškinio senaties terminas prasideda iš naujo nuo to momento, kai išnyko aplinkybės, kurios buvo pagrindas ieškinio senaties terminą nutraukti. Jeigu ieškinio senaties terminą nutraukė ieškinio pareiškimas, tai ieškinio senaties terminas prasideda iš naujo nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos, jeigu iš ginčo teisinio santykio galima pareikšti tapatų reikalavimą. Iki senaties termino nutraukimo praėjęs laikas į naują terminą neįskaičiuojamas.

Ieškinio senaties termino pabaigos teisinės pasekmės. Ieškinio senaties termino pabaiga iki ieškinio pareiškimo yra pagrindas ieškinį atmesti. Jeigu teismas pripažįsta, kad ieškinio senaties terminas praleistas dėl svarbios priežasties, pažeistoji teisė turi būti ginama, o praleistas ieškinio senaties terminas atnaujinamas.

5 tema. Atstovavimas

Asmenys turi teisę sudaryti sandorius per atstovus, išskyrus tuos sandorius, kurie dėl savo pobūdžio gali būti asmenų sudaromi tikrai asmeniškai (pavyzdžiui, santuoka), ir kitokius įstatymų nurodytus sandorius:

- 1) įgaliojimo kaip sandorio, nes jis sudaromas tiesiogiai tarp atstovaujamojo ir atstovo. Atstovaujamas, sudarydamas įgaliojimo sutartį, negali turėti atstovo (CK 2.137 straipsnis);
- 2) tokių, kurių neturi teisės sudaryti pats atstovaujamas dėl amžiaus, veiksnumo, sandorio ypatybių (CK 2.134 straipsnio 3 dalis);
- 3) tarp atstovo ir atstovaujamojo, kai tarp jų yra atstovavimo santykiai (CK 2.134 straipsnio 1 dalis);
- 4) su atstovo sutuoktiniu, tėvais, vaikais ir artimaisiais giminaičiais, jei atstovas veikia sutarties, o ne įstatymo pagrindu (CK 2.134 straipsnio 1 dalis);
- 5) tokių, kai atstovas gali pažeisti atstovaujamojo interesus esant interesų konfliktui (CK 2.135 straipsni), nes esant atstovavimo santykiams, atstovo ir atstovaujamojo interesai turi sutapti.

Atstovauti galima sandorio, įstatymų, teismo sprendimo ar administracinio akto pagrindu.

Atstovai gali būti tiek veiksnūs fiziniai asmenys, tiek ir juridiniai asmenys.

Vieno asmens (atstovo) sudarytas sandoris kito asmens (atstovaujamojo) vardu, atskleidžiant atstovavimo faktą ir neviršijant suteiktų teisių, tiesiogiai sukuria, pakeičia ir panaikina atstovaujamojo civilines teises ir pareigas. Jeigu sandorį kito asmens vardu sudaro tokios teisės neturintis asmuo, tai sandoris sukelia teisinės pasekmės atstovaujamojam tik tuo atveju, kai pastarasis tokį sandorį patvirtina. Kita sandorio šalis tokiu atveju gali raštu prašyti per jos nustatytą terminą, kuris negali būti mažesnis kaip 14 dienų, patvirtinti arba nepatvirtinti sandorį. Jeigu per nustatytą terminą neatsakoma, laikoma, kad sandorį patvirtinti atsisakyta. Sandorio patvirtinimas turi atgalinio veikimo galią, t. y. laikoma, kad jis galioja nuo sudarymo.

Igaliojimu laikomas rašytinis dokumentas, asmens (įgaliotojo) duodamas kitam asmeniui (įgaliotiniui) atstovauti įgaliotojui nustatant ir palaikant santykius su trečiaisiais asmenimis. Atstovas, kurio teisės įgaliojime nėra apibrėžtos, turi teisę atlikti tik tuos veiksmus, kurių reikia atstovaujamojo turtui ir turtiniams interesams išsaugoti bei turto priežiūrai.

Įgaliojimui būdingos tokios formos: notarinė, prilyginta notarinei ir supaprastinta įgaliojimo forma.

Turi būti notaro patvirtinami šie įgaliojimai:

- 1) įgaliojimas sudaryti sandorius, kuriems būtina notarinė forma;
- 2) įgaliojimas fizinio asmens vardu atlikti veiksmus, susijusius su juridiniais asmenimis, išskyrus įstatymų numatytus atvejus, kai leidžiama duoti kitokios formos įgaliojimą;
- 3) įgaliojimas, kurį fizinis asmuo duoda nekilnojamajam turtui valdyti, juo naudotis ar disponuoti.

Notaro patvirtintiems prilyginami:

- 1) karių įgaliojimai, patvirtinti karinių dalinių, junginių, karo įstaigų ir mokyklų vadų (viršininkų);
- 2) asmenų, esančių laisvės atėmimo vietose, įgaliojimai, patvirtinti laisvės atėmimo vietų vadovų;
- 3) asmenų, esančių tolimojo plaukiojimo metu jūrų laivuose, plaukiojančiuose su Lietuvos valstybės vėliava, patvirtinti tų laivų kapitonų.

Supaprastintas įgaliojimo patvirtinimas. Įgaliojimą, kurį fizinis asmuo duoda korespondencijai (konkrečiai – siunčiamiems pinigams ir siuntiniams) gauti, taip pat darbo užmokesčiui ir kitoms su darbo santykiais susijusioms išmokoms, pensijoms, pašalpoms, stipendijoms gauti, gali patvirtinti organizacija, kurioje fizinis asmuo dirba ar mokosi, daugiabučių namų savininkų bendrijos, kurios name gyvena asmuo, pirmininkas arba esančio tolimajame plaukiojime jūrų laivo kapitonas.

Juridinio asmens duodamą įgaliojimą pasirašo jo vadovas ir ant įgaliojimo dedamas to juridinio asmens antspaudas, jeigu jis antspaudą privalo turėti. Juridiniam asmeniui įgaliojimas gali būti duodamas tikrai sudaryti tokius sandorius, kuriuos jis turi teisę sudaryti pagal savo steigimo dokumentus.

Įgaliojimo terminas gali būti apibrėžtas ir neapibrėžtas. Jeigu terminas įgaliojime nenurodytas, tai įgaliojimas galioja 1 metus nuo jo sudarymo dienos. Įgaliojimas, kuriame nenurodyta sudarymo data, negalioja.

Perįgaliojimas. Įgaliotinis turi pats atlikti tuos veiksmus, kuriuos atlikti jis įgaliotas. Jis gali perįgalioti juos atlikti kitą asmenį tik tuo atveju, kai jam tokia teisė suteikia gautasis įgaliojimas arba kai jis dėl susidariusių aplinkybių priverstas tai padaryti, kad apsaugotų įgaliotojo interesus. Perįgaliotas asmuo turi tokias pat teises ir pareigas kaip ir atstovas tiek atstovaujajam, tiek ir tretiesiems asmenims.

Įgaliojimo, duodamo perįgaliojant, forma turi atitikti duoto įgaliojimo formą. Perįgaliojant duodamo įgaliojimo terminas negali būti ilgesnis už įgaliojimo, kuriuo remiantis jis duodamas, terminą. Asmuo, kuris perduoda įgaliojimus kitam asmeniui, turi apie tai pranešti įgaliotojui ir pateikti jam reikiamus duomenis apie asmenį, kuriam perduodami įgaliojimai. Jeigu įgaliotinis šios pareigos neįvykdo, jis atsako už to asmens, kuriam įgaliojimus perdavė, veiksmus kaip už savo veiksmus. Atstovas neatsako už įgaliotinio veiksmus, jeigu įgaliotinis buvo paskirtas atstovaujamojo nurodymu, išskyrus atvejus, kai atstovas žinojo, kad įgaliotiniu skiriamas asmuo yra nepatikimas ar nesąžiningas, tačiau apie tai nepranešė atstovaujajam.

Įgaliojimas pasibaigia:

- 1) pasibaigus įgaliojimo terminui;
- 2) įgaliotojui panaikinus įgaliojimą;
- 3) įgaliotiniui atsisakius įgaliojimo;
- 4) nustojus egzistuoti juridiniam asmeniui, kuris davė įgaliojimą;
- 5) nustojus egzistuoti juridiniam asmeniui, kuriam duotas įgaliojimas, arba jam iškėlus bankroto bylą;
- 6) mirus davusiam įgaliojimą fiziniam asmeniui ar pripažinus jį neveiksniu arba ribotai veiksniumi, arba nežinia kur esančiu;
- 7) mirus fiziniam asmeniui, kuriam duotas įgaliojimas, ar pripažinus jį neveiksniu arba ribotai veiksniumi, arba nežinia kur esančiu.

Pasibaigus įgaliojimui, netenka galios ir perįgaliojimas.

6 tema. Atskiros sutarčių rūšys

1. Paskola

Paskolos sutartimi viena šalis (paskolos davėjas) perduoda kitos šalies (paskolos gavėjo) nuosavybės pinigus arba rūšies požymiais apibūdintus suvartojamuosius daiktus, o paskolos gavėjas įsipareigoja grąžinti paskolos davėjui tokia pat pinigų sumą (paskolos sumą) arba tokį pat kiekį tokios pat rūšies ir kokybės kitų daiktų bei mokėti palūkanas, jeigu sutartis nenustato ko kita.

Paskolos sutartis pripažįstama sudaryta nuo pinigų arba daiktų perdavimo momento.

Paskolos sutarties forma. Fizinį asmenų paskolos sutartis turi būti rašytinė, jeigu paskolos suma viršija 2 000 litų. Jeigu paskolos davėjas yra juridinis asmuo, paskolos sutartis turi būti rašytinė visais atvejais, neatsižvelgiant į paskolos sutarties sumą. Rašytinės formos reikalavimus atitinka paskolos gavėjo pasirašytas paskolos raštelis arba kitoks skolos dokumentas, patvirtinantis paskolos sutarties dalyko perdavimą paskolos gavėjui.

Palūkanų už naudojimąsi paskolos suma dydį ir mokėjimo tvarką nustato šalys susitarimu. Jeigu šalys nėra susitarusios dėl palūkanų dydžio, palūkanos nustatomos pagal paskolos davėjo gyvenamosios ar verslo vietos komercinių bankų vidutinę palūkanų normą, galiojusią paskolos sutarties sudarymo momentu.

2. Dovanojimas

Pagal dovanojimo sutartį viena šalis (dovanotojas) neatlygintinai perduoda turtą ar turtinę teisę (reikalavimą) kitai šaliai (apdovanotajam) nuosavybės teise arba atleidžia apdovanotąjį nuo turtinės pareigos donanotojui ar trečiajam asmeniui.

Pažadas padovanoti turtą ar turtinę teisę arba atleisti nuo turtinės pareigos ateityje nelaikomas dovanojimo sutartimi. Tačiau asmuo, kuriam buvo pažadėta ką nors padovanoti ateityje, turi teisę į nuostolių, susijusių su pasirengimu priimti dovaną, atlyginimą, jeigu donanotojas atsisakė sudaryti dovanojimo sutartį dėl nepateisinamų priežasčių.

Asmuo, dovanojamas turtą, gali nustatyti sąlygą, kad šis turtas turi būti naudojamas tam tikram tikslui nepažeidžiant kitų asmenų teisių ir teisėtų interesų. Jeigu apdovanotasis nevykdo dovanojimo sutartyje nustatytos sąlygos, tai donanotojas teismo tvarka turi teisę reikalauti, kad sąlyga būtų įvykdyta arba kad būtų panaikinta sutartis ir turtas grąžintas.

Dovanojimo sutarties forma. Sutartis, kai dovanojama didesnė kaip penkių tūkstančių litų suma, turi būti rašytinės formos. Nekilnojamojo daikto dovanojimo sutartis, taip pat dovanojimo sutartis, kurios suma didesnė kaip penkiasdešimt tūkstančių litų, turi būti notarinės formos. Nekilnojamojo daikto ar daiktinės teisės į jį dovanojimo sutartis teisesines pasekmes tretiesiems asmenims sukelia tik tuo atveju, jei sutartis įregistruota viešame registre.

Draudžiama priimti dovanas sveikatos priežiūros, gydymo ar globos (rūpybos) institucijų vadovams ir kitiems darbuotojams iš asmenų, kurie šiose institucijose gydomi ar išlaikomi, bei jų artimųjų giminaičių, išskyrus simbolines dovanas, kurių vertė neviršija vieno minimalaus gyvenimo lygio dydžio sumos.

Draudžiama priimti dovanas politikams, valstybės ir savivaldybių pareigūnams ir kitokiems valstybės tarnautojams ir jų artimiesiems giminaičiams, kai tai susiję su politiko, pareigūno ar valstybės tarnautojo tarnybine padėtimi ar tarnybinėmis pareigomis.

3. Lizingas (finansinė nuoma)

Pagal lizingo sutartį viena šalis (lizingo davėjas) įsipareigoja įgyti nuosavybės teise iš trečiojo asmens kitos šalies (lizingo gavėjo) nurodytą daiktą ir perduoti jį lizingo gavėjui valdyti ir naudoti verslo tikslais už užmokestį su sąlyga, kad sumokėjus visą lizingo sutartyje numatytą kainą daiktas pereis lizingo gavėjui nuosavybės teise, jeigu sutartis nenumato ko kita.

Lizingo davėjas pardavėją ir daiktą renka pagal lizingo gavėjo nurodymus ir neatsako už pardavėjo ir lizingo dalyko parinkimą, jeigu lizingo sutartis nenumato ko kita.

Lizingo davėjas pagal sutartį gali būti bankas arba kitas pelno siekiantis juridinis asmuo.

Lizingo sutarties objektu gali būti bet kokie nesunaudojamieji kilnojamieji ir nekilnojamieji daiktai, išskyrus žemę ir gamtos išteklius.

Daikto (lizingo sutarties dalyko) atsitiktinio žuvimo ar sugedimo rizika pereina lizingo gavėjui nuo daikto perdavimo jam, jeigu lizingo sutartis nenustato ko kita. Lizingo gavėjui tenka visos daikto išlaikymo ir remonto išlaidos.

Kai lizingo gavėjas iš esmės pažeidžia sutartį, lizingo davėjas turi raštu pareikalauti, kad per protingą terminą lizingo gavėjas šį pažeidimą pašalintų, jeigu atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes tai yra įmanoma. Jeigu lizingo gavėjas to nepadaro, lizingo davėjas turi teisę reikalauti sumokėti periodines įmokas prieš terminą arba nutraukti lizingo sutartį. Kai lizingo sutartis nutraukta, lizingo davėjas turi teisę reikalauti grąžinti jam sutarties dalyką bei išieškoti iš lizingo gavėjo tokio dydžio nuostolius, kad jie lizingo davėją grąžintų į tokią padėtį, kokia būtų buvusi, jeigu lizingo gavėjas būtų tinkamai įvykdęs sutartį.

4. Daiktų pirkimas – pardavimas išsimokėtinai

Pagal daiktų pirkimo–pardavimo išsimokėtinai (kreditin) sutartį pardavėjui išlieka nuosavybės teisė į parduodamus daiktus tol, kol pirkėjas nesumoka visos sutartyje numatytos kainos, jeigu sutartyje nenumatyta kitaip.

Pirkėjui perduotų daiktų atsitiktinio žuvimo ar sugedimo rizika tenka pirkėjui, jeigu daikto pirkimo–pardavimo išsimokėtinai sutartis numato ką kita.

Sutarties forma. Daiktų pirkimo–pardavimo išsimokėtinai sutartis turi būti rašytinė. Sutartyje privalo būti nurodyta daikto kaina ir periodinių įmokų dydis, periodinių įmokų mokėjimo terminai ir atsiskaitymo tvarka.

Naudota literatūra:

1. Civilinė teisė. – Kaunas, 1997
2. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. I knyga. – Vilnius, 2001
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74 – 2262
4. Mikelėnas V. Prievolių teisė. 1 dalis. – Vilnius, 2002

KOMERCINĖ TEISĖ

Komercinė teisė Lietuvoje yra atribota nuo civilinės teisės, todėl jos reguliavimo dalykas yra ne teisiniai santykiai, atsirandantys ūkio subjektams veikiant tam tikroje verslo srityje, bet būtent patys ūkio subjektai, t.y. tie komercinės teisės subjektai, kuriems įstatymų nustatyta tvarka yra suteikta teisė verstis komercine – ūkine veikla ir dalyvauti su ja susijusiuose teisiniuose santykiuose. Tai ne tik individualūs komerciniai ūkiniai vienetai, bet ir junginiai, dariniai.

1 tema. Ūkinės veiklos organizacinės formos

Teisinėje ir komercinėje praktikoje ūkinės veiklos subjektai – komerciniai ūkiniai dariniai – skirstomi į atskirus grupinius vienetus pagal jų steigėjų skaičių, o kartu ir pagal veiklos materialinės bazės formavimo principus. Pagal šiuos požymius ūkinės veiklos subjektai skirstomi į individualias (personalines) įmones bei jungtinius ūkinius darinius, kurie vėlgi suprantami dvejopai: kaip steigiami daugelio fizinių ar juridinių asmenų iniciatyva ir turintys teisinį savarankiškumą (pavyzdžiui, akcinė bendrovė) bei tie, kurie steigiami tam tikram laikinam tikslui pasiekti arba nuolatinei veiklai ir neturintys teisinio savarankiškumo (pavyzdžiui, konsorciumas).

Teisės aktai numato, kad ūkinės veiklos subjektai turi teisę steigti Lietuvos Respublikoje ir už jos ribų, įgyti teisinį savarankiškumą, turėti tam tikrą teisinį statusą bei pareigą sugebėti atsakyti už savo prievoles. Įstatymai numato daugelį tokio pobūdžio ūkinės veiklos organizacinių formų. Tai akcinės bendrovės, uždarosios akcinės bendrovės, investicinės bendrovės, individualios įmonės, ūkinės bendrijos, žemės ūkio bendrovės, valstybių ir savivaldybių įmonės ir kt.

Tačiau galiojantys teisės aktai numato, kad ūkinės veiklos subjektai gali veikti jungtinės veiklos pagrindu, siekdami bendrų tikslų. Savo tikslams siekti jungtinės veiklos subjektai gali sudaryti atskirus formalius darinius – asociacijas, koncernus, holdingo kompanijas ir kt., arba veikti vien susitarimų pagrindais. Abiem atvejais jų veikla gali būti plėtojama vienos ar daugelio šalių teritorijose ir ji gali reikštis įvairiose komercinės – ūkinės veiklos srityse: prekyboje, gamyboje, moksliniame – techniniame bendravime ir kt.

Jungtinės veiklos subjektų sudaromi ūkiniai dariniai pagal siekiamus tikslus skirstomi į nekomercinius (nesiekiančius pelno) ir komercinius (pelno siekiančius). Prie *pelno nesiekiančių* jungtinės veiklos darinių priskiriamos įvairios nacionalinės ir tarptautinės ūkinės asociacijos (įvairių pramonės šakų, paslaugų ar kitokių verslo sričių firmų sąjungos), taip pat pelno nesiekiančios kitos organizacijos. Nedalyvaudamos tiesioginėje komercinėje – ūkinėje veikloje, jos koordinuoja, kooperuoja bei kitaip derina savo narių veiklą ar atlieka kitokio pobūdžio pagalbinius darbus, siekiant sudaryti asocijuotiems subjektams (iš esmės savo nariams) palankesnes komercinei – ūkinei veiklai sąlygas.

Kitą jungtinės veiklos darinių dalį sudaro įvairūs pelno siekiantys junginiai. Juos sąlyginai taip pat galima suskirstyti į dvi atskiras grupes:

- 1) darinius, sudaromus įprastinei bendrai komercinei – ūkinei veiklai, nekeliant iš anksto konkurentų slopinimo ar šalinimo iš rinkos tikslų ir kai kurie kiti dariniai, konkretiems ūkiniams, moksliniams – tiriamiesiems, projektavimo – konstravimo ar kitiems darbams atlikti;
- 2) darinius, potencialiai galinčius ar specialiai steigiamus tam, kad koordinuotais veiksmais, didele kapitalo koncentracija ar veiklos centralizacija susidaryti sau palankias sąlygas užvaldyti rinkas ar jas kontroliuoti, kartu pašalinant iš jų konkurentus arba suvaržant jų veiklą.

Į minėtuosius jungtinius įmonės gali jungtis, jeigu neprieštarauja Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymui, kurio 2 straipsnyje teigiama, kad Konkurencijos įstatymu draudžiama ūkio subjektams atlikti veiksmus, kurie riboja ar gali riboti konkurenciją, nesvarbu, kokio pobūdžio jų ūkinė veikla. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. rugpjūčio 3 d. nutarimas Nr. 601 numato galimų ūkinių darinių veiklos formas – koncernas, konsorciumas ir įmonių asociacija. Labiausiai paplitę įmonių junginiai yra konsorciukai ir asociacijos.

2 tema. Koncernas

Koncernas – tai ūkio struktūra, jungianti savarankiškas akcines bendroves, kurias sieja bendri interesai, patentų ir licencijų sutartys, bendros mokslinių tyrimų ir gamybinės technologinės programos, glaudi kooperacija. Koncernas įgyvendina vieningą gamybinę, techninę ir ekonominę politiką, centralizuoja finansinius išteklius, kurių reikia vieningai investicijų politikai vykdyti, nustato savo narių tarpusavio santykius. *Koncernai kuriasi dalyvavimo sistemos pagrindu*. Ši sistema yra viena svarbiausių acinių bendrovių ryšių formų, įgalinanti kapitalo savininką, įsigijusį kitų acinių bendrovių kontrolinius acijų paketus, valdyti svetimą kapitalą. Koncerno formavimas dalyvavimo sistemos pagrindu įgalina vienai akcinei bendrovei supirkti kitų acinių bendrovių (dukterinių) kontrolinius acijų paketus, o šioms - trečiųjų ir t.t., sukurti visą dukterinių bendrovių piramidę. Koncernui vadovauja didžiausia acinė bendrovė arba specialiai koncernui valdyti sukurta acinė bendrovė (holdingo kompanija). Lietuvos Respublikos acinių bendrovių įstatymas leidžia privataus kapitalo įmonėms jungtis į koncerno tipo ūkio struktūras. Valstybinės ir valstybinės akcinės įmonės koncerno tipo ūkio struktūras gali steigti tik reorganizuoto į akcines bendroves (valstybės kapitalo dalį pavertus akcijomis, priklausančiomis valstybei).

Kaip matome, su koncernu yra susijusi ir holdingo kompanija. Holdingo kompanijos paprastai siekia įsigyti kitose firmose ar bankuose kontrolinius acijų paketus (50+1 proc.) ir kontroliuoti bei valdyti juos per savo kapitalo dalyvavimą. Yra *grynosios holdingo kompanijos*, steigiamos specialiai kitoms firmoms kontroliuoti bei valdyti, ir *mišriosios holdingo kompanijos*,

užsiimančios ir komercinė veikla (šalia kitų firmų valdymo ir kontrolės), t.y. gamyba, prekyba, transporto operacijos, kreditavimas ir kt.

Tarp holdingo kompanijos, kuri turi kitų ūkio subjektų kontrolinius akcijų paketus ir pastarųjų, t.y. jai pavaldžių firmų, susidaro pagrindinių – antrinių (motininių – dukterinių) firmų santykiai, kuriuos holdingo kompanija panaudoja pelno tikslams per dividendus už įdėtą kapitalą ir tų firmų veiklos kontrolę. Turėdama kontrolinį akcijų paketą, holdingo kompanija įgyja teisę ir galimybę nustatyti valdomų firmų veiklos kryptis, spręsti valdybų sudėties klausimus ir kitaip diktuoti savo valią. Dažnai reikšmingą vietą holdingo kompanijų veikloje užima bankai ir kitos finansinės institucijos.

Holdingo kompanijai suteikiamas juridinio asmens statusas. Jos organizacinės – teisinės formos pagrindą paprastai sudaro akcinė bendrovė ar bet kuri ribotos turtinės atsakomybės bendrovė. Holdingo kompanijų principu kartais organizuoja savo veiklą ir kai kurių individualių firmų savininkai.

3 tema. Konsorciumas

Konsorciumas – tai laikinas, savanoriškas įmonių susivienijimas konkrečioms uždaviniais spręsti, stambiais projektams ar programoms įgyvendinti. Konsorciumo dalyviai gali būti Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių fiziniai ir juridiniai asmenys nepriklausomai nuo nuosavybės formos. *Konsorciumas formuojamas savanoriškumo, ekonominių interesų bendrumo, dalyvių savivaldos pagrindu*. Konsorciumas steigiamas pagal bendrosios jungtinės veiklos sutartį arba kaip tikroji ar komanditinė (pasitikėjimo) ūkinė bendrija. Konsorciukai, įsteigti kaip ūkinės bendrijos, savo veiklą vykdo ir likviduojami pagal Lietuvos Respublikos ūkinių bendrijų įstatymą. Dažnai įmonės jungiasi į konsorciumus siekdamos sujungti savo kapitalą ar gamybinį potencialą dalyvauti privatizuojant valstybinį turtą arba pagal Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymą skelbiamuose paslaugų ar prekių pirkimo konkursuose.

4 tema. Įmonių asociacija

Įmonių asociacija – tai savanoriška įmonių sąjunga, koordinuojanti ir vykdanči jos narių pavestus uždavinius, savo veikla atstovaujanti jų ekonominiams interesams. Asociacijos gali kurtis pagal šakinius, funkcinis ir teritorinius požymius. Galimos šios asociacijų formos:

- 1) *įmonių asociacijos*. Tai įmonių, kurios vykdo panašius uždavinius, gamina panašias prekes ar teikia panašias paslaugas, savanoriška sąjunga. Svarbiausieji šių asociacijų uždaviniai yra šie: įsigyti informaciją, konsultuoti ir tobulinti savo narius; apibendrinti ir įvertinti asociacijos narių vidinę ekonominę informaciją, analizuoti ir lyginti firmų veiklą; standartizuoti, klasifikuoti ir specializuoti medžiagas, produkciją, gamybą; analizuoti darbo, kapitalo, prekių ir žaliavų rinkų poveikį tiesioginei asociacijos narių veiklai; atstovauti asociacijos narių interesams valstybinės valdžios ir valdymo organuose; bendradarbiauti ekonominiams ir profesiniams klausimais su užsienio valstybių partneriais;
- 2) *pramonės ir prekybos rūmai*. Svarbiausios jų veiklos kryptys yra šios: užsienio prekyba; gamybos racionalizavimas ir ūkio plėtojimas; profesinis mokymas ir tobulinimas; mokesčių, kainų, kreditų klausimai; biržų monitoringas, statistika, ekonominių apžvalgų ir pranešimų rengimas.

Asociacija yra juridinis asmuo. Jos turtą sudaro narių materialiniai ir finansiniai įnašai, įplaukos už asociacijos teikiamas paslaugas, labdara ir kitos savanoriškos aukos. Pajamas, gautas iš bet kokių šaltinių, taip pat iš komercinės-ūkinės veiklos, asociacija gali naudoti tik jos įstatuose numatytiems uždaviniais įgyvendinti. Šios pajamos asociacijos nariams kaip pelnas neskirstomos. Asociacija veikia pagal savo įstatus, kuriuos priima delegatų (igaliojinių) suvažiavimas, konferencijos ar susirinkimai. Asociacija registruojama Lietuvos Respublikos įmonių rejestro įstatymo nustatyta tvarka. Asociacijai draudžiama verstis komercine ūkine veikla. Asociacijos veiklos tikslai, pagrindinės funkcijos ir uždaviniai turi būti susiję su asociacijos narių veikla ar poreikiais ir turi būti nurodyti jos įstatuose. Asociacijas dažnai steigia vienoje gamybos šakoje ar vienoje paslaugų srityje dirbantys verslininkai, siekdami suvienyti savo pastangas bendriems interesams ginti ir kt.

Komercinėje praktikoje taip pat išskiriami tokie ūkinės veiklos dariniai kaip kartelis, pulas, sindikatas, trestas, transnacionalinės korporacijos ir kt. Deja, jie nėra būdingi Lietuvai. Čia vyrauja tik minėtame Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime išvardintos ūkinės veiklos organizacinės formos: koncernas, konsorciumas, įmonių asociacija.

5 tema. Įmonių formos

Lietuvos Respublikos įmonių įstatymo 6 straipsnyje išvardintos šios įmonių formos:

- 1) individuali (personalinė) įmonė;
- 2) ūkinės bendrijos (tikroji ir komanditinė);
- 3) akcinė bendrovė;
- 4) uždaroji akcinė bendrovė;
- 5) investicinė bendrovė;
- 6) žemės ūkio bendrovė
- 7) valstybės ir savivaldybės įmonė.

Visų šių formų įmonių steigimo, veiklos, valdymo tvarką, kompetenciją, likvidavimą ir reorganizavimą numato atitinkamos formos įmonių veiklą reglamentuojantys teisės aktai.

6 tema. Individuali (personalinė) įmonė

Individualios įmonės teisinį statusą reglamentuoja Įmonių įstatymas, Fizinį asmenų pajamų mokesčio įstatymas, Civilinis kodeksas, kiti teisės aktai. Tai reiškia, kad nėra konkretaus įstatymo, reglamentuojančio išimtinai individualios įmonės veiklos pagrindus.

Individuali įmonė yra tokia įmonė, kurie priklauso vienam fiziniam asmeniui ar keliems fiziniams asmenims bendrosios jungtinės nuosavybės teise. Tai tokia bendrosios nuosavybės rūšis, kai bendrasavininkų dalys nuosavybėje nėra iš anksto nustatytos. Tokie nuosavybės santykiai dažniausiai egzistuoja šeimoje.

Individuali įmonė yra pelno siekianti įmonė. Tuo ji skiriasi nuo ūkininko ūkio, kurio pagrindinis tikslas – užtikrinti jo ir jo šeimos narių pragyvenimą.

Dar iki įsigaliojant 2001 m. naujam Civiliniam kodeksui (toliau – CK), individuali įmonė neturėjo juridinio asmens teisių. Buvo laikoma, kad visi ūkinės veiklos subjektai skirstomi į juridinius asmenis ir juridinio asmens teisių neturinčius asmenis. Nebegaliojantį CK 22(1) straipsnis numatė, kad vienas ar keli fiziniai asmenys komercinei ūkinei veiklai įstatymų nustatyta tvarka gali steigti ūkinius vienetų – įmones, neturinčius juridinio asmens teisių. Tai gali būti individuali įmonė, tikroji ūkinė bendrija ir komanditinė ūkinė bendrija. Tuo tarpu galiojantis CK nebeišskiria juridinio asmens teisių neturinčių asmenų. CK 2.33 straipsnyje teigiama, kad juridinis asmuo yra savo pavadinimą turinti įmonė, įstaiga ar organizacija, kuri gali savo vardu įgyti ir turėti teises ir pareigas, būti ieškovu ar atsakovu teisme. Vadinasi, individuali įmonė pagal galiojantį CK yra juridinis asmuo.

Individualios įmonės turtas neatskirtas nuo savininko turto, o tai reiškia, kad individuali įmonė už įsiskolinimus ir kitus įsipareigojimus kreditoriams atsako visu turtu, t.y. jai būdinga visiška turtinė atsakomybė. Galima teigti, kad tai yra vienas iš individualios įmonės trūkumų. Taip pat, turint individualią įmonę, reikia įvertinti ūkinės komercinės veiklos riziką, susijusią su atliekamų darbų ar paslaugų kokybe, atlikimo terminais, tiekėjais ir kt. Neįvykdžius prievolių užsakovui, valstybei, socialinio draudimo įstaigai ar kitiems kreditoriams iš įmonės turto, prievolių įvykdymas yra nukreipiamas į savininko turtą. Tačiau nepaisant to, individuali įmonė turi šiuos privalumus: įmonė gali tvarkyti supaprastintą buhalterinę apskaitą, jai nereikia sudaryti balanso, pakanka užpildyti mokesčių deklaraciją. Individualios įmonės savininkas gali dirbti savo įmonėje pats vienas ar padedant šeimos nariams, t.y. jam nereikia įdarbinti kitų darbuotojų bei sudaryti su jais darbo sutartis.

Individuali įmonė galioja būti likviduojama jos steigėjo (savininko) iniciatyva bei teismo sprendimu ir kitais įstatymuose numatytais pagrindais (pvz., kompetentingos valstybės institucijos nutarimu panaikinus jos registraciją už teisės pažeidimus). Be to, individuali įmonė gali baigti savo egzistenciją ją pardavus ar kitaip perleidus naujam savininkui su vardu, turtu ir visomis jos teisėmis bei pareigomis.

Individualios įmonės reorganizavimo galimybių įstatymai nenumato.

7 tema. Akcinė bendrovė (AB, UAB, IB)

Lietuvos įstatymai išskiria tris akcinių bendrovių rūšis: akcinė bendrovė, uždaroji akcinė bendrovė ir investicinė bendrovė. Jų bendrumas tas, kad visos jos priklauso tai pačiai akcinių bendrovių grupei. Akcinė bendrovė yra įmonė, kurios įstatinis kapitalas padalintas į dalis, vadinamas akcijomis. Ji gali būti įsteigta Lietuvos Respublikos įstatymų nedraudžiamai ūkinei veiklai. Bendrovė yra ribotos turtinės atsakomybės juridinis asmuo. Bendrovės turtas yra atskirtas nuo akcininkų turto. Pagal savo prievolės ji atsako tik savo turtu. Akcininkai pagal bendrovės prievolės atsako tik ta suma, kurią privalo įmokėti už akcijas. Bendrovės steigėjai yra Lietuvos Respublikos ir kitų valstybių fiziniai ir juridiniai asmenys, valstybė ar savivaldybė, šio įstatymo nustatyta tvarka sudarę bendrovės steigimo sutartį (aktą).

Akcinės bendrovės įstatinis kapitalas negali būti mažesnis kaip 150 000 litų. Jos akcijos gali būti platinamos bei jomis prekiaujama viešai, vadovaujantis vertybinių popierių viešąją apyvartą reglamentuojančiais teisės aktais. Akcinės bendrovės steigėjų skaičius neribojamas.

Uždarnosios akcinės bendrovės įstatinis kapitalas negali būti mažesnis kaip 10 000 litų. Joje negali būti daugiau kaip 100 akcininkų. Uždarnosios akcinės bendrovės akcijos negali būti platinamos bei jomis prekiaujama viešai, jei kituose įstatymuose nenustatyta kitaip. Uždarojoje akcinėje bendrovėje steigėjų negali būti daugiau kaip 100.

Bendrovė privalo turėti savo pavadinimą, kuriame privalomi žodžiai „akcinė bendrovė“ arba „uždaroji akcinė bendrovė“, arba atitinkamos šių žodžių santrumpos – „AB“, „UAB“.

Bendrovė gali būti steigiamą ribotam arba neribotam laikui. Jei bendrovės įstatuose nurodytas laikotarpis, kuriam ji įsteigta, laikoma, kad ji įsteigta neribotam laikui. Bendrovės veiklos laiką galima pratęsti atitinkamai keičiant jos įstatus.

AB ir UAB gali būti reorganizuojamos jas jungiant, skaidant ar pertvarkant.

Bendrovės jungti galima šiais būdais:

- 1) *prijungimo* – prie bendrovės, kuri tęsia veiklą, prijungiamos kitos (viena ar kelios) bendrovės, kurios kaip juridiniai asmenys po reorganizavimo pasibaigia;
- 2) *sujungimo* – iš bendrovių, kurios kaip juridiniai asmenys po reorganizavimo pasibaigia, sukuriamą naują bendrovę.

Bendrovės skaidyti galima šiais būdais:

- 1) *išdalijimo* – bendrovė, kuri po reorganizavimo pasibaigia, išdalijama kitoms bendrovėms, kurios tęsia veiklą;

- 2) *išskaidymo* – iš bendrovės, kuri po reorganizavimo pasibaigia, sukuriamos naujos bendrovės;
- 3) *atskyrimo* – iš bendrovės, kuri tęsia veiklą, atskiriama dalis, iš kurios sukuriamą naują bendrovę.

Bendrovę pertvarkyti galima šiais būdais:

- 1) uždarnosios akcinės bendrovės pertvarkymo į akcinę bendrovę – keičiami bendrovės įstatai ir akcijos įregistruojamos Vertybinių popierių komisijoje;
- 2) akcinės bendrovės pertvarkymo į uždarają akcinę bendrovę – keičiami bendrovės įstatai ir panaikinamas akcijų įregistravimas Vertybinių popierių komisijoje.

Likviduojama bendrovė negali būti reorganizuojama.

AB ir UAB likvidavimo pagrindai yra:

- 1) pasibaigęs įstatuose nurodytas bendrovės veiklos terminas;
- 2) teismo ar kreditorių susirinkimo sprendimas likviduoti bankrutavusią bendrovę. Šiuo atveju bendrovė likviduojama Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo nustatyta tvarka;
- 3) teismo sprendimas likviduoti bendrovę už Lietuvos Respublikos įstatymų nustatytus teisės pažeidimus;
- 4) teismo sprendimas pripažinti bendrovę neteisėtai įsteigta;
- 5) visuotinio akcininkų susirinkimo nutarimas likviduoti bendrovę.

Investicinė bendrovė yra akcinė bendrovė, kuri sukaupia fizinių ir juridinių asmenų lėšas viešai platindama savo akcijas ir turi bent vieną iš šių požymių:

- 1) pagrindinė veikla, iš kurios gaunama daugiau kaip 60 procentų pajamų, yra sukaupų lėšų investavimas ar reinvestavimas į vertybinius popierius ir(ar) prekyba vertybiniais popieriais;
- 2) daugiau kaip 50 procentų bendrovės turto vertės sudaro vertybiniai popieriai.

Kiekviena įmonė, atitinkanti šiuos kriterijus, turi būti reorganizuota į investicinę bendrovę.

Investicinėmis bendrovėmis nėra laikomi: bankai, draudimo bendrovės, finansų maklerio įmonės, taip pat kitos operacijos su vertybiniais popieriais atliekančios finansinės institucijos, kurių veiklą reglamentuoja kiti įstatymai ar teisės aktai; akcinės bendrovės, turinčios ne daugiau kaip 100 akcininkų (savininkų), kurios neplatino ir neplatina savo vertybinių popierių viešai; akcinės bendrovės, kurios peržengia numatytą ribą laikinai, jeigu jos šią ribą viršijančius vertybinius popierius parduos ne vėliau kaip per 3 mėnesius; įmonės, kurių įstatinis kapitalas yra mažesnis kaip 250 tūkstančių litų.

Investicinių bendrovių įstatymo 4 straipsnis pateikia investicinių bendrovių rūšis:

- 1) *investiciniai fondai*. Investicinė bendrovė yra laikoma investiciniu fondu, jeigu jos turimas investicijų portfelis yra diversifikuotas, o išleistos ar išleidžiamos akcijos yra išperkamosios akcijos, kurių savininkai turi teisę bet kuriuo metu grąžinti šias akcijas bendrovei ir gauti už tai proporcingą dalį jos nuosavų (grynųjų) aktyvų;
- 2) *uždarieji investiciniai fondai*. Investicinė bendrovė yra laikoma uždaruoju investiciniu fondu, jeigu jos turimas investicijų portfelis yra diversifikuotas ir ji nėra išleidusi išperkamųjų akcijų.
- 3) *kontroliuojančiosios investicinės bendrovės*. Investicinė bendrovė yra laikoma kontroliuojančiąja investicine bendrove, jeigu jos turimas investicijų portfelis nėra diversifikuotas ir ji nėra išleidusi išperkamųjų akcijų. Kontroliuojančioji investicinė bendrovė gali būti įsteigta tik reorganizavus investicinę akcinę bendrovę, taip pat kitos rūšies įmonę (išskyrus investicinį fondą ir uždaraįj investicinį fondą).

Investicinės bendrovės reorganizavimui yra numatyti skirtingi nei AB ir UAB pagrindai. Uždarasis investicinis fondas gali būti reorganizuotas į investicinį fondą. Investicinį fondą reorganizuoti į uždaraįj investicinį fondą ar kontroliuojančiąją investicinę bendrovę yra draudžiama.

Investicinė bendrovė gali būti likviduojama. Likviduojama investicinė bendrovė turi būti perregistruota ir prie jos pavadinimo pridėtas žodis „likviduojama“. Informacija apie investicinės bendrovės likvidavimo eigą ir terminus turi būti pateikta kiekvienam to pareikalavusiam jos akcininkui, tiesiogiai suinteresuotam trečiajam asmeniui ir Vertybinių popierių komisijai. Likviduojamos investicinės bendrovės turtas (vertybiniai popieriai ir kitas kilnojamasis turtas, nekilnojamasis turtas) turi būti parduodamas konkurso būdu (varžytynėse, aukcionuose) ar per vertybinių popierių biržą. Gauti už jį pinigai kartu su kitomis likviduojamos bendrovės piniginėmis lėšomis, įvykdžius visas jos prievoles, padalijamos akcininkams proporcingai jų turimų šios bendrovės akcijų skaičiui. Likviduojama investicinė bendrovė gali sudaryti tik tuos sandorius, kurie susiję su jos likvidavimu.

8 tema. Ūkinė bendrija (tikroji ir komanditinė)

Remiantis Lietuvos Respublikos ūkinių bendrijų įstatymu, bendrija yra kelių fizinių ar juridinių asmenų, taip pat fizinių ir juridinių asmenų bendrosios jungtinės veiklos sutartimi įsteigta įmonė komercinei – ūkinei ir kitokiai įstatymų nedraudžiamai veiklai bendru firmos vardu, sujungus jų turtą į bendrąją dalinę nuosavybę. Bendrijoje turi būti ne mažiau kaip 2 ir ne daugiau kaip 20 narių. Bendrijos nariu negali būti valstybės valdžios, valdymo ir valstybės kontrolės institucijos, teismai. Tikruoju ūkinės bendrijos nariu negali būti valstybės ir savivaldybės įmonės.

Įsigaliojus 2001 m. Civiliniam kodeksui, ūkinės bendrijos tapo juridiniais asmenimis; iki tol jos neturėjo juridinio asmens teisių.

Tikroji ūkinė bendrija (TŪB) yra visiškos turtinės atsakomybės įmonė, jos turtas neatskirtas nuo jos narių turto. Pagal TŪB prievoles jos nariai atsako solidariai visu savo turtu. TŪB neatsako pagal savo narių prievoles, nesusijusias su bendrijos veikla.

Komanditinė ūkinė bendrija (KŪB) sudaro bendros firmos vardu veikiantys tikrieji nariai ir nariai komanditoriai. Komanditorius yra asmuo, kurio tikslas savo kapitalu dalyvauti bendrijos komercinėje – ūkinėje veikloje ir gauti pajamų.

Komanditinėje (pasitikėjimo) ūkinėje bendrijoje turi būti bent vienas tikrasis narys ir bent vienas narys komanditorius. KŪB turtas atskirtas nuo komanditorių turto, o nuo tikrųjų narių turto neatskirtas. Pagal KŪB prievolės jos tikrieji nariai solidariai atsako visu savo turtu, o nariai komanditoriai – tik tuo savo turtu, kurį perdavė arba turėjo perduoti KŪB, bet jo neperdavė sutartyje numatytais terminais. Bendrosios jungtinės veiklos sutartimi gali būti numatyta ir kitokia komanditorių atsakomybė. KŪB neatsako pagal savo narių prievolės, nesusijusias su bendrijos veikla.

Narystės bendrijoje pasibaigimo pagrindai yra:

- 1) nario mirtis;
- 2) nario pripažinimas neveiksniu;
- 3) nario išstojimas iš bendrijos;
- 4) nario pašalinimas iš bendrijos.

Tikrasis narys ar komanditorius gali išstoti iš bendrijos, jeigu jis subankrutavo ir dėl to negali dalyvauti jos veikloje. Kitais atvejais tikrasis narys gali išstoti iš bendrijos, jeigu tam neprieštarauja nė vienas iš tikrųjų narių. Bendrijos jungtinės veiklos sutartyje gali būti nustatytos ir kitos išstojimo iš bendrijos sąlygos.

Bendrijos veikla nutraukiama:

- 1) pasibaigus bendrosios jungtinės veiklos sutarties terminui;
- 2) vienbalsiu tikrųjų bendrijos narių nutarimu;
- 3) bendrijai bankrutavus;
- 4) valstybės organams priėmus sprendimą atšaukti bendrijos registravimą už teisės pažeidimus, numatytus įstatymų;
- 5) teismui patenkinus vietos savivaldybės organų ieškinį dėl bendrijos veiklos nutraukimo, kai ši, nepaisydama įspėjimo, toliau šturkščiai pažeidžia Lietuvos Respublikos įstatymus;
- 6) mirus tikrajam bendrijos nariui, jeigu ko kito nenumato bendrosios jungtinės veiklos sutartis. Mirus komanditoriui, bendrijos veikla nenutraukiama;
- 7) esant kitiems bendrosios jungtinės veiklos sutartyje numatytiems pagrindams.

Bendrijos likvidavimo tvarką reglamentuoja Lietuvos Respublikos įstatymai bei bendrosios jungtinės veiklos sutartis. Jeigu bendrija likviduojama pasibaigus bendrosios jungtinės veiklos sutarties terminui arba nariams nutarus nutraukti veiklą, tai jie turi teisę patys paskirti likvidatorius iš tikrųjų narių. Kitais likvidavimo atvejais likvidatorius skiria teismas arba kreditorių susirinkimas. Paskyrus likvidatorius, bendrija įgyja likviduojamosios įmonės statusą. Bendrijos atstovai netenka savo įgaliojimų, jų funkcijas perima likvidatoriai.

Ūkinių bendrijų reorganizavimas galimas tik dviem atvejais:

- 1) kai bendrijos narių skaičius viršija įstatymo nustatytą 20 narių ribą (tokiais atvejais bendrija gali būti reorganizuojama į akcinę bendrovę);
- 2) kai iš komanditinės bendrijos pasitraukia visi jos nariai – komanditoriai (ji gali būti reorganizuojama į tikrąją ūkinę bendriją).

9 tema. Žemės ūkio bendrovė

Žemės ūkio bendrovė – tai fizinių asmenų įsteigta įmonė žemės ūkio gamybinei ir komercinei veiklai, sujungus jų turtą į bendrąją nuosavybę. Ne mažiau kaip 50 proc. ŽŪB pajamų turi sudaryti pajamos už parduotą žemės ūkio produkciją arba agroserviso paslaugas.

ŽŪB steigėjais gali būti Lietuvos fiziniai asmenys bei užsienio šalių piliečiai, kurie steigia bendrovę kartu su Lietuvos fiziniais asmenimis. Joje turi būti ne mažiau kaip 2 nariai, o maksimalus skaičius neribojamas.

ŽŪB turi juridinio asmens teises ir yra ribotos turtinės atsakomybės įmonė. Jos turtas atskirtas nuo narių turto. ŽŪB prievolės vykdomos tik iš jos kapitalo. Bendrovė neatsako už savo narių prievolės, nesusijusias su jos veikla, kaip ir jos nariai neatsako už bendrovės prievolės.

ŽŪB nariai įneša pajus, kurie yra jų turtinis ar neturtinis įnašas, suteikiantis jiems teisę dalyvauti bendrovės veikloje ir gauti dalį jos pelno. Pajus gali būti įnešamas pinigais, materialinėmis ir kitomis vertybėmis, kurios pereina bendrovės nuosavybėn, pavyzdžiui, išradimai, autorinės teisės ir kt. Kiekvieno nario įnešto pajaus dalis suteikia tik vieną balsą balsuojant. Tuo pajus skiriasi nuo akcijų akcinėse bendrovėse, nes ten akcijų dalis atitinkamai suteikia balsų skaičių akcininkui.

ŽŪB veikla gali būti nutraukiama:

- 1) pasibaigus veiklos terminui;
- 2) narių susirinkimo nutarimu;
- 3) bendrovei bankrutavus;
- 4) atšaukus bendrovės registravimą už teisės pažeidimus;
- 5) teismo sprendimus, kai bendrovė šturkščiai pažeidžia Lietuvos įstatymus;
- 6) kitais bendrovės įstatuose numatytais atvejais.

Žemės ūkio bendrovės reorganizavimo galimybių įstatymai nenumato.

10 tema. Valstybės ir savivaldybės įmonė

Valstybės įmonė yra iš valstybės lėšų įsteigta arba įstatymų nustatyta tvarka valstybės nuosavybėn perduota įmonė, kurios visas turtas nuosavybės teise priklauso Lietuvos Respublikai, o įmonė turtą valdo, naudoja bei disponuoja juo turto patikėjimo teisėmis.

Savivaldybės įmonė yra iš savivaldybei nuosavybės teise priklausančių lėšų įsteigta arba įstatymų nustatyta tvarka savivaldybės nuosavybėn perduota įmonė, kurios visas turtas nuosavybės teise priklauso savivaldybei, o įmonė turtą valdo, naudoja bei disponuoja juo turto patikėjimo teisėmis.

Valstybės įmonės steigimo teisinis pagrindas yra įmonės steigimo aktas, priimtas Lietuvos Respublikos Seimo, Vyriausybės arba kurio nors iš jų pavedimu – įgaliotos jiems atskaitingos ar pavaldžios institucijos, įstaigos, taip pat biudžetinės įstaigos steigėjo priimtas sprendimas reorganizuoti biudžetinę įstaigą, išlaikomą iš valstybės biudžeto, į valstybės įmonę, jei įmonė steigama dalyvaujant reorganizuojamam biudžetinei įstaigai. Savivaldybės įmonės steigimo teisinis pagrindas yra įmonės steigimo aktas, priimtas savivaldybės tarybos, taip pat savivaldybės tarybos sprendimas reorganizuoti savivaldybės biudžetinę įstaigą į savivaldybės įmonę. Institucija, įstaiga, priėmusi sprendimą įsteigti įmonę, yra tos įmonės steigėja. Seimas, Vyriausybė ar savivaldybės taryba, jeigu kuris nors iš jų yra įmonės steigėjas, gali įgalioti jiems atskaitingas ar pavaldžias institucijas, įstaigas vykdyti visas ar dalį įmonės steigėjos funkcijų, taip pat susigrąžinti šias funkcijas. Įmonės steigėjo funkcijos iš Seimo Vyriausybei arba iš Vyriausybės Seimui bei tarp šioms institucijoms, įstaigoms atskaitingų ar pavaldžių valstybės institucijų, įstaigų yra perduodamos Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu.

Valstybės įmonės kapitalas skirstomas į valstybės ir skolintą, savivaldybės įmonės – į savivaldybės ir skolintą. Įmonės įstatiniu kapitalu laikomas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta tvarka įvertintas įmonės turimas valstybės ar savivaldybės kapitalas. Įstatinio kapitalo dydis įrašomas įmonės įstatuose. Įmonė neturi teisės sumažinti įstatinio kapitalo naudodama valstybės (savivaldybės) kapitalą darbo užmokesčiui, premijoms ar kitoms išmokoms. Įmonė privalo užtikrinti jai patikėto valstybės (savivaldybės) kapitalo išsaugojimą ir efektyvų naudojimą. Įmonės įstatinis kapitalas gali būti sumažintas tik šio įstatymo nustatytais atvejais.

Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybės įmonių įstatymo 19 straipsnis numato, kad įmonės gali būti reorganizuojamos šiais būdais:

- 1) jungiant įmones;
- 2) skaidant įmones;
- 3) keičiant įmonės rūšį;
- 4) keičiant įmonės priklausomybę;
- 5) keičiant valstybės ir savivaldybės įmonės teisinę formą.

Reorganizuoti įmonių jungimo būdu galima:

- 1) prie įmonės, kuri tęsia veiklą, prijungiant kitas (vieną ar kelias) įmones, kurios kaip juridiniai asmenys baigia veiklą;
- 2) iš įmonių, kurios kaip juridiniai asmenys baigia veiklą, įsteigiant naują įmonę.

Reorganizuoti įmonių skaidymo būdu galima:

- 1) įmonės, kuri baigia veiklą, turtą, jos teises ir pareigas perduodant kitoms įmonėms, kurios tęsia veiklą;
- 2) iš įmonės, kuri baigia veiklą, steigiant naujas įmones;
- 3) iš valstybės ir savivaldybės įmonės, kuri tęsia veiklą, atskiriant dalį, iš kurios steigama biudžetinė įstaiga.

Kai keičiama įmonės rūšis, įmonė gali būti reorganizuojama į akcinę bendrovę arba uždaryją akcinę bendrovę – akcionuojant įmonės turtą. Akcinės bendrovės akcijos įregistruojamos Vertybinių popierių komisijoje. Seimui atskaitingų bei pavaldžių valstybės institucijų įmonės šioje dalyje nustatyta tvarka gali būti reorganizuojamos tik po to, kai šių įmonių steigėjo funkcijos Seimo nutarimu bus perduotos Lietuvos Respublikos Vyriausybei.

Kai keičiama įmonės priklausomybė, ji gali būti reorganizuojama:

- 1) iš valstybės įmonės į savivaldybės įmonę – perduodant turtą savivaldybės nuosavybėn;
- 2) iš savivaldybės įmonės į valstybės įmonę – perduodant turtą valstybės nuosavybėn.

Kai keičiama valstybės ir savivaldybės įmonės teisinė forma, įmonė gali būti reorganizuojama iš valstybės ir savivaldybės įmonės į biudžetinę įstaigą, kuriai įstatymų nustatyta tvarka turtas perduodamas valdyti, naudoti ir disponuoti juo patikėjimo teise.

Įmonės reorganizavimo iniciatyvos teisę turi Lietuvos Respublikos Vyriausybė – tik valstybės įmonėms; savivaldybės taryba – tik savivaldybės įmonėms; steigėjas; įmonės administracija.

Įmonės likvidavimo pagrindas gali būti:

- 1) pasibaigęs įstatuose nurodytas įmonės veiklos terminas;
- 2) teismo ar kreditorių susirinkimo sprendimas likviduoti bankrutavusią įmonę. Šiuo atveju įmonė likviduojama Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo nustatyta tvarka;
- 3) teismo sprendimas likviduoti įmonę už Lietuvos Respublikos įstatymų nustatytus teisės pažeidimus;
- 4) Lietuvos Respublikos Vyriausybės (valstybės įmonėms) nutarimas ar savivaldybės tarybos (savivaldybės įmonėms) sprendimas (jeigu įmonei nekeliamas bankroto byla).

Institucija, nutarusi likviduoti įmonę, skiria likvidatorių (likviduojamos įmonės administratorių). Nuo likvidatoriaus paskyrimo dienos įmonės administracija netenka įgaliojimų valdyti įmonę, jos funkcijas atlieka likvidatorius. Likvidatorius įmonių rejestro įstatymo nustatyta tvarka praneša įmonę registravusiam rejestro tvarkytojui apie įmonės statuso pasikeitimą ir duomenis apie likvidatorių. Įmonei įgijus likviduojamos įmonės statusą, prieš jos pavadinimą rašomas žodis "likviduojama".

Likviduojama įmonė gali sudaryti tik tuos sandorius, kurie susiję su jos likvidavimu, taip pat kitus, kurie numatyti likvidavimo sprendime. Apie įmonės likvidavimą viešai skelbiama 3 kartus su ne mažesniais kaip 2 mėnesių intervalais arba kiekvienam kreditoriui pranešama raštu. Praėjus ne mažiau kaip dviems mėnesiams nuo tos dienos, kai trečią kartą buvo viešai paskelbta apie įmonės likvidavimą arba pranešta visiems kreditoriams, atsiskaičius su kreditoriais ir darbuotojais likęs likviduotos įmonės turtas perduodamas steigėjui.

11 tema. Viešojo įstaiga

Jeigu asmuo ar jų grupė pageidauja dirbti socialinėje, švietimo, mokslo, kultūros, sporto ar kitose panašiose srityse ir jei jų veiklos tikslas nėra pelno siekimas, galima steigti vieną iš ne pelno organizacijų – viešąją įstaigą, asociaciją, labdaros ir paramos fondą, visuomeninę organizaciją.

Populiariausia ne pelno organizacija yra viešojo įstaiga, nes ji vienintelė iš ne pelno organizacijų gali vykdyti ūkinę komercinę veiklą. Viešojo įstaiga yra viešasis juridinis asmuo, kuris nesiekia naudoti sau ir gauto pelno negali skirstyti steigėjams, nariams, dalininkams.

Pagal viešųjų įstaigų įstatymą, viešąją įstaigą gali steigti Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių fiziniai bei juridiniai asmenys. Steigėjų skaičius neribojamas. Valstybės ir savivaldybių institucijos valstybės (savivaldybės) turtą viešajai įstaigai gali perduoti tik panaudos pagrindais. Išskirtini kai kurie viešosios įstaigos bruožai:

- 1) viešojo įstaiga turi veikti socialinėje, švietimo, mokslo, kultūros, sporto, verslo rėmimo ar kitose panašiose srityse;
- 2) viešojo įstaiga gali gauti pajamas už veiklą, numatytą viešosios įstaigos įstatuose, tačiau gauto pelno ji negali skirstyti savo dalininkams (savininkui), todėl didžioji dalis pajamų naudojama pagrindinei veiklai plėtoti;
- 3) viešojo įstaiga gali gauti materialinę ir finansinę paramą.

Rekomenduojama literatūra:

1. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 64 – 1914
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74 – 2262
3. Lietuvos Respublikos ūkinių bendrijų įstatymas // Valstybės žinios, 1997, Nr. 117 – 3003
4. Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybės įmonių įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 102 – 2049
5. Lietuvos Respublikos viešųjų įstaigų įstatymas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 112 – 4092
6. Lietuvos Respublikos žemės ūkio bendrovės įstatymas // 1991, Nr. 11 – 102
7. Šatas J. Komercinės teisės subjektai. – Kaunas: Technologija, 1998.

DARBO TEISĖ

Darbo teisė – tai valstybės nustatytų ir taikomų teisės normų, reguliuojančių darbo teisinius santykius tarp darbuotojo ir darbdavio darbo sutarties pagrindu, visuma.

2003 m. sausio 1 d. įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos darbo kodeksui (DK), neteko galios Darbo įstatymų kodeksas, Darbo sutarties įstatymas, Darbo apmokėjimo įstatymas, Atostogų įstatymas, Kolektyvinių ginčų reguliavimo įstatymas, Darbo ginčų nagrinėjimo įstatymas, Švenčių dienų įstatymas.

1 tema. Darbo teisės subjektai

Darbo teisės subjektais yra darbdavys, darbuotojas ir darbuotojų kolektyvas.

Darbdavys darbo teisėje yra suprantamas dvejopai:

- 1) darbdavys gali būti įmonė, įstaiga, organizacija ar kita organizacinė struktūra, nepaisant nuosavybės formos, teisinės formos, rūšies bei veiklos pobūdžio, turintis darbinį teisnumą ir veiksnumą.
- 2) darbdavys taip pat gali būti kiekvienas fizinis asmuo, turintis teisnumą ir veiksnumą pagal Civilinį kodeksą.

Darbuotojas yra fizinis asmuo, turintis darbinį teisnumą ir veiksnumą, dirbantis pagal darbo sutartį už atlyginimą.

Darbuotojų kolektyvą sudaro visi darbuotojai, darbo santykiais susiję su darbdaviu.

Vadinasi, kad būti darbo teisės subjektu, reikia turėti darbinį teisnumą ir veiksnumą. Galėjimas turėti darbo teises ir pareigas (*darbinis teisnumas*) pripažįstamas lygus visiems Lietuvos Respublikos piliečiams. Užsienio piliečiai ir asmenys be pilietybės, nuolatiniai Lietuvos Respublikos gyventojai, turi Lietuvos Respublikoje tokį patį darbinį teisnumą kaip ir Lietuvos piliečiai. Išimtis gali nustatyti įstatymai.

Visiškas darbinis teisnumas ir galėjimas savo veiksmais įgyti darbo teises bei sukurti darbo pareigas (*darbinis veiksnumas*) atsiranda asmeniui, sukakusiam šešiolika metų.

Darbdavių darbinis teisnumas ir veiksnumas atsiranda nuo jų įsteigimo momento. Darbdaviai įgyja darbo teises ir prisiima darbo pareigas, taip pat jas įgyvendina per savo organus (administraciją). Šie organai formuojami ir veikia pagal įstatymus ir darbdavių veiklos dokumentus. Individualių (personalinių) įmonių savininkai, ūkininkai ir darbdaviai fiziniai asmenys darbo teises ir pareigas gali įgyvendinti patys.

2 tema. Darbo sutartis ir jos turinys

Darbo sutartis yra darbuotojo ir darbdavio susitarimas, kuriuo darbuotojas įsipareigoja dirbti tam tikros profesijos, specialybės, kvalifikacijos darbą arba eiti tam tikras pareigas paklusdamas darbovietėje nustatytai darbo tvarkai, o darbdavys įsipareigoja suteikti darbuotojui sutartyje nustatytą darbą, mokėti darbuotojui sulygtą darbo užmokestį ir užtikrinti darbo sąlygas, nustatytas darbo įstatymuose, kituose norminiuose teisės aktuose, kolektyvinėje sutartyje ir šalių susitarimu.

Darbo sutarties turinys yra jos šalių sulygtos sutarties sąlygos, apibrėžiančios šalių teises ir pareigas. Šalys *negali* nustatyti tokių darbo sąlygų, kurios pablogina darbuotojo padėtį, palyginti su ta, kurią nustato DK, įstatymai, kiti norminiai teisės aktai ir kolektyvinė sutartis. Ginčą dėl darbo sutarties sąlygų taikymo sprendžia darbo ginčų nagrinėjimo organai.

Darbo sutarties sąlygos yra skirstomos į būtinąsias ir papildomas.

Būtiniosios darbo sutarties sąlygos yra tokios, dėl kurių šalims nesusitarus sutartis laikoma nesudaryta. Kiekvienoje darbo sutartyje šalys privalo sulygti dėl būtinųjų sutarties sąlygų:

- 1) darbuotojo darbovietės (įmonės, įstaigos, organizacijos, struktūrinio padalinio ir kt.);
- 2) darbo funkcijų, t. y. dėl tam tikros profesijos, specialybės, kvalifikacijos darbo arba tam tikrų pareigų;
- 3) darbo apmokėjimo sąlygų (darbo užmokesčio sistemos, darbo užmokesčio dydžio, mokėjimo tvarkos ir kt.).

Atskiroms darbo sutarčių rūšims darbo įstatymuose ir kolektyvinėse sutartyse gali būti nustatomos ir kitos būtiniosios sąlygos, kurias šalys sulygsta sudarydamos tokią darbo sutartį (susitarimas dėl sutarties termino, sezoninio darbo pobūdžio ir kt.). Jeigu sudaroma terminuota darbo sutartis, tai terminas yra būtinoji darbo sutarties sąlyga.

Papildomos darbo sutarties sąlygos yra visos kitos darbo sutartyje šalių aptariamoms, bet nesančios jai privalomos sąlygos. Dėl jų galima tartis arba nesitarti, bet darbo sutartis vis vien galios. Susitartos papildomos darbo sutarties sąlygos tampa šalims privalomos (kaip ir būtiniosios). Šalių susitarimu gali būti sulygstama ir dėl kitų darbo sutarties sąlygų, jeigu darbo įstatymai, kiti norminiai teisės aktai arba kolektyvinė sutartis nedraudžia jas nustatyti (išbandymo termino, profesijų jungimo, materialinės atsakomybės ir kt.).

3 tema. Išbandymo terminas

Sudarant darbo sutartį, šalių susitarimu gali būti sulygstamas išbandymas, kuris yra papildoma darbo sutarties sąlyga. Jis gali būti nustatomas norint patikrinti, ar darbuotojas tinka sulygtam darbui, taip pat stojančiojo dirbti pageidavimu – ar darbas tinka darbuotojui. Išbandymo sąlyga turi būti nustatoma darbo sutartyje. Išbandymo laikotarpiu darbuotojui taikomi visi darbo įstatymai.

Išbandymas norint patikrinti, ar darbuotojas tinka sulygtam darbui, nenustatomas priimant į darbą asmenis:

- 1) iki aštuoniolikos metų;

- 2) pareigoms konkurso arba rinkimų būdu, taip pat išlaikiusius kvalifikacinius egzaminus pareigoms eiti;
- 3) darbdavių susitarimu perkeliamus dirbti į kitą darbovietę;
- 4) kitais darbo įstatymų nustatytais atvejais.

Išbandymo terminas negali būti ilgesnis kaip **trys mėnesiai**. Įstatymų nustatytais atvejais norint patikrinti, ar darbuotojas tinka sulygtam darbui, gali būti taikomi ilgesni išbandymo terminai, bet ne ilgesni kaip **šeši mėnesiai**. Į išbandymo terminą neįskaitomi laikotarpiai, kai darbuotojas nebuvo darbe. Vadinasi, minimalios išbandymo termino ribos įstatymas nenumato, numatydamas tik maksimalią. Tai reiškia, jog darbo sutarties šalys gali susitarti, jog išbandymo terminas truks, pavyzdžiui, dvi savaites. Darbo sutarties šalys gali susitarti, kad išbandymo terminas apskritai nebus taikomas.

Jei darbdavys pripažino, kad išbandymo norint patikrinti, ar darbuotojas tinka pavestam darbui, rezultatai nepatenkinami, jis iki išbandymo termino pabaigos gali atleisti darbuotoją iš darbo, apie tai raštu išpėjęs darbuotoją prieš tris dienas, ir nemokėti jam išeitinės kompensacijos. Jei išbandymas yra nustatytas norint patikrinti, ar darbas tinka darbuotojui, išbandymo įvertinimas priklauso nuo darbuotojo valios. Per išbandymo terminą darbuotojas turi teisę nutraukti darbo sutartį, apie tai raštu išpėjęs darbdavį prieš tris dienas. Kai išbandymo terminas yra pasibaigęs, o darbuotojas tebedirba, nutraukti darbo sutartį leidžiama tik bendraisiais pagrindais.

4 tema. Darbo sutarties sudarymas

Darbo sutarties sudarymas – tai nuoseklūs asmens priėmimo į darbą etapai, kurie vyksta vienas po kito, įstatyme numatyta nuoseklia seka.

1. Susitarimas dėl darbo sutarties sąlygų

Darbo sutartis laikoma sudaryta, kai šalys susitarė dėl darbo sutarties sąlygų. Čia svarbu nustatyti momentą, nuo kurio asmuo laikomas priimtu dirbti. Ar darbo sutarties sudarymas sutampa su asmens darbo pradžia?

Tam, kad darbo sutartis būtų laikoma sudaryta, būtina susitarti dėl darbo sutarties sąlygų. Kiekvienoje darbo sutartyje šalys privalo sulygti dėl būtinųjų sutarties sąlygų. Sudarant darbo sutartį, šalių susitarimu gali būti sulygstamas išbandymas.

Susitarus dėl darbo sutarties sąlygų, dar nereiškia, jog darbo sutartis yra sudaryta. Vadinasi, pats susitarimas dėl šių sąlygų dar nesuteikia darbuotojui teisės dirbti sutarto darbo. Tam būtina formaliai legalizuoti tokį susitarimą. Vadinasi, prieinama kitą darbo sutarties sudarymo etapą.

2. Darbo sutarties įforminimo procedūra

Darbo sutartis turi būti sudaroma raštu pagal pavyzdinę formą. Rašytinė darbo sutartis sudaroma dviem egzemplioriais. Darbo sutartį pasirašo darbdavys arba jo įgaliotas asmuo ir darbuotojas. Vienas pasirašytas darbo sutarties egzempliorius įteikiamas darbuotojui, kitas lieka darbdaviui. Darbo sutartis tą pačią dieną įregistruojama darbo sutarčių registravimo žurnale. Toks žurnalas neprivalomas, jei darbdavys yra fizinis asmuo, samdantis tris ir mažiau darbuotojų. Ne vėliau kaip prieš darbo pradžią kartu su antruoju darbo sutarties egzemplioriumi darbdavys įteikia darbuotojui pastarojo tapatybę patvirtinantį dokumentą (darbo pažymėjimą). Darbo sutarties pavyzdinę formą, registravimo taisyklės, taip pat darbuotojo tapatybę patvirtinančio dokumento formą, jo išdavimo, nešiojimo bei pateikimo kontroliuojančioms institucijoms tvarką nustato Vyriausybė. Kaip ir pasirašant bet kurią sutartį (ne tik darbo), jai yra taikomos tam tikros sutarties formą reguliuojančios taisyklės. Šiuo atveju darbo sutarčiai keliami reikalavimai yra tik keli: sutartis turi būti rašytinė, jai yra būtina teisinė registracija (darbo sutarčių registravimo žurnale), joje turi būti numatytos darbo sutarties sąlygos, neprieštaraujančios įstatymams, abiejų darbo teisinio santykio dalyvių parašai ir antspaudai, data. Tokios bendro pobūdžio taisyklės yra numatytos ir DK: darbdavys užtikrina, kad darbuotojui būtų leidžiama dirbti tik pasirašius su juo darbo sutartį, įteikus jam antrą sutarties egzempliorių ir išdavus jo tapatybę patvirtinantį dokumentą. Už tinkamą darbo sutarties sudarymą atsako darbdavys.

Priėmimas į darbą yra forminamas administracijos įsakymu, tačiau darbo sutarties sudarymo negalima tapatinti su įsakymu dėl priėmimo į darbą. Juk darbo sutartis laikoma sudaryta, kai šalys susitarė dėl darbo sutarties sąlygų ir įformino darbo sutartį, o ne nuo įsakymo dėl priėmimo į darbą pasirašymą momento. Šiuo atveju įsakymas yra tik priėmimo į darbą įforminimo aktas, t.y. teisinis pagrindas įtraukti darbuotoją į sąrašus, mokėti jam darbo užmokestį ir kt.

Taip pat svarbus yra darbuotojo darbo pradžios momentas. Darbuotojas privalo pradėti dirbti kitą po darbo sutarties sudarymo dieną, jeigu šalys nesutarė kitaip. Vadinasi, nors ir darbo sutartis yra sudaryta, tačiau darbuotojo darbo pradžia nesutampa su darbo sutarties sudarymo data. Juk darbo sutartyje šalys gali susitarti, kad darbuotojas pradės dirbti po mėnesio nuo darbo sutarties sudarymo.

3. Supažindinimas su lokaliniais (arba vidaus) teisės aktais

Sudarydamas darbo sutartį, darbdavys arba jo įgaliotas asmuo privalo supažindinti priimamą dirbti asmenį su jo būsimo darbo sąlygomis, kolektyvine sutartimi, darbo tvarkos taisyklėmis, kitais darbovietėje galiojančiais aktais, reglamentuojančiais jo darbą.

Žinoma, kad kiekvienoje darbovietėje egzistuoja vidaus darbo tvarkos taisyklės, kurias tvirtina darbdavys, suderinęs su darbuotojų atstovais. Tokias taisykles turi pasitvirtinusios visos įmonės, įstaigos, organizacijos. Tarybiniais laikais buvo tipinės vidaus darbo tvarkos taisyklės, paskutinį kartą patvirtintos 1984 metais. Jų esmė ta, kad buvo aprašyta darbo laiko pradžia ir darbo

laiko panaudojimas, priėmimo į darbą tvarka, pagrindinės darbuotojo ir darbdavio pareigos ir teisės, darbo grafikai, paskatinimų ir drausminių nuobaudų taikymo tvarka. Kiekvienoje įmonėje turėjo būti vidaus tvarkos taisyklės, konkretizuojančios tipines taisykles. Šiandien privačiame sektoriuje veikiančios įmonės privalo turėti darbdavio patvirtintas vidaus darbo tvarkos taisykles. Tuo tarpu viešajame sektoriuje arba kai kuriose šalies ūkio šakose ir srityse atskirų darbuotojų kategorijų darbo drausmę reglamentuoja įstatymai, drausmės statutai ir nuostatai ar kiti specialūs teisės aktai.

Vidaus darbo tvarkos taisyklės (toliau – Taisyklės) tampa darbo sutarties sudedamąja dalimi, nes jos detalizuoja darbo sutartį. Pačioje darbo sutartyje nėra galimybės pakankamai detaliai įtvirtinti darbuotojo ir darbdavio teises ir pareigas. Šios Taisyklės numato ne tik darbuotojo pareigas, bet ir darbdavio, jo administracijos pareigas; be to, jos įpareigoja laikytis ne tik pačių Taisyklių, bet ir kitų privalomų saugos, sanitarijos, sveikatos instrukcijų. Dažniausiai Taisyklėse būna numatyta:

- 1) bendros Taisyklių veikimo sąlygos, jų objektas, subjektai, tikslas ir uždaviniai;
- 2) taisyklių priėmimo, keitimo ir pasibaigimo pagrindai;
- 3) pagrindinės darbuotojų teisės ir pareigos;
- 4) pagrindinės darbdavio, jo administracijos teisės ir pareigos;
- 5) darbo laikas ir jo naudojimas: visų darbuotojų bendras arba atskirų darbuotojų darbo laiko režimas, taip pat pietų pertraukos pradžia ir pabaiga, pasikeitimų grafikai, darbo savaitės struktūra;
- 6) skatinimai už darbą;
- 7) drausminė atsakomybė už darbo drausmės pažeidimus.

Kitaip tariant, Taisyklės tampa tarsi įmonės „mini Kodeksu“. Dėl to patartina jose kuo daugiau numatyti darbo drausmės sąlygas. Taisyklės dažniausiai būna ne darbo, bet kolektyvinės sutarties priedu. Dėl to jos pasirašomos tiek darbdavių, tiek ir darbuotojų. Įmonės kolektyvinėje sutartyje šalys nustato darbo, profesines, socialines ir ekonomines sąlygas bei garantijas, kurios nėra reglamentuotos įstatymų, kitų norminių teisės aktų. Kolektyvinėje sutartyje šalys gali susitarti dėl įvairių sąlygų, dėl to manytina, kad ir dėl darbo drausmės sąlygų. DK imperatyviai neįpareigoja darbo teisinių santykių subjektų sudaryti kolektyvines sutartis, vadinasi, Taisyklės gali būti ir paprastos darbo sutarties dalimi, jeigu įmonėje nėra sudaryta kolektyvinė sutartis.

Sudarydamas darbo sutartį, darbuotojas turi būti supažindinamas su pareigybės aprašymais ir nuostatais. Kai kuriose profesijose ir tarnybose, be darbo tvarkos taisyklių, drausmės statutų ir nuostatų, darbuotojų pareigas taip pat gali nustatyti pareigybės aprašymai ir nuostatai. Pavyzdžiui, priimamas į darbą Ignalinos atominės elektrinės darbuotojas, yra supažindinamas su specialiomis vidaus darbo tvarkos taisyklėmis, nes darbo specifiką įtakoja šios ūkinės veiklos pobūdis, bei supažindinamas su savo pareigybės aprašymu.

4. Privalomų dokumentų pateikimas, sudarant darbo sutartį

Prieš sudarant darbo sutartį reikia patikrinti, ar darbuotojas atitinka įstatymo numatytus reikalavimus. Dėl šios priežasties darbdavys privalo pareikalauti, kad priimamasis dirbti pateiktų *asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą ir valstybinio socialinio draudimo pažymėjimą*. Jeigu darbo įstatymai sieja priėmimą į darbą su tam tikru išsimokslinimu ar profesiniu pasirengimu, sveikatos būkle, darbdavys privalo pareikalauti, kad priimamasis pateiktų *išsimokslinimą, profesinį pasirengimą, sveikatos būklę patvirtinančius dokumentus*, o priimdamas į darbą nepilnametį nuo keturiolikos iki šešiolikos metų, *gimimo liudijimą, mokyklos, kurioje mokosi, taip pat vieno iš tėvų ar kito vaiko atstovo pagal įstatymą raštišką sutikimą bei vaiko sveikatą prižiūrinčio gydytojo leidimą*. Darbdavys turi teisę pareikalauti ir kitų įstatymų nustatytų dokumentų.

Jau nebegaliojančiame Darbo sutarties įstatyme buvo numatytas reikalavimas karo prievolinkams, priimant į darbą, pateikti dokumentus, kad jie yra įsirašę į karinę įskaitą vietinėse teritorinėse karinėse įstaigose pagal jų gyvenamąją vietą. Dabar DK tokio reikalavimo nenumato.

5. Specifiniai reikalavimai, sudarant darbo sutartį

DK 101 – 103 straipsniai numato tam tikrus specifinius reikalavimus, kurių galima reikalauti iš kandidato į darbuotojus, priimant jį į darbą, nes pats priėmimas į darbą yra specifinio pobūdžio, t.y. darbo įstatymai, kiti norminiai teisės aktai ir kolektyvinės sutartys gali nustatyti, kad į tam tikras pareigas skiriama konkurso, rinkimų būdu arba išlaikius kvalifikacinius egzaminus.

Konkurso būdu gali būti skiriama į vadovaujančiųjų darbuotojų ir specialistų pareigas, taip pat tokias pareigas, kurias eiti gali asmenys, turinys tam tikrų gebėjimų arba kuriems keliama ypatingi intelekto, fiziniai, medicinos ar kiti reikalavimai. Konkursinių pareigų sąrašą ir konkursų valstybės ir savivaldybių įmonėse tvarką nustato Vyriausybė. Kitose darbovietėse konkursinių pareigų sąrašus ir konkursų nuostatus tvirtina darbdavys arba jo įgaliotas asmuo, atsižvelgdamas į darbuotojų atstovų nuomonę. Į pareigas, įtrauktas į konkursinių pareigų sąrašą, konkursų nuostatuose nustatytais atvejais iki konkurso asmuo gali būti priimamas pagal terminuotą darbo sutartį, bet ne ilgesniam negu vienerių metų laikui.

Į kokias pareigas turi būti paskiriama *rinkimų būdu* ir rinkimų tvarką nustato įstatymai, reglamentuojantys atitinkamos rūšies įmonių, įstaigų ir organizacijų veiklą, ir tų įmonių, įstaigų bei organizacijų įstatai.

Gali būti pareikalauta, kad kandidatai, pretenduojantys eiti pareigas arba dirbti darbus, reikalaujančius specialių žinių, išlaikytų *kvalifikacinius egzaminus*. Kvalifikacinius reikalavimus ir egzaminų tvarką valstybės ir savivaldybių įmonėse, įstaigose ir organizacijose nustato Vyriausybė ar jos įgaliota institucija. Kitose darbovietėse kvalifikacinius reikalavimus nustato darbdavys, o kvalifikacinių egzaminų tvarką nustato darbdavys, atsižvelgdamas į darbuotojų atstovų nuomonę.

5 tema. Apribojimai priimant į darbą

Kadangi darbo teisiniai santykiai yra dvejopo pobūdžio, t.y. tiek privatūs, tiek viešieji, tai įstatymai gali numatyti tam tikrus apribojimus priimant į darbą. Kai darbo teisiniai santykiai susiklosto privačiame sektoriuje, tai įstatymai nenumato kokių draudimų ar apribojimų priimant į darbą. Darbdavys turi teisę priimti bet kurį asmenį į darbą, tiek susijusį su juo giminystės ryšiais, tiek teistą (jeigu teistumas išnykęs), tiek neįgalų ir kt. Tuo tarpu darbdaviui esant valstybei, įstatymai gali numatyti ir numato tam tikrus apribojimus, iš kurių vieni yra apribojimai giminaičių atžvilgiu.

Draudžiama eiti tarnautojų pareigas vienoje valstybės ir savivaldybės institucijoje bei valstybės ar savivaldybės įmonėje asmenims, kuriuos sieja artimi giminystės ar svainystės ryšiai (tėvai, tėviai, broliai, seserys ir jų vaikai, seneliai, sutuoktiniai, vaikai, įvaikiai, jų sutuoktiniai ir jų vaikai, taip pat sutuoktinių tėvai, broliai, seserys ir jų vaikai), jeigu jų tarnyba kartu yra susijusi su vieno iš jų tiesioginiu pavaldumu kitam arba su vieno teise kontroliuoti kitą. Išimtis iš šios taisyklės gali nustatyti Vyriausybė.

Kartu DK numato išimtį – šios nuostatos netaikomos tarnautojams, kurių tarnybą reglamentuoja valstybės tarnybos santykius reglamentuojantys įstatymai. Tokios pat nuostatos laikosi Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas, kuriame teigiama, jog į valstybės tarnautojo pareigas negali būti priimtas asmuo, kurio sutuoktinis, artimasis giminaitis ar svainystės ryšiais susijęs asmuo eina valstybės tarnautojo pareigas valstybės ar savivaldybės institucijoje ar įstaigoje, jeigu jie pagal einamas pareigas būtų susiję tiesioginio pavaldumo santykiais.

Vadinasi, tiek DK, tiek Valstybės tarnybos įstatymas numato sąlyga, kuriai esant yra apribojamas giminaičių priėmimas į darbą, t.y. tiesioginio pavaldumo santykiai. Be to, DK numato dar vieną sąlygą – vieno giminaičio galimybė kontroliuoti kitą. Tokios sąlygos Valstybės tarnybos įstatymas nenumato.

6 tema. Darbo sutarčių rūšys

Darbo sutartys gali būti:

- 1) neterminuotos;
- 2) terminuotos, laikinosios, sezoninės;
- 3) dėl papildomo darbo, antraeilių pareigų;
- 4) su namudininkais;
- 5) patarnavimo darbams;
- 6) kitos.

1. Terminuota darbo sutartis.

Ji gali būti sudaroma tam tikram laikui arba tam tikrų darbų atlikimo laikui, bet ne ilgiau kaip penkeriems metams. Neleidžiama sudaryti terminuotos darbo sutarties, jeigu darbas yra nuolatinio pobūdžio, išskyrus atvejus, kai tai nustato įstatymai arba kolektyvinės sutartys. Su renkamaisiais darbuotojais terminuota darbo sutartis sudaroma laikui, kuriam jie išrinkti, o su darbuotojais, kuriuos pagal įstatymus arba pagal įmonės, įstaigos, organizacijos įstatus skiria į darbą renkamieji organai, terminuota darbo sutartis sudaroma tų renkamųjų organų įgaliojimų laikui (kadencijai). Darbo sutarties terminas gali būti nustatomas iki tam tikros kalendorinės datos arba iki tam tikrų aplinkybių atsiradimo, pasikeitimo arba pasibaigimo. Jeigu darbo sutartyje jos terminas nenurodytas arba netinkamai nustatytas, laikoma, kad sudaryta neterminuota darbo sutartis.

Jeigu darbo sutarties terminas pasibaigė, o darbo santykiai faktiškai tęsiasi ir nė viena iš šalių iki pasibaigiant terminui nepareikalavo jos nutraukti, laikoma, kad sutartis pratęsta neapibrėžtam laikui. Terminuota darbo sutartis tampa neterminuota, kai darbo santykių buvimo laikotarpiu išnyksta aplinkybės, dėl kurių buvo apibrėžtas sutarties terminas (darbuotojas po atostogų negrįžta į darbą ir kt.).

Jeigu darbo sutartis, pasibaigus jos terminui, nepratęsiama arba nutraukiama, bet nepraėjus vienam mėnesiui nuo jos nutraukimo tokios su atleistu iš darbo darbuotoju vėl sudaroma terminuota darbo sutartis tam pačiam darbui, tai darbuotojo reikalavimu dienai sutartis pripažįstama sudaryta neapibrėžtam laikui. Ginčus šiuo klausimu sprendžia darbo ginčus nagrinėjantys organai. Jeigu darbo sutartis pripažįstama neterminuota, pertrauka darbe įskaičiuojama į darbuotojo nepertraukiamąjį darbo stažą toje darbovietėje.

2. Sezoninė darbo sutartis.

Ji sudaroma sezoniniams darbams atlikti. Sezoniniais vadinami darbai, kurie dėl gamtinių ir klimato sąlygų dirbami ne visus metus, o tam tikrais periodais (sezonais), ne ilgesniais kaip aštuoni mėnesiai (vienas po kito einančių dvylikos mėnesių laikotarpiu), ir yra įtraukti į sezoninių darbų sąrašą.

3. Laikinoji darbo sutartis.

Tai darbo sutartis, sudaryta ne ilgesniam kaip dviejų mėnesių laikui. Laikinosios darbo sutarties sudarymo pagrindus (aplinkybes, kurioms esant gali būti sudaroma laikinoji darbo sutartis), tokios sutarties pakeitimo ir pasibaigimo, taip pat laikinųjų darbuotojų darbo ir poilsio laiko ypatybes nustato Vyriausybė.

4. Papildomo darbo ir antraeilių pareigų darbo sutartis.

Darbuotojas gali susitarti, jeigu to nedraudžia įstatymai, kad jis toje pačioje darbovietėje eis tam tikras papildomas pareigas arba dirbs tam tikrą papildomą (sutartyje nesulygtą) darbą. Darbuotojas gali eiti antraeiles pareigas arba dirbti darbus kitoje darbovietėje, jeigu to nedraudžia įstatymai ar kiti norminiai teisės aktai. Darbo sutarties dėl antraeilių pareigų (darbo) ypatumus nustato Vyriausybė ir kolektyvinės sutartys.

5. Darbo sutartis su namudininkais.

Darbo sutartyje gali būti nustatyta, kad sutartyje sulygtą darbo funkciją darbuotojas atliks namuose. Darbo sutarties su namudininkais ypatumus nustato Vyriausybė ir kolektyvinės sutartys.

6. Patarnavimo sutartis

Tai darbo sutartis, kuria darbuotojas įsipareigoja teikti darbdaviui asmenines namų ūkio paslaugas. Šios rūšies darbo sutarties ypatumus nustato Vyriausybė.

Darbo sutarčių su ūkininkų ūkių ir kitų žemės ūkio subjektų darbuotojais, specialiosios paskirties įmonių darbuotojais, kurių veikla gali sukelti šių įmonių veiklos sutrikimų, susijusių su itin sunkiomis pasekmėmis žmonėms ir gamtai, taip pat sutarčių, sudaromų kitais įstatymų nustatytais atvejais, ypatumus šio Kodekso, kitų įstatymų nustatyta tvarka nustato kolektyvinės sutartys ir tų rūšių darbo sutartis reglamentuojantys norminiai teisės aktai.

7 tema. Darbo sutarties pasibaigimas

Darbo sutarties pasibaigimas ir darbo sutarties nutraukimas nėra suprantami vienodai. Darbo sutarties pasibaigimas – tai daugelis atvejų, numatytų įstatyme, kuomet darbo teisiniai santykiai pasibaigia. Vienu iš tokių atvejų yra darbo sutarties nutraukimas. *Darbo sutarties pasibaigimo* pagrindai:

- 1) nutraukus darbo sutartį;
- 2) likvidavus darbdavį be teisių perėmėjo;
- 3) darbuotojui mirus.

Tuo tarpu darbo sutarties nutraukimo pagrindai yra įvairūs:

- 1) Darbo sutarties nutraukimas šalių susitarimu;
- 2) Darbo sutarties nutraukimas suėjus terminui;
- 3) Darbo sutarties nutraukimas darbuotojo pareiškimu;
- 4) Darbo sutarties nutraukimas dėl nepriklausančių nuo darbuotojo aplinkybių;
- 5) Darbo sutarties nutraukimas darbdavio iniciatyva, kai nėra darbuotojo kaltės;
- 6) Darbo sutarties nutraukimas be įspėjimo.

1. Darbo sutarties nutraukimas šalių susitarimu (DK 125 straipsnis)

Viena darbo sutarties šalis gali raštu pasiūlyti kitai šaliai nutraukti darbo sutartį šalių susitarimu. Jei ši sutinka su pasiūlymu, per **septynias dienas** turi apie tai pranešti šaliai, pateikusiai pasiūlymą nutraukti darbo sutartį. Sutarusios nutraukti sutartį, šalys sudaro raštišką susitarimą dėl sutarties nutraukimo. Susitarime numatoma, nuo kurio laiko sutartis nutraukiama, ir kitos sutarties nutraukimo sąlygos (kompensacijų, nepanaudotų atostogų suteikimo ir kt.). Jei antroji šalis per nustatytą laiką nepraneša, kad sutinka nutraukti sutartį, laikoma, kad pasiūlymas nutraukti darbo sutartį šalių susitarimu yra atmestas.

2. Darbo sutarties nutraukimas suėjus terminui (DK 126 straipsnis)

Suėjus darbo sutarties terminui, darbdavys arba darbuotojas turi teisę nutraukti darbo sutartį. Nė vienai iš šalių darbo sutarties nenutraukus, laikoma, kad sutartis tapo neterminuota. Vadinasi, pasibaigus darbo sutarties terminui, savaime darbo sutartis nepasibaigia, nes ją reikia aktyviais veiksmais nutraukti. Jeigu nei darbuotojas, nei darbdavys nenutraukia darbo sutarties, ji tampa neterminuota. Darbo sutartyje yra galimybė tokią darbo sutartį, pasibaigus jos terminui, pratęsti analogiškam arba kitam terminui, jeigu darbas nėra nuolatinio pobūdžio. Tokiu atveju darbo sutartis vėl tampa terminuota.

3. Darbo sutarties nutraukimas darbuotojo pareiškimu (DK 127 straipsnis)

Darbuotojas turi teisę nutraukti neterminuotą, taip pat ir terminuotą darbo sutartį iki jos termino pabaigos, apie tai raštu įspėjęs darbdavį ne vėliau kaip prieš **keturiolika dienų**. Kolektyvinėje sutartyje gali būti nustatytas ir kitoks įspėjimo terminas, bet jis negali viršyti vieno mėnesio. Įspėjimo terminui pasibaigus, darbuotojas turi teisę nutraukti darbą, o darbdavys privalo įforminti darbo sutarties nutraukimą ir atsiskaityti su darbuotoju.

Darbuotojas turi teisę nutraukti neterminuotą, taip pat ir terminuotą darbo sutartį iki jos termino pabaigos, apie tai įspėjęs darbdavį ne vėliau kaip prieš **tris dienas**, jei reikalavimas nutraukti darbo sutartį pagrįstas darbuotojo liga ar invalidumu,

trukdančiu tinkamai atlikti darbą, arba kitomis svarbiomis priežastimis, nustatytomis kolektyvinėje sutartyje, arba jei darbdavys nevykdo įsipareigojimų pagal darbo sutartį, pažeidžia įstatymus ar kolektyvinę sutartį. Darbuotojas turi teisę nutraukti neterminuotą darbo sutartį, apie tai išpėjęs darbdavį ne vėliau kaip prieš **tris dienas**, jeigu jis jau yra įgijęs teisę į visą senatvės pensiją arba ją gauna. Darbo sutartis tokiais atvejais turi būti nutraukiama nuo darbuotojo prašyme nurodytos dienos.

Darbo sutartyje gali būti sulagta: jeigu sutartis nutraukiama darbuotojo pareiškimu be svarbios priežasties (šio straipsnio 1 dalis), tai darbuotojas įsipareigoja atlyginti darbdaviui jo turėtas išlaidas per paskutinius vienerius darbo metus darbuotojo mokymui, kvalifikacijos kėlimui, stažuotėms ir kt.

Darbuotojas turi teisę atšaukti prašymą nutraukti darbo sutartį ne vėliau kaip per **tris dienas** nuo prašymo padavimo dienos. Po to jis gali atšaukti prašymą tik darbdavio sutikimu.

4. Darbo sutarties nutraukimas dėl nepriklausančių nuo darbuotojo aplinkybių (DK 128 straipsnis)

Darbuotojas turi teisę nutraukti neterminuotą darbo sutartį, taip pat terminuotą darbo sutartį, sudarytą ilgesniam kaip šešių mėnesių laikui, jeigu jo darbo vietoje darbo sutartyje nustatytu darbo laiku prastova ne dėl darbuotojo kaltės tęsiasi ilgiau kaip trisdešimt dienų iš eilės arba jeigu ji sudaro daugiau kaip šešiasdešimt dienų per paskutinius dvylika mėnesių, taip pat jeigu jam daugiau kaip du mėnesius iš eilės nemokamas visas jam priklausantis darbo užmokestis (mėnesinė alga).

Darbo sutartis turi būti nutraukiama nuo darbuotojo prašyme nurodytos datos. Ši data turi būti ne ankstesnė kaip **trys dienos** nuo prašymo padavimo dienos.

5. Darbo sutarties nutraukimas darbdavio iniciatyva, kai nėra darbuotojo kaltės (DK 129 straipsnis)

Darbdavys gali nutraukti neterminuotą darbo sutartį su darbuotoju tik dėl svarbių priežasčių, apie tai raštu išpėjęs darbuotoją prieš **du mėnesius**. Svarbiomis gali būti pripažįstamos tik tos aplinkybės, kurios yra susijusios su darbuotojo kvalifikacija, profesiniais gebėjimais, jo elgesiu darbe. Darbo sutartis taip pat gali būti nutraukta dėl ekonominių, technologinių priežasčių ar darbovietės struktūrinių pertvarkymų ir dėl panašių svarbių priežasčių.

Darbo sutartis su darbuotojais, kuriems iki teisės gauti visą senatvės pensiją liko ne daugiau kaip penkeri metai, asmenimis iki aštuoniolikos metų, invalidais, darbuotojais, auginančiais vaikų iki keturiolikos metų, gali būti nutraukta tik ypatingais atvejais, jeigu darbuotojo palikimas darbe iš esmės pažeistų darbdavio interesus. Šiuo atveju apie atleidimą iš darbo turi būti išpėti ne vėliau kaip prieš **keturis mėnesius**.

Išpėjime apie darbo sutarties nutraukimą turi būti nurodyta:

- 1) atleidimo iš darbo priežastis ir aplinkybės, kuriomis motyvuojamas darbo sutarties nutraukimas;
- 2) atleidimo iš darbo data;
- 3) atsiskaitymo su atleidžiamu darbuotoju tvarka.

Per išpėjimo laikotarpį darbdavys turi duoti darbuotojui laisvo nuo darbo laiko naujo darbo paieškoms. Šio laiko trukmė negali būti mažesnė negu dešimt procentų darbo laiko normos, tenkančios darbuotojui per išpėjimo terminą. Laisvas nuo darbo laikas suteikiamas darbuotojo ir darbdavio sutarta tvarka. Už šį laiką darbuotojui paliekamas jo vidutinis darbo užmokestis.

Kai darbuotojus numatoma atleisti iš darbo dėl ekonominių ar technologinių priežasčių, taip pat dėl darbovietės struktūrinių pertvarkymų, darbdavys, prieš įteikdamas išpėjimus apie darbo sutarties nutraukimą, turi surengti konsultacijas su darbuotojų atstovais, kad būtų išvengta numatomų pertvarkymų neigiamų pasekmių arba jos būtų sušvelnintos. Konsultacijų išvados įforminamos protokolu. Jį pasirašo darbdavys bei darbuotojų kolektyvui atstovaujančio organo atstovai.

Įstatymų nustatyta tvarka mažindamas darbuotojų skaičių arba nutraukdamas įmonės veiklą, darbdavys privalo raštu prieš **du mėnesius** pranešti teritorinei darbo biržai, savivaldybės institucijai ir įmonės darbuotojų atstovams, kai per **trisdešimt kalendorinių dienų** numatoma atleisti:

- 1) dešimt ir daugiau darbuotojų, jeigu įmonėje dirba iki devyniasdešimt devynių darbuotojų;
- 2) daugiau kaip dešimt procentų darbuotojų, jeigu įmonėje dirba nuo šimto iki dviejų šimtų devyniasdešimt devynių darbuotojų;
- 3) trisdešimt ir daugiau darbuotojų, jeigu įmonėje dirba trys šimtai ir daugiau darbuotojų.

Atleisti darbuotoją iš darbo, kai nėra darbuotojo kaltės, leidžiama, jei negalima darbuotojo perkelti jo sutikimu į kitą darbą.

Darbdavys turi teisę nutraukti terminuotą darbo sutartį iki jos termino pabaigos tik ypatingais atvejais, jei negalima darbuotojo perkelti jo sutikimu į kitą darbą, arba sumokėjęs darbuotojui už likusį darbo sutarties galiojimo laiką vidutinį darbo užmokestį.

6. Darbo sutarties nutraukimas be išpėjimo (DK 136 straipsnis)

Darbo sutartis **be išpėjimo** turi būti nutraukiama šiais atvejais:

- 1) įsiteisėjusiu teismo sprendimu arba kai įsiteisėja teismo nuosprendis, pagal kurį darbuotojas nuteisiamas bausme, dėl kurios jis negali tęsti darbo;
- 2) kai darbuotojui įstatymų nustatyta tvarka atimamos specialios teisės dirbti tam tikrą darbą;
- 3) įstatymų įgaliotų organų ar pareigūnų reikalavimu;
- 4) kai darbuotojas pagal medicinos ar invalidumą nustatančios komisijos išvadą negali eiti šių pareigų ar dirbti šio darbo;
- 5) kai darbuotojas nuo keturiolikos iki šešiolikos metų, vienas iš tėvų arba vaiko atstovas pagal įstatymą, arba vaiko sveikatą prižiūrintis gydytojas, arba mokykla, kurioje vaikas mokosi, reikalauja nutraukti darbo sutartį;

6) likvidavus darbdavį, jeigu pagal įstatymus jo darbo prievolės nebuvo įpareigotas vykdyti kitas asmuo.

Darbdaviui mirus darbo sutartis pasibaigia, jeigu ji buvo sudaryta patarnavimo darbams asmeniškai jam atlikti, taip pat kai nėra jo teisių perėmėjo.

Darbdavys **turi teisę** nutraukti darbo sutartį apie tai **iš anksto neįspėjęs** darbuotojo:

- 1) kai darbuotojas nerūpestingai atlieka darbo pareigas ar kitaip pažeidžia darbo drausmę, jei prieš tai jam nors kartą per paskutinius dvyliką mėnesių buvo taikytos drausminės nuobaudos;
- 2) kai darbuotojas vieną kartą šiurkščiai pažeidžia darbo pareigas.

7. Ypatingi atvejai ir garantijos, nutraukiant darbo sutartį

Draudžiama įspėti apie darbo sutarties nutraukimą ir atleisti iš darbo:

- 1) darbuotoją laikino nedarbingumo laikotarpiu, taip pat jo atostogų metu;
- 2) darbuotoją, pašauktą atlikti tikrąją krašto apsaugos tarnybą arba kitas Lietuvos Respublikos piliečio pareigas;
- 3) kitais įstatymų nustatytais atvejais.

Jeigu darbuotojas, pasibaigus šiems nustatytiems laikotarpiams, neatvyksta į darbą, darbo sutartis su juo gali būti nutraukiama darbo sutarties nutraukimo pagrindais.

Darbo sutartis negali būti nutraukta su nėščia moterimi nuo tos dienos, kai darbdaviui buvo pateikta medicinos pažyma apie nėštumą, ir dar vieną mėnesį pasibaigus nėštumo ir gimdymo atostogoms. Su darbuotojais, auginančiais vaiką (vaikus) iki trejų metų, darbo sutartis negali būti nutraukta, jei nėra darbuotojo kaltės.

Darbuotojams, netekusiems darbingumo dėl sužalojimo darbe arba profesinės ligos, darbo vieta ir pareigos paliekamos, kol bus atgautas darbingumas arba nustatytas invalidumas. Su darbuotoju, kuriam nustatytas invalidumas, darbo sutartis gali būti nutraukiama bendrais pagrindais.

Darbuotojams, tapusiems laikinai nedarbingiems, darbo vieta ir pareigos paliekamos, jeigu jie dėl laikinojo nedarbingumo neatvyksta į darbą ne daugiau kaip šimtą dvidešimt dienų iš eilės arba ne daugiau kaip šimtą keturiasdešimt dienų per paskutinius dvyliką mėnesių, jei įstatymai ir kiti norminiai teisės aktai nenustato, kad tam tikros ligos atveju darbo vieta ir pareigos paliekamos ilgesnį laiką.

8 tema. Darbo ginčų nagrinėjimo tvarka

Darbo ginčas yra nesutarimas tarp darbuotojo ir darbdavio dėl darbo įstatymuose, kituose norminiuose teisės aktuose, darbo ar kolektyvinėje sutartyje nustatytų teisių ir pareigų įgyvendinimo, kurio nepavyko sureguliuoti derybomis.

Darbo ginčus nagrinėja:

- 1) darbo ginčų komisija – kaip privalomas pirminis organas, nagrinėjantis darbo ginčus.
- 2) Teismas – dažniausiai antrinis organas, nagrinėjantis darbo ginčus, kuriuos jau išnagrinėjo darbo ginčų komisija.

Tam tikrais atvejais teismas būna pirminis organas, nagrinėjantis darbo ginčus.

Darbuotojas gali kreiptis į darbo ginčų komisiją per **tris mėnesius** nuo tos dienos, kai sužinojo ar turėjo sužinoti, kad pažeistos jo teisės.

Darbo ginčų komisijos sudaromos iš vienodo skaičiaus darbuotojų ir darbdavio atstovų. Darbuotojų atstovus renka darbuotojų susirinkimas (konferencija). Darbdavio atstovą savo įsakymu (potvarkiu) skiria darbdavys. Jeigu įmonėje, įstaigoje, organizacijoje nebuvo sudaryta darbo ginčų komisija, darbdavys, gavęs darbo ginčų komisijai adresuotą prašymą, nedelsdamas privalo paskirti darbo ginčų komisijos raštvedį ir inicijuoti darbo ginčų komisijos sudarymą.

Komisija sudaroma ne ilgesniam kaip dvejų metų laikotarpiui. Komisijos pirmininko pareigas kiekviename posėdyje paeiliui eina darbuotojų ir darbdavio atstovai.

Prašyme darbo ginčų komisijai turi būti nurodoma ieškovo, atsakovo, kitų byloje dalyvaujančių asmenų vardai, pavardės, darbdavio pavadinimas ir adresai, aplinkybės, pagrindai ir įrodymai, kuriais ieškovas grindžia savo reikalavimus, aiškiai suformuluotas reikalavimas, pridedamų dokumentų sąrašas. Prašymas paduodamas darbo ginčų komisijos raštvedžiui, o jeigu jo nėra – darbdaviui. Raštvedys prašymą užregistruoja, praneša darbo ginčų komisijai, parengia bylą nagrinėti, išreikalauja reikiamus dokumentus, skaičiavimus, išvadas, praneša dalyvaujantiems byloje asmenims apie bylos nagrinėjimo laiką ir vietą, įteikia atsakovui prašymo kopiją.

Darbo ginčų komisijos posėdis turi būti sušauktas ne vėliau kaip per septynias dienas nuo prašymo padavimo dienos. Prašymas turi būti išnagrinėtas ne vėliau kaip per keturiolika dienų nuo padavimo dienos. Darbo ginčų komisijos posėdis laikomas teisėtu, jeigu jame dalyvauja vienodas skaičius darbdavio ir darbuotojų atstovų.

Darbo ginčų komisijos sprendimai priimami darbuotojų ir darbdavio atstovų – darbo ginčų komisijos narių susitarimu. Jei darbo ginčų komisijos nariai nesusitarė, darbo ginčų komisijos protokole įrašoma, kad šalys nesusitarė ir sprendimas nepriimtas.

Darbo ginčų komisijos sprendimas įrašomas į darbo ginčų komisijos protokolą. Jo formą tvirtina Vyriausybė. Protokolą pasirašo darbo ginčų komisijos pirmininkas, nariai ir raštvedys. Sprendimuose dėl piniginių reikalavimų patenkinimo turi būti nurodyta priteisiama suma. Ji su delspinigiais turi būti išmokėta iki sprendimo įvykdymo dienos. Darbo ginčų komisijos raštvedys darbo ginčų komisijos sprendimo nuorašą, o šalims nesusitarus – išrašą iš protokolo per penkias dienas pasirašytinai įteikia dalyvaujantiems byloje asmenims.

Darbo ginčų komisijos sprendimą per **dešimt dienų** nuo jo nuorašo gavimo dienos darbuotojas arba jo atstovas turi teisę **apskųsti teismui**. Skundas paduodamas darbo ginčų komisijos raštvedžiui ir adresuojamas teismui. Gavęs skundą, darbo ginčų

komisijos raštvedys skundo nuorašą įteikia byloje dalyvaujantiems asmenims, o patį skundą ir darbo ginčo bylą per septynias dienas pasiunčia teismui.

Darbo ginčų komisijos sprendimo **darbdavys apskūsti negali**.

Darbo ginčų komisijos sprendimą atsakovas turi įvykdyti per dešimt dienų nuo sprendimo nuorašo gavimo dienos, jei sprendime nenustatytas kitas jo įvykdymo terminas. Kai atsakovas neįvykdo darbo ginčų komisijos sprendimo per nustatytą terminą, darbuotojas raštu kreipiasi į teismą, kad šis sprendimas būtų įvykdytas priverstinai pagal nustatytą teismo sprendimų vykdymo tvarką. Darbo ginčų komisijos sprendimas nevykdomas, jeigu jis yra apskundžiamas teismui.

Teismuose nagrinėjami:

- 1) teismui apskūsti darbo ginčų komisijos sprendimai;
- 2) darbo ginčai, kai darbo ginčų komisijoje šalys nesusitarė;
- 3) darbo ginčai, kai darbo ginčų komisija nebuvo sudaryta arba darbo ginčas darbo ginčų komisijoje nebuvo išspręstas per nustatytus terminus – 7 ir 14 dienų.

Nesikreipiant į darbo ginčų komisiją, tiesiogiai teismuose nagrinėjami ginčai:

- 1) kilę dėl darbo sutarties (darbo sutarties pakeitimo, nušalinimo nuo darbo, atleidimo iš darbo be teisėto pagrindo) – turi teisę kreiptis į teismą per **vieną mėnesį** nuo atitinkamo dokumento gavimo dienos;
- 2) dėl atleidimo iš darbo formuluotės pakeitimo;
- 3) tarp profesinių sąjungų ar kitų darbuotojų atstovų ir darbdavio dėl įstatymuose ar sutartyje nustatytų pareigų ir prievolių nevykdymo;
- 4) pagal profesinių sąjungų ieškinius, kai darbdavys laiku neišnagrinėja ar nepatenkina profesinės sąjungos reikalavimo panaikinti darbdavio sprendimus, kurie pažeidė įstatymų nustatytas darbo, ekonomines ir socialines profesinių sąjungų narių teises;
- 5) kai darbo santykiai tarp darbdavio ir darbuotojo yra nutrūkę;
- 6) kitais įstatymų nustatytais atvejais.

Darbuotojui priklausančios darbo užmokesčio ir kitos su darbo santykiais susijusios sumos priteisiamos ne daugiau kaip už trejus metus.

Darbo ginčų komisija arba teismas nurodo skubiai vykdyti šiuos sprendimus ar nutartis:

- 1) dėl darbo užmokesčio priteisimo – sprendimo dalis neviršijant vieno mėnesio vidutinio darbo užmokesčio;
- 2) dėl neteisėtai atleisto, perkeltą ar nušalinto darbuotojo grąžinimo į ankstesnį darbą.

Teismas ieškovo prašymu arba savo iniciatyva gali leisti skubiai vykdyti sprendimą arba jo dalį:

- 1) dėl atleidimo iš darbo formuluotės;
- 2) dėl išmokų atlyginti žalą, padarytą dėl nelaimingo atsitikimo darbe, kitokio sveikatos sužalojimo ar susirgimo profesine liga, priteisimo;
- 3) kitais atvejais, jeigu dėl ypatingų aplinkybių gali pasidaryti neįmanoma ar labai sunku sprendimą įvykdyti.

Rekomenduojama literatūra:

1. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 64 – 2569
2. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas ir jo komentaras. – Verslo tyrimų ir teisinės analizės studija, 2002
3. Lietuvos Respublikos darbo sutarties įstatymas // Valstybės žinios, 1991, Nr. 36 – 973
4. Čiočys P. Teisės pagrindai. – Vilnius, VVK leidykla, 2000
5. Tiažkijus V., Petravičius R., Bužinskas G. Darbo teisė. – Vilnius, Justitia, 1999